

Virpi Myllykoski

KUHMOISTEN MODERNIN
RAKENNUSPERINNÖN INVENTOINTI
Kuhmoisten kirkonkylä

Rakennusinventointiraportti

KESKI-SUOMEN
MUSEO

Sisällysluettelo

1. KUHMOISTEN MODERNIN RAKENNUSPERINNÖN INVENTOINTI	3
Keski-Suomen modernin rakennusperinnön inventointihanke	3
Kuhmoisten kirkonkylän inventointi	4
Aikaisemmat tutkimukset	9
2. KUHMOINEN – KESÄMÖKKIEN KUNTA PÄIJÄNTEEN RANNALLA	10
Yleiskuvaus	10
Kuhmoisten kirkonkylän ympäristön yleispiirteet	11
3. KIRKONKYLÄN RAKENTUMISEN VAIHEET	15
Asutuksen varhaisvaiheet (–1868)	15
Itsenäinen Kuhmoinen (1868–1938)	17
Sotien jälkeinen aika (1939–1965)	23
Suomalaisen yhteiskunnan murros (1966–1979)	28
Kesämökkien kunta (1980–2012)	35
5. KUHMOISTEN KIRKONKYLÄN RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ	42
Tavanomainen kirkonkylä – erikoiset piirteet	42
Eri vuosikymmenten muovaama Kuhmoisten kirkonkylä	47
6. INVENTOINTIALUEET JA -KOhteet VUONNA 2012	58
Ala-Karkjärven pohjoisosa	58
Askonniemi-Keskusta-Satama-Kyminmäki	70
Papinsaari-Kokonniemi	96
Rekola	105
LÄHTEET	113

1. KUHMOISTEN MODERNIN RAKENNUSPERINNÖN INVENTOINTI

Keski-Suomen modernin rakennusperinnön inventointiprojekti

Keski-Suomen museo aloitti vuoden 2012 alussa koko Keski-Suomen maakuntaa koskevan, kolmivuotisen modernin rakennusperinnön inventointihankkeen, joka on pilottihankkeena ainutlaatuinen Suomessa. Inventoinnin tarkoituksena on tuottaa tutkimustietoa uudemmasta rakennusperinnöstä. Hankkeen yhteistyötahoina ja rahoittajina toimivat Keski-Suomen liitto, Keski-Suomen museo ja Keski-Suomen kunnat. Yhteistyötä tehdään myös Museoviraston Rakennettu hyvinvointi -tutkimushankkeen kanssa.

Suomi on modernin rakennusperinnön ”suurvalta” – maamme rakennuskannasta noin 80 % on syntynyt viimeisten 60 vuoden aikana. Tarve modernin rakennusperinnön tutkimukselle on suuri, sillä juuri tämän aikakauden rakennuksiin ja ympäristöihin kohdistuvat suurimmat muutos- ja jopa purkamispaineet, mutta rakennus- ja aluekohtaista tutkimustietoa sotien jälkeisestä ajasta on vielä vähän. Tutkimustarve on kirjattu Keski-Suomen kulttuuriympäristöohjelmaan 2005–2015, Keski-Suomen maakuntaohjelmaan 2011–2014 ja Keski-Suomen museon alueellisen toiminnan nelivuotissuunnitelmaan 2011–2013. Inventointien myötä saadaan uutta tietoa kullekin paikkakunnalle ominaisesta rakennusperinnöstä, sen rakennushistoriallisista, rakennustaiteellisista, kulttuurihistoriallisista ja maisemallisista arvoista. Kaikissa kunnissa tehtävän inventoinnin myötä saadaan kokoavaa tietoa rakennetun ympäristön erityispiirteistä maakunnallisella tasolla. Inventoinnin tulosten on lisäksi tarkoitus palvella kuntien maankäytön suunnittelua, kaavoitusta ja laadukasta korjausrakentamista. Tutkimustuloksia tullaan käyttämään hyväksi myös maakuntakaavoituksessa.

Projektin aikana kartoitetaan, millaista on keskisuomalainen moderni rakennettu kulttuuriympäristö. Tutkimus on kertomus keskisuomalaisten kuntien taajamien nopeasta muuttumisesta hyvinvointivaltiota rakennettaessa. Tämän vuoksi inventoinnissa on pääasiassa keskitytty aluekokonaisuuksien hahmottamiseen: taajama- ja kyläkuvan kehitykseen ja kaavoituksen kautta syntyneisiin ympäristöihin. Inventoinneissa huomio kohdistuu pääosin julkiseen rakentami-

seen. Tutkimuksessa kiinnitetään huomiota myös julkisiin liikenneympäristöihin, teollisuusrakennuksiin ja -ympäristöihin sekä asuinrakennuksiin pihapiireineen. Inventointi keskittyy ajallisesti vuodesta 1945 aina 2000-luvulle saakka. Uudemman rakennusperinnön kartoittamisen yhteydessä tarkistetaan kuntien vanhojen inventointiaineistojen ajantasaisuus. Tarkistettujen alueiden laajuus vaihtelee kuntakohtaisesti aikaisemman inventoinnin tarkkuuden mukaisesti.

Kuhmoisten kirkonkylän modernin rakennusperinnön inventointi

Kuhmoisten modernin rakennusperinnön inventointi on osa maakunnallista tutkimusprojektia. Kuhmoisissa inventointi painottui rakennuskohtaiseen inventointiin, mutta kirkonkylän alueella tarkasteltiin myös rakennetun kulttuuriympäristön ominaispiirteitä ja alueen rakentumista. Inventointikohteet olivat enimmäkseen julkisia rakennuksia, mutta joukkoon sijoittui myös yksityishenkilöiden ja yhdistysten omistamia kohteita. Tutkimustulosten perusteella on määritelty Kuhmoisten kirkonkylän rakennusperinnön kulttuurihistoriallisia arvoja.

Kuhmoisten vanha rakennusinventointi keskittyy pitkälti ennen 1950-lukua rakennettuihin ympäristöihin, suurimpiin tiloihin ja yrityksiin. Vuoden 2012 inventointi kattaa viime sotien jälkeen rakennetut ympäristöt ja rakennukset aina 2000-luvulle asti. Uusien kohteiden lisäksi inventointialueella tarkistettiin vuosina 1989–1990 inventoitujen alueiden ja kohteiden tilanne. Vanhassa inventoinnissa oli jo listattuna yhdeksän sotien jälkeisen ajan kohdetta, joiden inventointitietoja täydennettiin ja syvennettiin. Täysin uusia kohteita inventoitiin 24. Alueiden lukumäärä nousi yhdeksään. Kirkonkylän alueelta löytyy paljon vuosien 1900–1950 aikana rakennettuja, hyvin säilyneitä asuinrakennuksia, joita ei kuitenkaan sisällytetty tähän inventointiin. Näitä kohteita tulee tarkastella mahdollisten seuraavien inventointien yhteydessä.

Työn lähdemateriaaleina käytettiin Kuhmoisten kunnassa olevaa arkistomateriaalia, kuten Kuhmoisten kunnan yleis-, rakennus- ja asemakaavoja vuosilta 1966–2011. Näistä saatiin yleiskuva kirkonkylän rakentumisesta sotien jälkeisellä ajalla, pääosin 1970-luvulta lähtien. Kaavaselostuksissa on tietoa

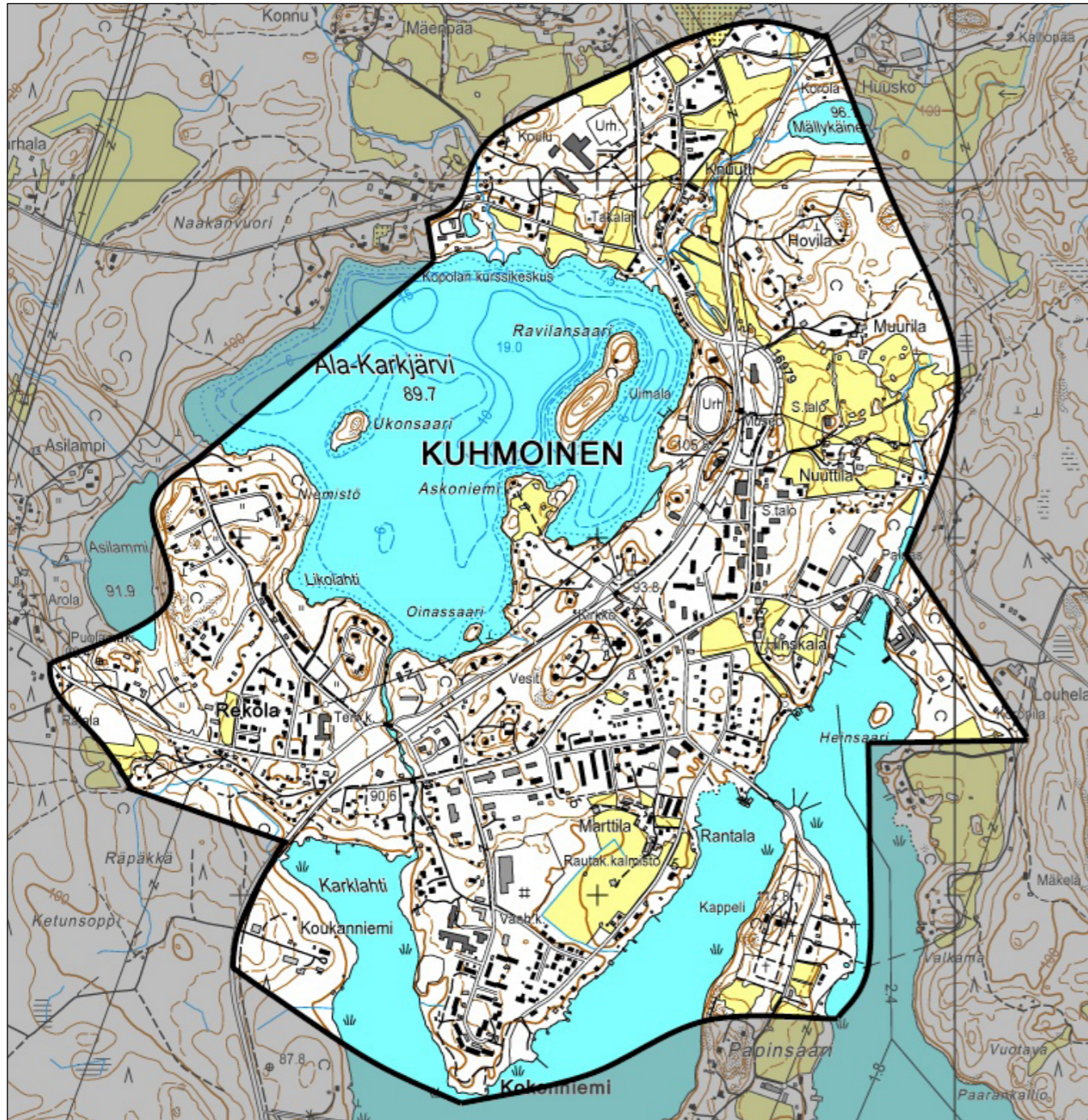

kunnan kehityslinjoista, eri alueiden kehittymisestä ja niiden suunnitteluun vaikuttaneista tekijöistä. Lisäksi Kuhmoisten kunnan arkistossa tutkittiin rakennuslupia, joita ei kuitenkaan löytynyt aivan kaikista kohteista. Keski-Suomen museon tutkimusarkistosta lähtienä käytettiin Kuhmoisten vuosien 1989–1990 inventointiaineistoja ja vuonna 1991 tehtyä hautausmaainventointia sekä kuva-arkiston vanhoja valokuvia. Ajantasatietoja saatiin puolestaan Kuhmoisten kunnan internet-sivustolta. Inventointikohteiden omistajat toimivat myös avaininformantteina.

Hyvä lähdemateriaali oli myös kirjallisuus ja maakunnalliset selvitykset. Ossi Viidan vuonna 2000 kirjoittama Kuhmoisten historia II vuosina 1917–1973. Metsäpitäjä maakuntien rajalla valaisee värikkäästi Kuhmoisten elämää ja tärkeimpiä rakennushankkeita ennen Keski-Suomen lääniin liittymistä. Sirkka-Liisa Rannan väitöskirja Kirkonkylä Päijänteen kainalossa, Kuhmoisten keskustaajaman muutos 1900-luvulla kertoo myös ajasta vuoden 1973 jälkeen. Inventoinnin lähtienä käytetty kirjallisuus löytyy tarkemmin lähdeluettelosta. Ajankohtaisia kehittämissinjoja ja maakunnalliset kulttuuriympäristöt löytyvät vuoden 2009 Keski-Suomen maakuntakaavasta.

Kuhmoisten kunnassa ei ollut erityistoiveita tutkimusaluetta kohtaan, joten inventointialueeksi valikoituivat Kuhmoisten kirkonkylän kaavoitetut ja niiden välissä sijaitsevat kaavoittamattomat alueet. Tarkemmin inventointialue näkyy seuraavalla sivulla olevasta kartasta. Lisäksi yksittäisenä kohteena modernin rakennusperinnön tutkimuksen kattavuuden vuoksi kohteeksi valikoitui inventointialueen ulkopuolella sijainnut tanssilava Honkahovi. Vanhojen kohteiden osalta tarkistettiin Kuhmoisten kirkonkylän alueelle merkityt kohteet.

Inventointityön Kuhmoisten kunnassa teki Keski-Suomen museon projektitutkija Virpi Myllykoski viiden kuukauden aikana vuonna 2012. Tutkimus aloitettiin toukokuussa 2012 arkistotutkimuksella, jonka jälkeen tehtiin kenttätyöt touko-kesäkuussa. Kenttätöiden aikana Kuhmoisten kirkonkylä kierrettiin järjestelmällisesti läpi inventoiden uudet ja tarkistaen vanhat kohteet. Yksittäisten rakennus- ja aluekohteiden lisäksi tarkasteltiin yleisesti asuinympäristöjä ja niiden tyypillisiä piirteitä, rakennustapaa ja materiaaleja. Tärkeää oli saada kattavaa tietoa viime sotien jälkeisen ajan rakennuksista, joten esteettiset arvot eivät olleet määrääviä tekijöitä rakennuksia valittaessa.

Inventointikohteiden valinnassa ja arvioinneissa käytettiin seuraavia kriteereitä:

- harvinaisuus tai ainutlaatuisuus: kohde edustaa esimerkiksi harvinaista rakennustyyppiä, rakennustapaa, arkkitehtuurisuuntausta tai häviävää rakennuskantaa
- tyyppisyys: kohde kuvastaa esimerkiksi tietyn aikakauden ja/tai paikkakunnalle luonteenomaisia piirteitä

Inventointialue ulottuu Kuhmoisten kirkonkylän kaavoituille alueille ja niiden ympäristöön. Kartasta näkee myös hyvin, kuinka kirkonkylä on syntynyt vesistöjen väliselle kannakselle ja levinnyt hieman teiden varsia pitkin.

- edustavuus: kohteella on aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyyppiset piirteet, jotka ovat säilyneet hyvin
- alkuperäisyys: kohde voi olla alkuperäisessä tai sitä vastaavassa käytössä ja/tai sen alkuperäinen arkkitehtuuri, idea ja/tai rakennustapa on edelleen havaittavissa. Muutokset ovat siihen luontevasti tehtyjä.
- historiallinen todistusvoimaisuus: merkitys historiallisen kehityksen, tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä. Historiallinen merkitys voi liittyä esimerkiksi taloushistoriaan, sivistyshistoriaan tai henkilöhistoriaan.
- yhtenäisyys: alueen rakennuskanta on syntynyt ja/tai säilynyt yhtenäisenä tyyllisesti tai maisemallisesti. Yksittäinen kohde voi olla merkittävä osana tällaista kokonaisuutta.
- kerroksellisuus: näkyvissä on eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakennuksen rakentamisen hoidon ja käytön historiaa, mikä tuo jatkuvuutta ympäristöön. Kyseessä voi olla myös alue ja sen eri-ikäinen rakennuskanta, mikä kuvastaa historiallista kehitystä ja arvostuksia.

Inventointiin kysyttiin lupa kohteiksi valikoituneiden rakennusten omistajilta. Myös vanhojen kohteiden omistajilta kysyttiin kuvauslupa jo inventoituja kohteita tarkistettaessa. Mikäli omistajaa ei tavoitettu, jätettiin heille kirje yhteydenottopyyntöineen. Syksyllä 2012 kerätty tutkimustieto kuvineen työstettiin tekstiksi Keski-Suomen museon käyttämään KIOSKI-inventointitietokantaan ja inventointiraportiksi. KIOSKI:ssa alueista ja kohteista on yksityiskohtaisempaa tietoa; raportti on tiivis kooste kerätystä tiedosta. Varsinkin alueiden ja kohteiden historia on esitetty tietokannassa laajemmin. Inventoinnin valmistuttua tiedot lähetettiin myös kohteen omistajille tarkistettaviksi ja täydennettäväksi.

Inventointikohteet arvoettiin tutkimuksen edetessä paikallisesti tai maakunnallisesti arvokkaiksi edellä esitettyjen kriteerien avulla kerättyjen tietojen pohjalta. Kohteiden arvotus varmistuu kolmivuotisen projektin valmistuttua, kun kohteita voidaan tarkastella maakunnallisessa mittakaavassa. Tämän vuoksi aineistoon saattaa tulla vielä muutoksia.

Suurin osa kohteista on paikallisesti arvokkaita. Keski-Suomen maakunta-kaavassa (vahvistettu 14.4.2009) määriteltyjen maakunnallisesti arvokkaiden

kohteiden lisäksi samantasoisiksi kohteiksi määriteltiin Papinsaaren hautausmaan alue sekä vanha ja uusi siunauskappeli, Kirkkoherranvirasto, Päijännekoti, Veljestupa, Kunnantalo ja asuinrakennus, Sahanrannan ravintola-, majatalo- ja palvelurakennukset, Kuhmoisten kotiseutumuseo, Sankarihautausmaa ja Vesitorni. Papinsaaren uusi siunauskappelilla lienee maakunnallisten arvojen lisäksi valtakunnallisesti merkittäviä arvoja. Osa kohteista merkittiin paikallisesti arvokkaiksi, mutta joiden arvio saattaa muuttua inventointihankkeen päätyttyä maakunnallisesti arvokkaaksi. Näitä rakennuksia ovat entinen TVH:n varikko, Kaukolanmäen koulukeskus, Keskusurheilukenttä ja uimala, Kuhmoisten Liiketalo, Säästöpankin rakennuttamat rakennukset, Seurakuntakoti ja Vanha linja-autoasema. Joidenkin paikallisesti merkittävien kohteiden arvotus saattaa myös alentua, kuten esimerkiksi S-Marketin.

Kohteita on alueellisen määritelmän lisäksi arvoluokitettu seuraavilla termeillä:

- historiallinen merkitys: historiallisesta todistusvoimaisuudesta tuleva arvo (esimerkiksi asutushistoriallinen, sivistyshistoriallinen, henkilöhistoriallinen, aatehistoriallinen, teollisuus- ja taloushistoriallinen, uskomus- ja tapaushistoriallinen, historiallisiin tapahtumiin liittyvä)
- rakennushistoriallinen merkitys: rakennustaiteellisten tai -teknisten kokonaisuuksien, piirteiden ja osien säilyneisyys, alkuperäisyys, tyypillisuus, edustavuus tai harvinaisuus. Kyseessä voi olla myös esimerkki tietystä rakennustyyppistä.
- maisemallinen merkitys: miljöö- ja maisemakokonaisuuksien yhtenäisyys (esimerkiksi ajallinen tai rakennustapaan liittyvät) tai toisaalta kerroksellisuus eli eri aikakausien kehitysvaiheiden näkyminen ympäristössä. Kohde voi olla myös maisemallinen kiintopiste.

Vaikka Kuhmoisten kirkonkylä ei ole kovin laaja alue, on se tässä raportissa jaettu tutkimustulosten esittämisen helpottamiseksi neljään alueeseen. Inventointikohteet on esitelty näiden alueiden sisällä aakkosjärjestyksessä ja eriteltynä moderneihin, valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti merkittäviin alueisiin ja kohteisiin. Raportti on lyhyt kooste KIOSKI:ssa olevasta aineistosta, josta löytyy tarkempia tietoja varsinkin historian osalta. Raportissa käytetyt kuvat ovat projektitutkija Virpi Myllykosken kesällä 2012 ottamia, mikäli ei toisin mainita.

Aikaisemmat tutkimukset ja arvotukset

Kuhmoisten aikaisemmat rakennusinventointiaineistot ovat syntyneet vuosina 1989–1990. Keski-Suomen museon tutkimusarkistossa säilytettäviä inventointiaineistoja on täydennetty myöhemmin muutamalla kohteella. Vuonna 1989 Kuhmoisten kirkonkylän rakennuksia inventoi Pekka Vähäkangas, jonka aineistoja täydensi seuraavana vuonna Sirkka-Liisa Ranta. Inventointi oli osa koko Keski-Suomen läänissä tehtyä, vuonna 1979 aloitettua rakennusperinnön inventointia. Myöhemmät inventoinnit liittyvät seutukaavojen selvitystyöhön ja valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen määrittelyyn.

Vuoden 2012 kirkonkylän inventointialueelle sijoittuu neljä vanhaan inventointiin kuulunutta aluetta ja 66 kohdetta. Joissakin kohteissa on useampia rakennuksia. Kohteista yhdeksän on sotien jälkeiseltä ajalta. Näiden luettelomaisia tietoja täydennettiin tutkimalla rakennukset uudelleen. Alueella sijaitsee monia aiempien tutkimusten perusteella maakunnallisesti ja valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä. Valtakunnallisesti merkittäviä alueita Kuhmoisten kirkonkylään sijoittuu kolme: Kirkonmäki, Kuhmoisten sahan alue ja Päijälän raitti. Keski-Suomen maakuntakaavaan merkittyjä maakunnallisesti merkittäviä kulttuuriympäristöjä on kirkonkylässä seitsemän: Aiheilan huvila, Heinon kirjakaupan ja Kuhmolän muodostama kokonaisuus, Korppila, Kurjeluodon (Papinsaaren) venetalaat, Muurilan, Katajamäki-Nuuttilan ja työväentalon muodostama kokonaisuus, Puolamäen pihapiiri ja Vanhainkodin alue. Vanhainkodin alueen inventointia täydennettiin uusilla, sotien jälkeen rakentuneilla rakennuksilla. Muut vanhemmat inventointikohteet on arvoluokitettu paikallisesti merkittäviksi.

Purettuja rakennuksia löytyi seitsemästä kohteesta:

Entinen puhelinyhdistyksen talo

Kauppilanmäki (3 rakennusta)

Kuhmoisten Osuuskaupan myymälä

Kuhmoisten Sahan kasarmi

Mielisairaalaosasto kunnalliskodin alueelta

Peltomäki, kahvila- ja asuinrakennus

Vanha kunnansairaala ja synnytysosasto

2. KUHMOINEN – KESÄMÖKKIEN KUNTA PÄIJÄNTEEN RANNALLA

Yleiskuvaus

Vuoden 1973 loppuun asti Hämeen lääniin kuulunut Kuhmoinen on Keski-Suomen maakunnan eteläisin kunta. Reilun 900 neliökilometrin suuruinen, vanha hämäläinen pitäjä kuuluu Jämsän seutukuntaan. Kuhmoinen on aina sijainnut eri läänien ja maakuntien rajalla, mikä on 1900-luvulla vaikuttanut negatiivisesti kunnan kehitykseen. Kaikki suuremmat kaupungit sijaitsevat kaukana Kuhmoisten kirkonkylästä. Yhteydet ovat olleet läheisimmät Lahteen ja myöhemmin Jämsään.

Vuonna 1868 itsenäistynyttä Kuhmoisten kuntaa halkoo valtatie 24, joka on merkittävä päätieyhteys Keski-Suomesta Lahden seudulle. Tie oli vuoteen 1996 asti osa valtatie 4:ää. Asukkaita Kuhmoisissa oli vuoden 2011 lopussa 2 500, ja kunnan väestörakenne on painottunut työikäisiin ja eläkeläisiin. Kuhmoinen on menettänyt asukkaitaan yhteiskunnallisissa murroksissa, kuten teollistumisen ja varsinkin maalta muuton aikaan. Jylhät, karun kauniit maisemat ovat houkuttelleet ihmisiä Kuhmoisten alueelle vapaa-ajan viettoon jo 1800-luvulta lähtien. Nykyään kunnan väkimäärä nelinkertaistuu kesäasukkaiden tullessa mökeilleen ja huviloilleen.

Kuhmoisissa on satoja järviä ja jokia, jotka ovat yhdessä metsien kanssa olleet kuhmoislaisten elinehto ja vaurauden lähde. Kuhmoinen kuuluu Luhanگان, Konneveden, Muuramen, Jyväskylän, Äänekosken, Viitasaaren ja Laukaan kanssa Keski-Suomen maakunnan vesistörikkaimpiin kuntiin. Tärkeimmäksi järveksi Kuhmoisissa nousee Päijänne, jonka maisemallinen ja kulttuurihistoriallinen vaikutus on ollut hyvin merkittävä. Se on toiminut kulku- ja kuljetusväylänä ja kulttuurivaikutteiden levittäjänä. Päijänteen vaikutuksesta kirkonkylän laaksoalueelle, suotuisalle paikalle syntyi asutusta jo rautakaudella. 1800- ja 1900-luvun vaihteessa kaupunkimatkoja tehtiin niin Jyväskylään kuin Lahteen. Uudistetun nelostien merkitys kasvoi 1950-luvulta lähtien.

Heti ensimmäisten vesivoimaisten sahojen ajoista tähän päivään saakka Kuhmoisten alueelta on myyty puuta rakentamiseen ja teollisuuteen. Metsien myynnillä yksityiset, seurakunta ja kunta ovat rahoittaneet lukuisia uusia ra-

kennushankkeita. Suurta teollisuutta ei Kuhmoisiin kuitenkaan syntynyt Kuhmoisten Saha Oy:tä lukuun ottamatta paikkakunnan syrjäisen sijainnin vuoksi. Kuhmoisissa saatiin elanto maataloudesta muuhun Suomeen verrattuna pitkään, vaikka maataloudelle ei ole ollut kunnollisia edellytyksiä maaperän köyhyyden ja kivisyyden vuoksi. Kuhmoinen kuuluu Längelmäen ja Padasjoen kanssa Keski- ja Itä-Suomen karuun ja suhteellisen vähän viljeltyyn alueeseen. 2000-luvulla yli puolet kunnan asukkaista toimii palvelualalla maa- ja metsätalouden työllistäessä noin 15 % väestöstä. Jalostuksen parissa työskentelee 24 % kuhmoislaisista.

1970-luvulta lähtien Kuhmoisten yleiskaavoissa on otettu huomioon kulttuurihistoriallisesti merkittäviä alueita ja maisemia. Ensimmäisenä huomattiin Kirkonmäen miljöön ja Päijälän raitin merkittävyys, minkä jälkeen huomiota ovat saaneet maisemalliset piirteet ja yksittäiset kohteet. Kirkonkylän alueella on säilynyt paljon eriaikaista rakennusperintöä. Alueella sijaitsee useita valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä.

Kuhmoisten kirkonkylän ympäristön yleispiirteet

Ympäristöministeriön Maisema-aluetyöryhmän tekemän maisema-maakuntatijaon (1992) mukaan Kuhmoinen kuuluu Hämeen viljely- ja järvimaahan ja tarkemmin määriteltynä Päijänteen vuorimaiden ja lahdelmien alueeseen. Alueella sijaitsee lukuisia ruhjelaaksoihin syntyneitä järviä ja lampia, harjujaksoja, moreeni- ja kalliomäkiä sekä soita. Alueen erityispiirteitä ovat luode-kaakko suuntaiset lahdemat ja kapeat vesireitit ja kosket jyrkkien kallioiden lomassa. Suhteelliset korkeuserot ovat paikoin suuret. Luonto on rehevää, rannat kalliioisia ja metsäisiä. Maisemaa hallitsevat kuusivaltaiset metsät.

Kuhmoisten kirkonkylä on kunnan ainoa taajama. Kirkonkylän alueella maapinta on pohjoiseen nousevaa, mutta maaston muodot ovat loivia. Alueelle ovat tyypillisiä suhteellisen kapeat viljelyalueet pääteiden varsilla. Taajaman keskellä on lähes pohjois-eteläsuuntainen heikohko kallioruhje, joka on täytynyt jäätikköjoen tuomilla lajittuneilla karkeilla maa-aineksilla. Syntynyt pitkittäisharju on kunnan vedenhankinnan perusta, ja se on ollut routimattomuutensa vuoksi myös parhainta rakennusmaata. Kirkonkylä on syntynyt täl-

le vajaan kilometrin levyiselle kumpuilevalle, osin harjumaiselle, Päijänteen ja Ala-Karkjärven väliselle kannakselle.

Valtatie 24 jakaa kirkonkylän kahteen osaan. Osa keskustatoiminnoista, kuten urheilukenttä, kirkkoherranvirasto ja terveystakeskus, ovat jääneet valtatie rakentamisen seurauksena sen länsipuolelle. Taajaman kasvaessa ovat uudemmatkin palvelut, kuten koulukeskus, teollisuusrakentaminen ja pientaloasutus, laajentuneet valtatie länsipuolelle nauhamaisesti valtatiestä erkanevien Orivedentien ja Länkipohjantien varsille sekä valtatie varteen. Kirkonkylän taajama on melko tiheään rakennettu. Keskusta liikerakennuksineen sijaitsee valtatie itäpuolella kirkonkylän pohjoisosassa. Keskusta alueen eteläosassa on vanhoja liikerakennuksia, kunnantalo ja Kuhmoisten kirkon miljö. Teollisuustoiminnot sijaitsevat suhteellisen hajanaisesti keskustaajaman alueella.

Kuhmoisten kirkonkylä on rakentunut vapaasti ja rönsyillen maaston muotojen rajoittamana aina kaavoituksen alkamiseen saakka 1960-luvulla. Aluekokonaisuudet sijaitsevat hajallaan toisistaan. Muiden Päijänteen maisema-alueeseen kuuluvien kuntien tapaan on asutusta Kuhmoisiin syntynyt jo hyvin varhain lahdenpoukamaan ja harjun hiekkamaille. Viljely- ja rakennuskulttuurissa hallitsivat hämäläiset piirteet. Kuhmoisten kirkonkylän vanhat asuinrakennukset ja tilakeskukset sijaitsevat hieman ylempänä peltojen rinteillä, kummuilla. Niiden ympärillä on vielä paljon peltomaata luomassa kirkonkylän maalais-

Kirkonkylän alueella on paljon maalaismaisia näkymiä jäljellä. Uusi rakennuskanta muodostaa oman kerroksensa maisemaan. Aikaisemmin ainoana maisemallisena kiintopisteenä toiminut kirkontorni sai vesitornista kilpailijan 1980-luvulla.

maista maisemaa. Vanhoista tiloista syntyi edelleen pienempiä tiloja ja niiden pelloille on rakennettu uusia asuinrakennuksia, jolloin asuinympäristöistä on muodostunut varsin kerroksellisia. Tietyn aikakauden kokonaisuuksia on syntynyt enimmäkseen kaavoittamisen seurauksena. Ainoastaan Papinsaarentien alueelle syntyi sotien jälkeen tyyppitaloista muodostunut asuinympäristö.

Liikekeskustan alue syntyi nykyisen Toritien varteen jo 1800-luvulla, mutta se keskitettiin pienemmälle alueelle viime sotien jälkeen. Vaikka teollisuuden kehitykselle Kuhmoisissa ei ole ollut suuria edellytyksiä, on teollinen kehitys tuonut maisemaan omat piirteensä tuotantolaitoksina ja niihin liittyvänä rakennuskulttuurina. Kirkonkylän satama-alueita hallitsee vielä selvästi Kuhmoisten Sahan vanhat tuotantorakennukset. Päijänteen merkittävä vaikutus näkyy maisemassa myös omaleimaisina piirteinä. Päijänteelle ominaiset elinkeinot, kalastus, metsätalous ja venematkailu, näkyvät kirkonkylän rannoilla useina perinteisinä venetalaina ja uusina venelaitureina. Päijänteen vaikutuksen myötä Kuhmoisissa syntyi myös huvilakulttuuria.

Muusta Päijänteen maisema-alueesta poiketen Kuhmoisten kirkonkylän maisemassa ja rakennuskannassa on edelleen havaittavissa vanhoja tielinjauksia. Kuhmoisten läpi Padasjoelta Jämsään on kulkenut jo 1500-luvulla tie, jonka varrelle syntyi kirkonkylän ohella myös nykyinen Päijälän raittikielä. Myös Toritie noudattelee tätä vanhaa väylää, ja vanhaa asutusta on sijoittunut tien varrelle. Hienon, pienipiirteisen ja perinteisen tiemaiseman muodostaa myös

Näkymä valtatie 24:ltä Kuhmoisten kirkonkylään. 1800-luvulta lähtien kehittymään alkanut liikekeskusta on nykyään historiallisesti kerroksellista. Keskustan alueelta löytyy vanhaa rakennuskantaa ja uudempaa, eri vuosikymmenien rakennuksia.

kirkonkylän lounaisosassa oleva Vanhatie, jonka varren asustus alkaa jo Karjukosken tuntumasta ja jatkuu Oriveden tien vierellä länteen päin.

Kyläkuvan jonkinasteisesta hajanaisuudesta huolimatta Kuhmoisten kirkonkylästä löytyy suurempia, tietyn yhteiskunnallisen ilmiön seurauksena muodostuneita kokonaisuuksia. Terveystuon rakennukset ovat sijoittuneet Rekolaan ja Kokonniemeen. Vapaaehtoispuhjalta lähtenyt ja ylläpidetty yhteiskoulun ja kunnan alakansakoulun rakennukset muodostavat Kaukolaan peruskoulun ja lukion sisältävän koulukokonaisuuden. Kirkolliset rakennukset ovat keskittyneet kirkonmäen miljööseen ja Papinsaareen. Liike-elämä ja palvelut muodostavat Kuhmoisten taajaman keskustan.

Päijänteellä on ollut suuri merkitys Kuhmoisten kirkonkylän kulttuurihistoriaan ja rakennettuun ympäristöön. Sataman alueella nykyajan vapaa-ajan viettotavat, veneily ja mökkeily, yhdistyvät teollisuushistoriallisesti merkittävään ympäristöön, Kuhmoisten Sahan miljööseen.

3. KIRKONKYLÄN RAKENTUMISEN HISTORIA

Asutuksen varhaisvaiheet (–1868)

Kuhmoisten kirkonkylän sijainti Päijänteen rannassa, hyvien vesi- ja harjuteiden risteyskohdassa toi alueelle jo varhain asukkaita. Useat rautakautiset hautapaikat ja esinelöydöt kertovat alueella liikkuneista ihmisistä. Kaivauslöytöjen tuontitavaroiden perusteella idän ja lännen kulkureittien yhtymäkohdassa sijainneella alueella käytiin kauppaa jo esihistoriallisella ajalla. Ensimmäiset viljelykylän asutuksen merkit on ajoitettu 800–1000 AD kirkonkylän kalmistojen ja siitepölynäytteiden perusteella.

Kuhmoinen on aikanaan kuulunut Pälkäneen eräomistukseen. Kirkonkylän aseman Kuhmoinen sai ilmeisesti jo katolisella ajalla, jolloin luultavasti rakennettiin ensimmäinen papiton kappeli. Toinen kirkko rakennettiin 1500-luvulla, mutta kummarkaan kirkon tarkkaa sijaintia ei tiedetä. Niiden oletetaan sijainneen Päijänteen ranta-alueella.

Keskiajalla Kuhmoinen oli osa Padasjoen hallintopitäjää. Hämeen ensimmäiseen maakirjaan vuodelta 1539 Kuhmoisten kirkonkylän jakokuntaan, Anttulan, Tapialan, Lästilän ja Äkämäen kylien alueelle oli merkitty 21 taloa. Niitä olivat muun muassa Lätilä, Myysä, Hinskala, Jussila, Muurila, Saksa, Kauppila ja Korppila. Myös Päijänraitin alueella sijaitsi jo monta taloa. Kirkonkylän ja Päijälän jakokuntien halki kulki Päijänteen läntinen maantie Padasjoelta Jämsään. Tie toimi tärkeänä kulkuväylänä aina viime vuosisadalle asti.

Vuonna 1628 Kuhmoinen läänitettiin liivinmaalaiselle kenraalimajuri Fabian von Adriakselle. Hän perusti Päijälään kaksi säterioikeutta, joista ainakin toinen on varmasti toteutunut. Niin kutsuttu Päijälä Gård ilmaantui asiakirjoihin ensimmäisen kerran vuonna 1651. Seurakunta itsenäistyi Padasjoen seurakunnasta vuonna 1639. Kolmas kirkko rakennettiin vuonna 1682 nykyisen sankarihautausmaan alueelle. Se oli pieni, puinen ristikirkko, jonka ympärille muodostui hautausmaa.

Kuhmoisten väkiluku kasvoi, joten alueella toteutettiin sarkajako 1600-luvulla. 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa Kuhmoisten kirkonkylän ja Päijälän jakokuntien alueella sijaitsi jo nelisenkymmentä taloa. Anttulassa sijaitsi Rantala,

Suutari, Marttila, Puukila ja Päsilä. Tapialan alueella oli Pörvälä, Paaja, Voriikka, Teppola, Myysälä, Lukkari, Niemelä, Simola, Uotila, Keikkala ja Iivola. Lästilän kylä koostui Valkiamatin eli Rekolan, Ranta-Puukilan, Kopsalan, Hinskalan, Jussilan, Muurilan ja Saksan tiloista. Äkämäellä sijaitsi Kauppila ja Korppila. Päijälänraitin alueella taloja olivat Kopola, Korola ja Muurahainen (Nuutti). Kuhmoisissa alkoi suuri asutuskausi 1700-luvun puolessa välissä, ja nimitystä Kuhmoisten suurkylä alettiin käyttää. Ryhmäkyliin järjestäytyneet asutus sijoittui Padasjoelta Jämsään kulkeneen maantien varrelle ulottuen Kokonniemen alueelta aina Päijälänraitin pohjoisosiin. Talot peltoalueineen sijoittuivat siten Päijänteen ja Ala-Karkjärven väliselle kannakselle.

Kuhmoisten 1600-luvulla itsenäistynyt kappeliseurakunta palautettiin entisen emäseurakunnan alaisuuteen vuonna 1741. Erityisesti taloudellisiin syihin perustunut päätös oli kuhmoislaisten oma. Kuhmoisiin tehtiin jälleen uusi kirkko edellisen kirkon käytyä ahtaaksi. Kustaa III:n erikoisluvalla vuosina 1784–1785 rakennettu kirkko valmistui mäen päälle kuuluisan kirkkorakentaja Matti Åkerblomin suunnittelemana. Kellotapuli rakennettiin vuotta myöhemmin. Perimätiedon mukaan kirkon lisäksi näin varhaiselta ajalta olisi myös osa Ylä-Puukilan vanhasta päärakennuksesta.

Asutus harveni 1700-luvun lopussa ja vuosisadan vaihteessa kahden tuhoisan suurpalon ja vuosina 1796 ja 1800 tehdyn isojaon myötä. Vuonna 1753 suurpalo tuhosi Tapialan ja Anttulan kylästä yhteensä 13 tilan kaikki rakennukset. Vuonna 1783 Muurilasta alkanut suurpalo puolestaan tuhosi kymmenen talon rakennukset Lästilän alueelta. Isojaon myötä kirkonkylään jäi 22 taloa ja Päijälään 17 taloa (osa Päijälänraitin alueella). Kirkonkylässä uusia tiloja nimen perusteella olivat muun muassa Ala- ja Ylä-Rantala, Silta-Teppola, Hokkala, Knuutila-Puukila (Katajamäki-Nuutila), Ylä-Puukila, Heikkilä, Pahka-Rekola ja Mylly-Suutola.

Vähitellen 1800-luvun kuluessa kylät alkoivat tiivistyä muun muassa talojen lohkomisten, maakaupan vapautumisen, kansakoulujen rakentamisen ja liikenneolojen kehittymisen myötä. 1800-luvulla taloja Kuhmoisen kylissä oli yhteensä noin 350 ja asukkaita reilut 4 000. Useataloisia kyliä olivat kirkonkylän jakokunnan maakirjakylät (137 taloa ja torppaa), Päijälä (55 taloa ja torppaa) ja syrjemällä Harmoinen. Väestö koostui talonpoikaisperheistä ja heidän palkollisväestöstään. Mäkitupia oli paljon. Pääelinkeinoina oli alun

perin kaskeamiseen perustunut viljely, peltoviljely, pienimuotoinen karjatalous sekä metsästys ja kalastus.

Itsenäinen Kuhmoinen (1868–1938)

Kuhmoinen 1800-luvun lopulla

Kuhmoisten kunta perustettiin vuonna 1868 valtion kolme vuotta aikaisemmin antaman kunnallisetuksen myötävaikutuksesta, mutta vasta vuonna 1871 kirkollinen ja maallinen päätöksen teko eriytyivät toisistaan kunnallislautakunnan saadessa ensimmäisen maallikkoesimiehen. Kunnalliskokouksia pidettiin eri taloissa, esimerkiksi Rauhalassa vuosina 1909–1921. Suomen teollistumisen aikaan Kuhmoisista muutti paljon väestöä kaupunkeihin. Kuitenkin 1800-luvun loppu oli Kuhmoisissa voimakasta väkiluvun kasvun aikaa. Pienen väkiluvun laskukauden jälkeen vuonna 1924 saavutettiin Kuhmoisten kaikkien aikojen väkiennätys: 7 189 asukasta. Tätä määrää ei enää 1900-luvun aikana ylitetty.

Kuhmoislaisten pääasiallisena elinkeinona aina 1970-luvulle asti oli maa- ja metsätalous. Kaskeamiseen perustunut maanviljely vaihtui 1900-luvun alussa suunnitelmalliseen peltoviljelyyn ja karjanhoitoon. Metsistä muodostui kuhmoislaisten yksityishenkilöiden, Kuhmoisten kunnan ja seurakunnan talouden selkäranka. Kuhmoisista oli muodostunut jo 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa Jämsänkosken sahan puunhankinta-alueita, mutta suurien metsäteollisuusyhtiöiden maiden hankinta Kuhmoisissa ajoittui 1890-luvulle. Varsinkin lehtimetsien arvo ymmärrettiin vaneriteollisuuden kasvaessa 1910-luvulla, ja metsiä alettiin hoitaa.

Väestöstä vain reilu 10 % sai elannon teollisuudesta ja käsityöstä. Teollisuudelle ei syrjäisellä paikkakunnalla oikein ollut edellytyksiä. 1800- ja 1900-lukujen taitteessa Kuhmoisissa toimi esimerkiksi pari huopatehdasta, kivennäis- ja virvoitusjuomatehdas, nahkatehdas, tiilitehdas sekä terva- ja tärpättitehdas. Näiden lisäksi 1800-luvulla toimi kolme sahaa. Metsävaroista huolimatta Kuhmoisiin ei syntynyt suurta metsäteollisuutta. Laadukkaista tuotteistaan kuuluisa teollisuustoiminta hiipui 1920-luvulle tultaessa, mistä lähtien Kuhmois-

ten suurin teollisuus yritys on ollut Kuhmoisten Saha Oy. Korppilan isännän Kaarle Hirvensalon vuonna 1912 Päijänteen rannalle, satamaan 1880-luvulla rakennetun laivalaiturin tienoille perustama saha kasvoi vuosikymmenten kuluessa lukuisia rakennuksia käsittäväksi, sataman alueen maisemaa hallitsevaksi kokonaisuudeksi.

Palveluiden syntyminen ja ihmisten elämän monipuolistuminen

Kunnallisasetuksen myötä kuntien tuli järjestää tiettyjä palveluita, kuten vaivahoito, sairaanhoito, paloapu ja vuosisadan loppua kohden yhä enemmän myös kansansivistys. Terveystieteiden palvelut olivat sijainneet kaukana Kuhmoisista, mutta paikalliset olosuhteet paranivat paljon 1800-luvun lopulla. Vuonna 1888 Kuhmoisiin avattiin ensimmäinen apteekki, ja vuonna 1891 saatiin kunnansairaala Harmoisiin yhteistyössä Padasjoen kanssa. Köyhäinhoito oli pitkälti avustusten, viljan ja rahan jakoa, mutta Kuhmoisten 1910-luvun lopulla valmistunut ja aikanaan kauniiksi kehuttu kunnalliskoti toi parannusta tilanteeseen. Vuonna 1866 kansakouluasetus oikeutti maalaiskunnat perustamaan kansakouluja. Kirkonkylän kansakoulu perustettiin vuonna 1881. Oma koulurakennus Syrjäkylän kansakouluksi nimetty valmistui vuonna 1891. Rakennusurakka oli suurin sitten kirkon rakentamisen. Myös kirjasto perustettiin Kuhmoisiin jo 1850-luvulla, mutta sen sijainti vaihtui vuosikymmenten kuluessa tiuhaan rakennuksesta toiseen.

Maakaupan vapauduttua vuonna 1859 myös Kuhmoisiin perustettiin ensimmäiset kauppaliikkeet. 1860-luvulla Kuhmoisissa kauppaa pitivät muun muassa Aron Helin Hinskalassa ja Kauppilassa ja Karl Arenius Paajan talossa. Vuoden 1879 laki elinkeinovapaudesta synnytti Kuhmoisten kirkonkylään ja Päijälään lisää liikkeitä. Esimerkiksi Päijälään avautui kyseisenä vuonna August Korhosen kauppa, joka toimi aina 1970-luvulle saakka. Myös osuustoimintaliike sai jalan sijaan kuhmoislaisten keskuudessa 1900-luvun alussa. Esimerkiksi Osuusmeijeri ja ensimmäinen osuuskauppa perustettiin vuonna 1906. Kuhmoisten ensimmäinen erikoisliike, Heinon kirjakauppa avasi ovensa vuonna 1908. Pankkitoiminta Kuhmoisissa käynnistyi vuonna 1901 kunnan

perustettua oman säästöpankin. Kuhmoisten Osuuskassa seurasi perässä vasta vuonna 1928 osuuskassatoiminnan lähdettyä kunnassa liikkeelle sivukylistä. Kirkon tienoille ja nykyisen liikekeskustan alueelle sekä Päijälän raitille keskittynyt liiketoiminta useimmiten aloitettiin vanhoissa hirsirakennuksissa, mutta esimerkiksi meijeriä varten Päijänteen rannan läheisyyteen rakennettiin tiilinen uudisrakennus.

1800- ja 1900-luvun vaihe oli myös heräävän kansalaistoiminnan aikaa. Kuhmoisiin perustettiin ensimmäisiä seuroja 1880–1890-luvuilla, jolloin syntyivät muun muassa Vapaapalokunta, Raittiusseura Riento ja Kuhmoisten Nuorisoseura. Kuhmoisten työväenyhdistys perustettiin vuonna 1903. Seurat toimivat ahkerasti kuhmoislaisten hyväksi. Esimerkiksi urheilutoiminta, tanssit, arpajaiset ja nuorisoseurojen väliset hiihtokilpailut värittivät kuntalaisten elämää. Seurojentaloja Kuhmoisten kirkonkylään rakennettiin seurojen toimittua jonkin aikaa: työväentalo valmistui vuonna 1923 ja suojeluskunnan ja nuorisoseurantalo Kuhmola vuonna 1930. Näistä näyttäivistä rakennuksista tuli uusia kylän tapahtumapaikkoja.

Kuhmoinen 1900-luvun alussa

1900-luvun alkupuolella Kuhmoisten kirkonkylässä sijaitsi parisenkymmentä toimivaa maatilaa, joista osa oli suuria ja vauraita. Suurin osa keskustan peltopinta-alasta kuului neljälle maatilalle: Hinskala, Korppila, Muurila ja Nuutila. Kantatilojen lisäksi kirkonkylässä toimi parikymmentä muuta maatilaa. Rakennukset sijoittuivat seimmiten neliöpihan ympärille. Asuinrakennukset olivat vielä yksinkertaisia ja hirsisiä, mutta 1900-luvun alussa niitä uudistettiin voimakkaasti metsäkauppojen myötä lisääntyneen varallisuuden siivittämänä.

Liikenteellisesti Kuhmoinen pysyi syrjäisenä paikkakuntana. Rautatieverkko ei ulottunut Kuhmoisten kunnan alueelle. 1800-luvun lopulla rakennettiin myös uusia maanteitä länteen päin, ja tieverkko laajeni myöhemmin entisestään. Tiet olivat kuitenkin pitkään huonokuntoisia ja mutkaisia. Päijänteestä tuli 1870-luvulla alkaneen höyrylaivaliikenteen myötä yksi pääkulkuväylästä. Samalla Kuhmoisten sataman alueesta muodostui kyläläisten vilkas tapaa- ja ajanviettopaikka. Kuhmoisten Sahan rakennusten lisäksi alueella si-

jaitsi useita venetalaita ja kauppiaiden makasiineja. Päijänteen laivaliikenteen kukoistuskautta ajoittui 1920-luvulle.

Ensimmäinen auto Kuhmoisten kirkonkylään tuli vuonna 1916, ja seuraavalla vuosikymmenellä autoilu lisääntyi merkittävästi tullen 1930-luvulla pääasialliseksi liikkumistavaksi. Päijänteen liikenteellinen merkitys väheni, ja kuljetukset siirtyivät maanteille. Valtiontieksi Kuhmoissa asetettiin vuonna 1938 nelostieksi nimetty etelästä pohjoiseen liikennettä välittävä maantie, joka kulki Kuhmoisten kirkonkylän lävitse. Nelostien uudelleen linjausta Jämsän ja Kuhmoisten välillä alettiin suunnitella ja rakentaakin jo 1930-luvun puolella, mutta sota-aika keskeytti työt.

Sähköistyminen alkoi Kuhmoisten sivukylistä vesivoiman käytön myötä 1900-luvun alussa. Kirkonkylän alueella sähkövalo syttyi, kun tilanomistaja Kaarlo Hirvensalo sai vuonna 1913 luvan vetää sähköjohtoja sahan alueella sijainneesta sähkögeneraattorista. Liikemies Albert Pietiläinen osti sähkölaitoksen koneiston 1910-luvulla tavoitteenaan perustaa Ala-Karkjärvestä Päijänteeseen laskevan Karja- eli Karjukoskeen sahan ja sähkölaitoksen. Kuhmoisten Sähkö ja Saha perustettiin vuosien 1920–1921 aikana, josta lähtien se tarjosi kirkonkyläläisille sähköä. Sähkötuottamisen varmistamiseksi Karjukoskeen ra-

Kuhmoisten kirkonkylä kuvattuna Papinsaaresta kirkkoa kohti aivan 1900-luvun alussa. 1700-luvulla rakennettu kirkko ja myös vuonna 1906 valmistunut Osuusmeijerin piippu toimivat matalassa maisemassa pitkään maisemallisina kiintopisteinä. Kuvassa vasemmalla Kurjeluodon vanhat venetalaat sekä oikealla varastoaittoja. Sillan ympäristössä sijaitsee myös käsityöläisten mökkejä, muun muassa Ruusa Äkäsen mökki näkyy oikealla. Kuvaaja Gustaf Albert Stoores/Keski-Suomen museo.

kennettiin vuonna 1929 patorakennelmia. Karjukosken ympäristössä on vielä olemassa sähköntuotantoon liittyviä rakennelmia ja asumuksia.

Kuhmoisten jylhät ja kauniit maisemat ovat vetäneet alueelle kesäasukkaita ja taitelijoita jo 1800-luvulta lähtien. Päijänteen laivaliikenteen myötä sana Kuhmoisten järvistä ja metsäisistä kallioista levisi laajalle, ja parantuneet liikenneyhteydet kuljettivat ihmisiä Kuhmoisiin. Esimerkiksi Jyväskylän seminaarin musiikinlehtori P. J. Hannikainen vietti kesiään Koukanniemessä 1800-luvun lopulla. Taiteilija Pekka Halonen puolestaan vietti kesiään Kuhmoisissa 1900-luvun alussa. Vuonna 1915 valmistui arkkitehti Oiva Kallion Otavan huvilakilpailuun suunnittelemin piirustusten mukaan rakennettu Aiheilan huvila Ala-Karkjärven rannalle. Huvila-asutuksen lisäksi monet kuhmoislaiset maatilat tarjosivat majoituspalveluita 1900-luvun alkupuolella.

1920-luvulta toiseen maailmansotaan

1920-luvun alussa tilojen määrä kasvoi torppien ja mäkitupien itsenäistyttyä. Maata siirtyi torppareille ja mäkitupalaisille muihin Keski-Suomen pitäjiin verrattuna paljon. 1920- ja 1930-luvun lama ja siitä seurannut pula-aika hyljensivät rakentamista ja vaikuttivat muutenkin elämään Kuhmoisissa. Ennen lamaa Kuhmoisten Sahan omistaja ehti rakennuttaa kartanomaisen, 1920-luvun klassismia edustavan asuin- ja konttorirakennuksen. Suurempien talojen lisäksi kuhmoislaisten asumuksina oli myös pieniä harmaita mökkejä, joita oli esimerkiksi Papinsaaren sillan lähistöllä mantereen puolella. Vallinnutta rakennetun ympäristön maisemaa kuvaa hyvin Kansan lehden vuodelta 1937 Kuhmoisista oleva kuvaus, jonka mukaan kirkonkylässä oli ”runsaasti pieniä, harmaita ja vanhuuttaan tutisevia mökkejä vauraiden, hyväkuntoisten suurtaulojen rakennusten rinnalla”.

Kuntalaisten palvelut, varsinkin terveystalot, kohentuivat hieman laman hellitettyä. 1930-luvun alussa perustettiin oma kunnansairaala Niemelän tilojen vanhoihin rakennuksiin. Sairaalan yhteyteen tuli myös synnytysosasto. Kunnanlääkärille rakennettiin asuin- ja vastaanottorakennus Kyminmäelle. Kunnalliskoti oli laajentunut mielisairasosastolla vuonna 1923, ja kunnalliskodin viereen rakennettiin keuhkotautiosasto vuonna 1937. Syrjämäen kansakoulun

tilanahtautta helpotti vuonna 1929 valmistunut alakansakoulu. Palotoimesta tuli vuonna 1933 kunnan lakisäänteinen tehtävä. Kuhmoisissa siitä vastasi Vaapaalokunta, jonka kalusto sijaitsi Kuhmoisten Sahan alueella. Kuntalaisen urheilulosuhteet paranivat, kun juuri valmistuneen Kuhmolan piha-alueelle rakennettiin kirkonkylän ensimmäinen urheilukenttä 1930-luvun alussa.

Pappilat olivat merkittäviä sivistyselämän keskuksia maalaispitäjissä vielä 1920–1940-luvuilla. Kuhmoisissa kirkkoherran asumuksena oli 1800-luvulta asti ollut Korola ja kappalaisen asumuksena Kopola. Suuri ponnistus Kuhmoisissa 1930-luvulla oli huonoon kuntoon päässeän kirkon peruskorjaus. Kuhmoisten seurakunta rakennutti myös kappelin Papinsaaren hautausmaalle vuonna 1930.

Ilmakuva Kuhmoisten kirkonkylästä 1930-luvulta. Maalaismaisemaa hallitsee suuret, näyttävät talot, kuten aivan oikeassa reunassa työväentalo, sen vieressä oleva Syrjämäen kansakoulu, Kuhmola sekä Kuhmoisten Sahan asuin- ja konttorirakennus ja sahan lautatarhat. Myös vasemmassa reunassa sijaitseva Osuusmeijeri, kuvan keskivaiheilla oleva kunnantalo Hokkala ja Toriien liikerakennukset muodostavat vertailukohtan ranta-alueiden "harmaille ja tutiseville" mökeille. Kuvaaja tuntematon/Keski-Suomen museo

Sotien jälkeinen aika (1949–1965)

Sota-aika ja jälleenrakennus

Sota näkyi Kuhmoisissa konkreettisesti ilmavalvontana, josta vastasivat lotat, suojeluskuntalaiset ja sotilaspojat. Kuhmoisissa sijaitsi ilmapuolustuksen aluekeskus, joka oli tärkeä läheisille kaupungeille. Aluksi Kuhmolasta varattiin yksi huone toimintaa varten, ja kirkonmäelle rakennettiin uusi vartiotorni joulukuussa 1939 nykyisen vesitornin paikkeille. Ilmavalvontatoimisto siirrettiin vuonna 1940 Rauhalaan, vähemmän näkyvälle paikalle. Kuhmoinen säästy pommituksilta. Kotirintaman oloja määrittivät säännöstely, pakkoluovutukset, mottitalkoot ja seuratoiminta.

Sotien jälkeinen aika oli Suomessa jälleenrakennuksen ja niukkuuden aikaa. Isänmaallisuudesta, säästäväisyydestä ja taloudellisuudesta tuli kansakunnan hyveitä. Säännöstely ja pulakausi vaikuttivat paljon myös rakentamiseen rakentajien käyttäessä nauvoja uudelleen ja keksiessä korvausmateriaaleja. Sotien tuhojen korjaamisen lisäksi ajalle hyvin leimallista oli Karjalan siirtolaisten, rintamamiesten ja sotaleskien asuttaminen.

Monen muun paikkakunnan tapaan Kuhmoisissa siirtoväen asuttamisesta ja säännöstelystä vastasi Kansanhuolto. Kaiken kaikkiaan Kuhmoisiin tuli siirtoväkeä talvisodan aikana runsaat 3 000, jolloin paikkakunnan väkiluku kasvoi jo lähelle 9 000. Siirtolaiset olivat pääasiallisesti koivistolaisia. Kuhmoisiin tuli ihmisiä myös Valkjärveltä, Jääskelästä, Kivennavasta, Viipurin maalaiskunnasta ja Nuijamaalta. Kuhmoisiin saapui myös parisataa inkeriläistä. Kuhmoinen oli kuitenkin lähes puolelle vain välietappi. Vuoden 1945 alussa Kuhmoisissa asui enää vain 923 siirtolaista, joista suurin osa oli Valkjärveltä. Myös Valkjärven kunnalliskoti liitettiin osaksi Kokonniemessä sijaitsevaa kunnalliskotia, ja Valkjärven Osuuskassa yhdistettiin Kuhmoisten Osuuskassaan.

Vuoden 1940 pika-asutuslain ja vuoden 1945 maanhankintalain perusteella koko Kuhmoisten alueelle perustettiin vähän alle 40 siirtoväen asutustilaa, mikä on naapurikuntiin verrattuna vähän. Rintamamiehille, sotainvalideille ja sotaleskille perustettiin reilut 40 tilaa. Tiloja perustettiin Kuhmoisten kunnan vastustuksesta huolimatta sen omistamista kunnalliskodin, peltoalueista, Täppisen ja Pirttiniemen tilojen maista. Toisaalta kunta myös myi maitaan sitä

tarvitseville. Osakeyhtiö Askolinin, Karhula Oy:n, Kymiyhtiön, Yhtyneiden paperitehtaiden ja Valkeakoski Oy:n maista sen sijaan löytyi helposti luovutettavaa maata. Yksikään yksityinen maanomistaja ei ollut valmis luovuttamaan vapaaehtoisesti maata siirtoväelle, mutta lopulta Kaarina Noronperän omistama Korppila jaettiin kahdelle perheelle.

Suurin osa syntyneistä tiloista sijoittui maaseudulle. Kuhmoisten kirkonkylän rakentamiseen asutustoiminta ja jälleenrakennuskausi jättivät yksittäisten jälleenrakennuskauden omakotitalojen lisäksi laajemman historiallisen kerrostuman Papinsaarentien, Kirkkotien, Kiusalantien, Kauppilankujan, Rantatien ja Saksanpolun alueelle. Tällä alueella maa-alat on lohkottu 1940- ja 1950-lukujen aikana Saksan, Simolan, Kylä-Kauppilan ja Korppilan tiloista.

Hyvinvoinnin rakentaminen

Jälleenrakennuskauden aikaan alkoi myös hyvinvointi-Suomen rakentaminen säätämällä lakeja. Palveluiden rakentaminen näkyi erityisesti terveydenhuollossa, varsinkin ennaltaehkäisevässä työssä. Maaseuduilla terveydenhuollon

Vuoden 1956 keihäänheiton maailmanennätyksen jälkeen Kuhmoisten urheilukentästä tuli suosittu keihäänheittopaikka. Kenttä oli vielä varsin vaatimaton 1960–1970-luvulla. Kuvaaaja tuntematon/Kuhmoisten kunta.

Pitkän suunnittelun ja asioiden pyörittämisen tuloksena Kuhmoisiin valmistui vuonna 1955 kunnantalo ja kunnantyötekojen asuinrakennukseksi kaksi erillistä rakennusta arkkitehti E. Rautialan piirustuksien avulla. Arkkitehti Matti Hämäläisen suunnitelmien mukaan toteutuneena kyseiset toiminnot olisivat sijainneet yhdessä rakennuksessa. Kuvaaaja tuntematon/Kuhmoisten kunta.

kehitys konkretisoitui uusien terveystalojen rakentamisena. Ne olivat usein tyyppipiirustuksin ja Mannerheimin lastensuojeluliiton neuvon ja avustuksin toteutettuja. Kuhmoisiin valmistui vuonna 1952 terveystalo, jossa aloittivat toimintansa neuvolapalvelut. Terveydenhuolto sai uudenaikaiset tilat jälleen vuonna 1964, kun terveystalon viereen valmistui uusi, betonirakenteinen kunnansairaala. Urheilun kasvattavaan voimaan perustuneen kansanterveys työn siivittämä kirkonkylään rakennettiin myös uusi urheilukenttä ja Uimala 1950-luvun puolella välissä. Kenttä jäi maailmanhistoriaan heti avajaisissa vuonna 1956, kun lahtelainen Soini Nikkinen heitti keihäänheiton uuden maailmanennätyksen.

Julkinen rakennustoiminta oli muutoinkin vilkasta. Rakentamisen vilkastumisessa näkyy myös kuhmoislaisten päättäjien asenteen muutos: ennen sotia vallinnut varovaisuus suurissa hankkeissa vähentyi luottamushenkilöiden pelätessä, että kunta jäisi jälkeen kehityksestä. Voimassa olleen tavan mukaan kunnan rakennusten yhteyteen tehtiin asuintilat työntekijöille. Vuonna 1955 valmistuivat uusi kunnantalo ja asuinrakennus, joihin sijoittuivat myös kunnan palolaitos ja kirjasto. Lukuisia kansakouluja rakennettiin lisääntyneen lapsi-

määrän vuoksi. Kuhmoisissa heräsi 1940-luvun lopulla halu saada oma keskikoulu, ja vuonna 1950 kannatusyhdistyksen voimin perustettu yhteiskoulu sai asianmukaiset tilat 1960-luvun alussa. Vuonna 1961 koulussa aloitti lukio. Myös Kuhmoisten kotiseutumuseo sai uudet tilat, kun vuonna 1953 avattiin näyttely kunnostetussa viljamakasiinissa. Kuhmoisten seurakunta puolestaan rakennutti uuden pappilan vuonna 1952 ja siunauskappelin vuonna 1965.

Pula-ajan väistyttyä myös liike-elämä piristyi ja sen rakennustoiminta virisi uudelleen. Eri osuusliikkeet rakennuttivat itselleen uudet, nykyaikaiset kauppatilat. Ensimmäisenä uuden liike- ja asuinrakennuksen nykyisen liikekeskustan alueelle rakennutti Kuhmoisten Osuuskassa vuonna 1951. Rakennukseen sijoittui myös postitoimisto. Seuraavana vuonna valmistui kunnantalon viereen Länsi-Päijänteiden Osuusliikkeen uusi liike- ja asuinrakennus entisen, palaneen liikerakennuksen tilalle. Kirkon seudulle tehtiin myös kaksi puurakenteista asuin- ja liikerakennusta lähelle Länsi-Päijänteiden Osuusliikkeen myymälää. Vuonna 1955 Kuhmoisten Uusi Osuuskauppa rakennutti nykyaikaiset, kylmälaitteet sisältäneet tilat nykyisen S-Marketin paikalle, vastapäätä kaupan puurakenteista myymälää. Muuten kauppaa käytiin kirkonkylässä ja Päijälän raitilla pääasiallisesti vanhoissa puurakennuksissa, varsin perinteisessä miljöössä.

Kuhmoisten liikenneyhteydet paranivat huomattavasti, kun Keski-Suomen liikenteen valtasuoneksi kutsuttu nelostie linjattiin uudelleen ja kunnostettiin 1950-luvulta lähtien. Uuden nelostien osuutta Kuhmoisista Jämsään oli kunnostettu työttömyystöinä jo 1930-luvun puolella, ja sotien keskeyttämä työ saatettiin loppuun vuosien 1953–1956 aikana. Kuhmoisista Padasjoelle vievä nelostien osuus kunnostettiin vuosien 1957–1960 aikana. Kirkonkylän halki, entisen valtavyhlän länsipuolelta linjatusta tiestä tuli tulevaa rakentamista ja uusia tiesuunnitelmia määrittelevä tekijä kirkonkylässä.

1960-luvun alkupuolella Tie- ja Vesihallitus rakennutti tyyppipiirustusten avulla Kuhmoisiin myös valtiollisten teiden rakentamisesta ja huollosta vastaaville työntekijöilleen varikkoalueen autohalleineen ja asuintiloineen. Lisääntyneen liikenteen vuoksi Kuhmoisiin perustettiin uusia huoltoasemia. Esimerkiksi vastapäätä TVH:n varikkoaluetta rakennettiin 1960-luvun alussa kaksi valkoista, suorakulmaista huoltoasemaa, joista toinen on nykyään tyhjillään ja toisessa toimii autokorjaamo. Linja-autoliikennettä palvelemaan Kuhmoisten kunta rakennutti vuonna 1962 linja-autoaseman liikekeskustan tuntumaan. 1960-lu-

vulla teiden turvallisuuteen alettiin kiinnittää entistä enemmän huomiota, esimerkiksi ulkovalaistusta Toritien varteen tuli vuonna 1964.

Sotien jälkeen Kuhmoisten kirkonkylän aluetta haluttiin liitettäväksi valtakunnalliseen sähkönjakeluverkkoon. Karjukosken sähkölaitos ei pystynyt enää kattamaan alati kasvavaa sähkön tarvetta. Imatran Voima Oy rakennutti paikkakunnan halki korkeajännitejohdon, jolloin Kuhmoisten kunta päätti liittyä siihen ja perustaa sähköistämistä varten osakeyhtiön, Kuhmoisten Valo ja Voima Oy:n. Yhteistyössä Hämeen Sähkön ja Kuhmoisten Sähkö ja Saha Oy:n kanssa se toimitti kuntalaisille sähköä.

Ohjatun rakentamisen syntyminen

Kirkonkylä kasvoi sotien jälkeen ilman kunnan ohjausta. Vanhoja rakennuksia purettiin ja hyvät viljelysmaat myytiin tonttimaaksi. Kuhmoislaiset olisivat halunneet kehittää kirkonkylää suunnitelmallisemmin. Jo vuonna 1947 ehdotettiin rakennussuunnitelman laatimista, mutta Hämeen läänihallituksen mielestä maalaiskyläen keskuksia ei tarvinnut kaavoittaa. Vuonna 1948 perustetun rakennustoimikunnan toiminnan myötä Kuhmoisten kirkonkylään saatiin vihdoin vuonna 1954 voimaan rakennuskielto ja ensimmäistä rakennussuunnitelmaa alettiin laatia. Seuraavana vuonna valmistunut rakennussuunnitelma käsitti lähinnä liikekeskustan alueen Toritien varrella sekä Toritien ja Ala-Karkjärven välisen kannaksen. Suunnitelma oli varsin paljon vanhaan rakennuskantaan tukeutuva, ja uusia tontteja kaavoitettiin vain omakotitaloille Toritien läntisille peltoalueille. Keskustan ilmeeseen on vaikuttanut ensimmäistä rakennussuunnitelmaa enemmän seuraavina vuosikymmeninä laaditut rakennuskaavat.

Omakotitalojen rakentamisen lisäksi alettiin keskustella myös kerrostalojen rakentamisesta. Ensimmäinen kerrostalo, kunnan työntekijöiden asuintalo valmistuikin vuonna 1955 yhdessä kunnantalon kanssa. Korkeiden kerrostalojen rakennusaika koitti seuraavan vuosikymmenen alussa, kun liikekeskustan alueelle rakennettiin asunto-osakeyhtiöt Sähkösyrtjä (1961) ja Tehinselkä (1962). Ensimmäinen rivitalo valmistui kunnansairaalan yhteyteen vuonna 1964.

Suomalaisen yhteiskunnan murros (1965–1979)

Voimakkaan muuttoliikkeen ravistelema kunta

Kuhmoinen ei poikennut 1960-luvulla alkaneen yhteiskunnallisen murroksen aikaan muista asukkaitaan menettäneistä maalaispitäjistä. Suuri syntyvyys piti kunnan väkilukua suhteellisen tasaisena aina 1950-luvulle saakka. Hetkellisesti Kuhmoisten väkiluku kasvoi 1940- ja 1950-luvulla suurten ikäluokkien ja siirtolaisten asutuksen myötä, mutta pian väkiluku kääntyi taas laskuun. 1970-luvun alussa kunnassa oli enää 4 000 asukasta.

Syynä suureen negatiiviseen muuttoliikkeeseen Kuhmoisissa oli elinkeinoelämän yksipuolisuus. Kuhmoisissa elinkeinojen muuttuminen maanviljelystä teollisuus- ja palvelualoihin tapahtui keskimääräisesti muuta Suomea hitaammin. Vasta vuonna 1970 maa- ja metsätalouden osuus elinkeinoista oli pudonnut alle puoleen, 43 %:iin. Maa- ja metsätalouden koneellistuttua 1960-luvulla työtä oli tarjolla yhä harvenevalle joukolle. Teollisuudellakaan ei ollut suuria kehitysmahdollisuuksia syrjäisen sijainnin vuoksi.

Pahimmat niin kutsutut maaltapakovuodet sijoittuivat Kuhmoisissa 1960-luvulle. Pääasiallisesti kuntalaiset suuntasivat Etelä-Suomeen, Lahteen ja Helsinkiin, mutta myös Tampere ja Jämsä olivat kuhmoislaisten uusia kotikuntia. Muuttoliikkeen ja kunnan syntyvyyden alenemisen vuoksi Kuhmoisten väestö ikääntyi selvästi lapsiperheiden ja nuorten aikuisten muuttaessa pois kunnasta. Kunnassa jouduttiin lapsimäärän romahdettua muun muassa lakkauttamaan edellisellä vuosikymmenellä rakennetut, kymmenkunta uutta kansakoulua.

Kuhmoisissa tapahtui paljon myös sisäistä muuttoa. Sivukyliltä muutettiin kirkonkylään, jolloin keskustan alueelle kohdistui ennen näkemätön muutoksen ja rakentamisen paine. Vuoteen 1975 mennessä kirkonkylässä asui jo 1 600 henkeä. Suurin osa kirkonkylään muuttajista oli vanhuksia, jotka eivät enää pärjänneet kotonaan palveluiden kaikkotua ja lasten muutettua kaupunkiin. Vanhuksia auttamaan perustettiin vuonna 1967 Kuhmoisten Vanhustentalo Ry, joka järjestötoiminnan avulla rakennutti ensimmäiset palveluasumistyyppiset rivitalot Rekolaan vuonna 1973. Paikka valikoitui vieressä sijainneen terveystalon ja vanhan kunnansairaalan vuoksi.

Kunnan suunnitelmallinen maankäyttö kehittyi

Väestörakenteen äkillisen muuttumisen ja kirkonkylään suuntautuneen muuttoliikkeen seurauksena Kuhmoisten kuntaan perustettiin kuntasuunnittelutoimikunta kunnan kokonaisvaltaisen kehittämissuunnitelman laatimiseksi. Väestörakenteen kehityksen vinosuuntaus haluttiin pysäyttää järjestämällä kuntaan teollisia työpaikkoja, asuntoja ja palveluita. Myös kasvavan kesäasutuksen uskottiin helpottavan pienenevän kunnan tilannetta. Yhtenä suunnittelualueena oli maankäytön yleissuunnittelu.

Vuodesta 1966 Kuhmoisten kirkonkylän ydinalueita on rakennettu rakennuskaavan mukaisesti. Vaikka rakennuskaavan suunnittelualue oli koko kirkonkylän laajuinen, kaava vahvistettiin valtatie eteläisiltä osilta Syrjälänmäen ollessa pohjoisinta aluetta tiesuunnittelun keskeneräisyyden vuoksi. Kokonniemen kärkialue Marttilan pelloista alkaen jäi rakennuskaavan ulkopuolelle. Pääosin kirkonkylään kaavoitettiin omakotitaloalueita, mutta keskustaa lähdettiin kehittämään liikekeskustaksi. Toritien varsi aina kunnantalolta Syrjälänmäelle kaavoitettiin kolmikerroksisten asuin- ja liikekerrostalojen kortteleiksi.

Vuonna 1971 kunnanvaltuustossa hyväksytyn kirkonkylän yleissuunnitelman tavoitteena oli laatia kirkonkylälle yleiskaavatasoinen maankäytön, liikenteen ja vesihuollon runkosuunnitelma detaljikaavoituksen perustaksi, esittää ratkaisuehdotus alueen yleisten teiden järjestelyksi, antaa lähtökohdat kunnan maapolitiikan hoitamiseksi ja esittää tulevaisuuden tarpeita varten asunto-, työ-, palvelu- ja virkistysalueet tarkoituksenmukaisissa paikoissa. Kirkonkylän kasvamassa ollut väkimäärä päätettiin asuttaa tiivistämällä jo olemassa olevaa taajama-alueita. Uudisrakentamispainetta suunniteltiin kohdistettavaksi keskustan alueen lisäksi terveyskeskuksen ja Kokonniemen alueelle 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alkupuolella. Toimikunta päätti myös sijoittaa puolet kirkonkylän asukkaista kerrostaloihin ja puolet pientaloihin.

1970-luvun puolivälin tienoilla Kuhmoisten kunta alkoi harjoittaa suunnitelmien mukaisesti aktiivista väestöpolitiikkaa. Uudet kehitysmahdollisuudet Kuhmoisten kunnalle tarjoutui, kun kunta liittyi vuoden 1974 alusta alkaen Keski-Suomen lääniin. Liitossuuntaa pidettiin hyvänä Jämsänjokilaakson kanssa jo tehdyn tiiviin yhteistyön vuoksi. Esimerkiksi terveydenhuollosta tuli vuonna 1977 vastaamaan Jämsän seudun kansanterveystyön kuntainliitto. Kuhmoisten

kunnan siirryttyä Keski-Suomen läänin tuli se uudehkon läänin kehitysalue-
etujen piiriin. Kunnan työpaikkojen ja väestön kehitys muuttui suotuisammaksi
kuin yleissuunnitelmassa oli ennustettu. Muun muassa teollisten työpaikkojen
vuoden 1980 ennustettu määrä saavutettiin jo vuonna 1974.

Pian yleissuunnitelman laatimisen jälkeen, uusittiin myös vuoden 1966 ra-
kennuskaava. Vuonna 1972 sai lainvoiman kirkonkylän valtatie eteläpuolis-
ta, Karklahdelta Syrjälänmäelle ulottuvaa aluetta (ei Kokonniemi, Marttilan
pellot) koskenut rakennuskaava, jonka myötä aluetta suunniteltiin suuripiir-
teisemmäksi koko ajan kasvamassa olleen väkimäärän asuttamiseksi. Kunta-
suunnittelutoimikunnan päätöksen perusteella keskustan alueelle kaavoitettiin
vanhasta rakennuskannasta piittaamatta kunnantalon, Hinskalan peltojen ja
liikekeskustan alueelle useita kolmikerroksisia kerrostaloja ja loput rakennus-
paikoista varattiin pientaloasutusta varten. 1970-luvun aikana kunnan raken-
nuttamana peltoalueelle kohosi kolme ajalleen tyypillistä kerrostaloa. Oma-
kotitaloja rakennettiin lähinnä Myllykujan ympäristöön.

Muuttuva taajama

Yleissuunnitelmien mukaisesti myös terveyskeskuksen alueelle ja Kokonnie-
meen kaavoitettiin uusia rakennuspaikkoja. Terveyskeskuksen alueelle kaa-
voitettiin uusia omakotitalontontteja Orivedentien, Niemeläntien ja Niemistön-
tien väliselle alueelle vuonna 1975. Alueella sijaitsi jo 1960-luvun puolella
rakennettuja omakoti- ja rivitaloja. Kokonniemen kaavoittamattomat pelto-
alueet vapautuivat asuinkäyttöön kunnalliskodin lopetettua viljelystoimin-
tansa vuonna 1969. Omakotitaloja kunnalliskodin pohjoispuolella, Lokkitien
itäpäässä, Kuovikujan ja Päijänteen varrella sekä rivitaloja Kokonniemen
kärjessä sisältänyt rakennuskaava hyväksyttiin vuonna 1976. Suunnitelmien
mukaisesti alueet rakentuivat 1970-lopulla ja 1980-luvun puolella. Teollisia
työpaikkoja varten varattiin teollisuusalueita Toritien varrelta Pukkalantien ja
Kokonniemen tien väliseltä alueelta vuonna 1972. Aluetta laajennettiin hie-
man etelään päin vuoden 1976 Kokonniemen rakennuskaavassa. Teollisuuden
piirissä työskenteli tuolloin noin 17 % väestöstä.

Maalaiskylien modernisoitumisen merkkejä oli myös kunnallistekniikan ra-
kentaminen. Kuhmoisissa työ aloitettiin 1960-luvulla. Vuonna 1971 keskus-
taajaman kiinteistöistä 40 % oli liittynyt kunnalliseen verkkoon. Vesijohto-
verkostoa oli Kuhmoisten kirkonkylälle rakennettu noin viisi kilometriä ja
viemäriverkkoa 3,6 kilometriä. Näiden lisäksi kunnassa sijaitsi 940 metrin
purkujohto, joka laskee Päijänteeseen. Kirkonkylän käyttövesi otettiin kahdesta
putkikaivosta, jotka sijaitsivat Mällykäisen lammesta Ala-Karkjärveen laske-
van puron varrella. Jätevesien puhdistamista varten Kuhmoisten kunta raken-
nutti puhdistamon Papinsaareen vuonna 1973. Vesihuollon yleissuunnitelma
laadittiin vuonna 1979.

Kuhmoisten kunta keskittyi 1970-luvulla kunnan yleiseen ja kirkonkylän
maankäytön suunnitteluun sekä kunnallistekniikan rakentamiseen. Suurempia
rakennushankkeita olivat ainoastaan Kaukolanmäen koulukeskuksen alueel-
le 1960-luvun lopussa valmistuneet pajarakennus ja uusi alakansakoulu sekä
terveyskeskuksen laajennus.

Yleissuunnitelman laatimisen aikaan Muinaistieteellinen Toimikunta (nykyi-
nen Museovirasto) piti Kuhmoisten kirkonkylää mielenkiintoisena, kaukana
kaupungista syntyneenä maalaiskeskuksena. Yksittäisiä suojelukohteita ei alu-
eelta nostettu esiin, mutta yleisenä tavoitteena pidettiin perinteisen maisemalli-
sen ilmeen säilyttäminen. Raakaa mittakaavasta poikkeamista ei nähty hyvänä
asiana. Erityisesti huomiota haluttiin kiinnittää kirkon ja vanhan hautausmaan
ympäristön hoitoon ja Päijälän raitin säilyttämiseen. Nämä kohteet ovatkin
nousseet valtakunnallisesti merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöik-
si. Kirkonkylän vuonna 1891 rakennetun Syrjälänmäen vanhan kansakoulun
kohtalo puhutti monia 1970-luvun alussa. Kulttuurilautakunnan lausunnois-
ta huolimatta koulu purettiin vuonna 1973 uusien liikennejärjestelyjen tieltä.

Kirkonkylän muutamista puurakennuksista ja peltoalueista koostuva liike-
keskusta alkoi uusiutua 1960-luvulla. Vanhat puurakenteiset liikerakennukset
korvautuivat kaupan uusien vaatimusten mukaisesti uusilla, nykyaikaisemilla
rakennuksilla. Vuonna 1966 kuntatason keskuksiksi määritellyssä kirkonky-
lässä sijaitsi 33 erilaista palvelua. Osa näistä oli asunto-osakeyhtiöiden Säh-
kösyvän ja Tehinselän kerrostalojen yhteyteen rakennetuissa yksikerroksisissa
liiketiloissa. Esimerkiksi posti oli muuttanut Tehinselkään rakennettuihin lii-
ketiloihin, ja Osuuskassa otti postilta vapautuneet tilat käyttöönsä. 1950-luvun

osuusliikkeiden rakennuttamien varsin perinteisin rakennusmenetelmin tehtyjen liikerakennusten viereen alkoi kohota pankkien rakennuttamina 1960-luvulla betonirakenteisia, virtaviivaisia ja valkoisia liikerakennuksia.

Vuonna 1963 vanhan Jussilan tilan päärakennuksen tilalle valmistui Kansallis-Osake-Pankin rakennuttama Kuhmoisten Liiketalo. Kaksi vuotta myöhemmin Kuhmoisten Säästöpankki rakennutti uuden konttorirakennuksen ja asuinkerrostalon. Säästöpankin lisäksi liikerakennukseen muutti apteekki. Liiketalon ja Säästöpankin rakennusten tapaista vaaleaa ja suoraviivaista arkkitehtuuria tuli myös kirkon lähistölle, kun valtio rakennutti vanhan puurakenteisen puhelinvaihteen paikalle betonirakenteisen Teletalon 1970-luvun loppupuolella. Myös kaupanala uudisti keskustan liikerakennuksiaan 1970-luvulla. Kuhmoisten Osuuskauppa rakennutti 1950-luvun liikerakennukseen hallimaisen, betonirakenteisen laajennusosan vuonna 1970. Kuhmoisten liikekeskustan alueelle tätä ajalle tyypillistä myymälätyyppiä tuli vuonna 1977 edustamaan myös rakennusmestari Leo Korhosen suunnittelema nykyisen K-Kauppa kipparin matala, laatikkomainen liikerakennus.

Vapaa-aika lisääntyi 1960-luvulta alkaen, kun siirryttiin viisipäiväiseen työviikkoon. Ihmisillä oli enemmän omaa aikaa käytettävänä, joten yritykset

Kuhmoisten kirkonkylä keskustan ilme alkoi muuttua sotien jälkeen uudenlaisen rakennuskannan myötä. Noin vuonna 1952 otetun kuvan vasemmassa reunassa sijaitseva Osuuskauppa valmistui vuonna 1951 ja sen takana sijaitseva uusi pappila seuraavana vuonna. Kuhmolantakana olevassa KOP:n omistamassa Jussilan vanhassa päärakennuksessa näkyy vahvasti klassismin piirteitä. Suurempien talojen piirteitä on matkitu paljon vaatimattomimmissa asuinrakennuksissa kirkonkylän alueella. Kuvaaja tuntematon/ Keski-Suomen museo.

1960-luvulla liikekeskustan muutos oli jo huomattavasti selkeämpi. Vanhojen rakennusten viereen ja tilalle rakennettiin uudisrakennuksia uusilla materiaaleilla ja tekniikoilla. Esimerkiksi Jussilan vanhan päärakennuksen paikalle rakennettiin kuvassa vasemmassa reunassa näkyvä Kuhmoisten Liiketalo. Klassististen aiheiden sävyttävät julkisivut muuttuivat kerrostalojen nauhajulkisivuihin ja liikerakennusten vähäeleiseen, suorakulmaiseen arkkitehtuuriin.

alkoivat kehittää palveluita ja virkistystoimintaa heitä varten. Myös oman auton ja pienen kesämökin hankkiminen liittyivät kiinteästi toisiinsa. Kesämökkiasutuksen suunniteltiin olevan myös Kuhmoisten kunnan pelastus. Kuhmoisilla oli pitkät perinteet tunnettuna kesänviettopaikkana, joten päättäjät uskoivat kunnan rantaviivoille mahtuvan jopa 10 000 loma-asuntoa. Kuhmoisissa alettiin 1960-luvun puolivälissä kaavoittaa luonnonkauniita alueita loma-asutusta varten. Mökkejä rakennettiin vuosikymmenen puoliväliin mennessä keskimäärin neljäkymmentä vuosittain ja siitä eteenpäin tahti vain kiihtyi. Kuhmoisissa myönnettiin vuonna 1968 yhteensä 152 rakennuslupaa, joista 146 koski loma-asuntoja. Kesämökkiasutuksen kasvu korvasi Kuhmoisten väestön vähentymistä. Kesäasuntojen merkitys näkyi erityisesti elinkeinoelämässä kesäasukaiden tehdessä ostoksensa kirkonkylän myymälöissä. Kuhmoisten keskusta pysyi virkeänä, mutta siihen kohdistui myös uudistuspaineita.

Matkailuun ja virkistäytymiseen toivonsa laittanut Kuhmoisten kunta rakennutti leirintäalueen terveyskeskuksen pohjoispuolelle Rekolan alueelle, Likolahden rannalle. Vuonna 1969 alueelle haettiin rakennuslupia muun muassa mökkimajoitusta, valvontakioskia ja grillikotaa varten. Kuhmoisten matkailukeskuksen omistamalle alueelle suunniteltiin mökkiasutuksen lisäksi telt-

Matkailu on ollut yksi keino, jonka avulla on yritetty 1960-luvulta lähtien Kuhmoisissa vähentää negatiivisen muuttoliikkeen aiheuttamia tappioita. 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa kunta rakennutti Ala-Karkjärven rantaan Rekolan alueelle leirintäalueen. Kuvaaja tuntematon/Kuhmoisten kunta.

Kuhmoisten leirintäalue kaavoitettiin asuinkäyttöön 1980-luvun lopulla. Muistona 1960- ja 1970-luvun matkailukulttuurista on jäljellä yksikertainen grillikatos Likolahden rannan lähellä mäen rinteessä.

tailualueita, urheilukenttiä ja pururatoja. Kannattamattomuuden vuoksi leirintäalue muutettiin 1980–1990-luvuilla asuinalueeksi. Muistona siitä on enää pieni grillikatos Lammasmäentien länsipuolella metsän siimeksessä. Tanssilavakulttuuri voimistui paljon sotien jälkeen. Kuhmoisten kirkonkylän tuntumassa tästä ajasta on nähtävillä valtatie 24 varrelle vuonna 1969 rakennettu tanssilava Honkahovi, josta muodostui aikojen kuluessa myös kesäasukkaiden kohtaamispaikka.

Kesäasukkaiden kunta (1980–2012)

Yleiskaavat luovat kunnan kehityslinjat

1980-luvun loppuun mennessä Kuhmoisten kunnan väkiluku aleni reiluun 3 400. Kirkonkylän väkimäärä oli vuonna 1985 noin 1 700, ja sen ennustettiin nousevan edelleen. Takaisku Kuhmoisten kunnassa koettiin vuonna 1985, kun pitkäaikainen työllistäjä Kuhmoisten Saha Oy lopetti toimintansa. Kunnassa jatkettiin edelleen työtä negatiivisen muuttoliikkeen pysäyttämiseksi. Kuhmoisten kunnan pelastukseksi muodostui matkailu ja varsinkin kesämökki-asutus. Vuonna 2012 kunnan alueella sijaitsee jo reilut 3 000 kesämökkiä, ja kesäisin kunnan noin 2 500 asukkaan väkimäärä nelinkertaistuu kesäasukkaiden suunnatessa mökeilleen. Kuhmoinen jatkaa edelleen 1960-luvulla aloittamaa mökkitonttien kaavoittamista ranta-alueilta. Rantatontteja on tarjolla esimerkiksi Tehinkärjestä.

Vuonna 1971 hyväksytyn yleiskaavan tarkistaminen tuli ajankohtaiseksi jo 1980-luvun alussa, koska keskustaajaman rakentaminen ja kehitys oli ollut voimakkaampaa kuin mitä yleiskaavassa oli esitetty. Kunnanvaltuusto hyväksyi vuonna 1983 keskusta-alueen osayleiskaavan, joka antoi ohjeet kunnan sisäiselle suunnittelulle ja toiminnalle. Taajamakehitys keskistettiin suunnitelmisissa entistä enemmän kirkonkylään, jonka monipuolisen kehittämisen uskottiin parantavan koko kunnan asemaa ja palvelutasoa. Tavoitteena oli edelleen kunnan väestökadon hidastaminen ja maalta muuton pysäyttäminen keskustaan. Keinona tähän pidettiin edelleen varsin jäsentymättömänä olevan teollisuustoiminnan edellytysten parantamista ja matkailupalveluiden sijoittamista yleiskaava-alueelle.

Muuttoliikkeen pysäyttämiseksi Kuhmoisten kunnan tavoitteena oli kunnan riippuvuuden pienentäminen naapurikunnista ja niiden palveluista. Kilpailukyvyyn säilyttämiseksi tavoitteiksi asetettiin erilaisten vapaa-ajan, kulttuuri- ja virkistyspalvelujen sekä ulkoilualueiden kehittäminen eri ikä- ja väestöryhmille. 1980-luvulla kehittämistarvetta kunnalla oli muun muassa kirjastopalveluissa, monitoimisisäliikuntatiloissa ja ulkoilun mahdollisuuksien monipuolistamisessa. Myös keskustan palvelualueita haluttiin kehittää selkeämmäksi ja turvallisemmaksi.

1980-luvun yleiskaavan kunnallisille palveluille asetetut tavoitteet alkoivat näkyä rakennetussa ympäristössä vasta 1990-luvun puolella lukuisina Kuhmoisten kunnan rakennuttamina uudisrakennuksina ja toteuttamina peruskorjauksina. Kaukolanmäen koulukeskuksen kaikki rakennukset peruskorjattiin ja koulun yhteyteen rakennettiin uusi, isompi liikuntahalli 1990-luvun loppupuolella. Alueen ulkoliikuntapaikkoja kohennettiin vielä 2000-luvulla. Myös urheilukenttä on saanut 2000-luvulle tultaessa uudet päällysteet ja uuden huoltorakennuksen. Kunta rakennutti sataman alueelle uuden palo- ja järvipelastusaseman vuonna 1993. Myös kirjasto muutti kunnantalosta entiseen Säästöpankin rakennukseen vuonna 1996, minkä jälkeen kunnantalo tuli ainoastaan toimistokäyttöön. Terveystieteiden osastossa tapahtui niin ikään muutoksia. Terveyskeskus peruskorjattiin 1990-luvun puolella välissä. Kokonniemeen valmistui uusi vanhustenpalvelutalo Päijännekoti vuonna 1992. Kuhmoisten Vanhustentalo ry rakennutti Päijännekodin viereen palveluasumista tarjoavat Kiurukujan rivitalot vuonna 1989 ja Veljestuvan yhdessä Kuhmoisten Sotainvalidit ry:n kanssa vuonna 1997. Kuhmoisten seurakunta rakennutti uuden seurakuntakodin vuonna 1997.

Kehityksen edellytyksiä luotiin myös kunnallistekniikan uudistuksilla. Kasvaneen väkimäärän vuoksi kirkonkylän pohjoisosaan rakennettiin uusi vedenottamo vuonna 1989. Sitä ennen lähelle Kuhmoisten kirkkoa oli valmistunut vuonna 1982 Suomen toinen kartionmallinen MJ-elementtivesitorni, josta muodostui kirkonkylän alueelle maisemallinen kiintopiste. Vedenpuhdistamon laajentaminen tuli ajankohtaiseksi 1990-luvun alussa.

Suunnitelmissa oli jo 1980-luvulla myös kotimaisia polttoaineita käyttävä lämpökeskus, mutta kaukolämpöverkko on toteutuksessa vasta 2010-luvun aikana. Kuhmoisiin tullaan seuraavien vuosien aikana rakentamaan biopolttoaineita käyttävä lämpökeskus. Sen uskotaan osaltaan edistävän kunnan mainetta hiilineutraalina kuntana, johon kunnassa pyritään Hinku-hankkeen tiimoilta. Hankkeen myötä huomiota kiinnitetään myös rakennusten lämpötalouteen, ja se saattaa aiheuttaa esimerkiksi ikkunoiden vaihtoa ja lisälämmöneristystä. Vuoden 2009 Keski-Suomen maakuntakaavassa Kuhmoisten kirkonkylä määriteltiin puuteknologian ja bioenergian kehittämiseen soveltuvaksi alueeksi. Toiseksi kunnan kehitysvaltiksi uskotaan tulevan kuntaan rakennettava laajakaistaverkko.

Taajamarakenteen leviäminen ja täydentyminen

1970-luvun yleissuunnitelman osoittamista aluevarauksista toteuttamiskelpoiset alueet oli pääosin otettu jo käyttöön. Vuoden 1982 yleiskaavassa taajamaa suunniteltiin laajennettavaksi pääasiallisesti silloisen valtatie 4:n länsipuolelle. Ensisijaiseksi laajentumissuunnaksi esitettiin keskustaajaman pohjoisosaan valtatie ja Länkipohjan välillä ja Ala-Karkjärven pohjoispuolta. Kirkonkylän länsi- ja itäpuolelle osoitettiin myös hieman alueita siinä määrin kuin niitä

1970-luvulta lähtien Kuhmoisten kunta panosti uusien pientaloalueiden kaavoittamiseen keskustan kerrostalotonttien jo rakentuessa. 1960- ja 1970-lukujen omakotitalot ovat matalia, värikkäiksi murretuilla sävyillä maalattuja ja tasa- tai pulpettikattoisia rakennuksia. Kuhmoisissa on säilynyt tyypillisiä tämän ajan asuinrakennuksia Myllykujan varrella sekä Rekolan alueella.

1980-luvun suunnitelmien mukaan Ala-Karkjärven rannoille kaavoitettiin asuintontteja järvinäköalalla. Alueelle rakentui 1980- ja 1990-luvulle tyypillisiä, aumakattoisia ja punatillisiä omakotitaloja.

olisi ollut kunnallisteknisesti edullista rakentaa. 1990-luvun asutusta pyrittiin keskittämään nykyisen keskusraitin lähiympäristöön tiivistämällä kirkonkylän rakennetta, entisen sahan suuntaan itään päin ja Kokonniemen rakentumattomille alueille. Uusia asukkaita Kuhmoisten kirkonkylän alueelle suunniteltiin houkuteltaviksi korkeatasoisilla asunnoilla, joista avautuisi järvinäköala.

Koska vanhoissa kaavoissa oli varauduttu riittävään määrään kerrostaloasuntoja, kohdisti Kuhmoisten kunta kaavoituksessa huomion uusien pientaloalueiden muodostamiseen. Jo rakennettua kunnallistekniikan runkoa pyrittiin pitämään kasvusuuntien ohjeena. Uusia asuinalueita kaavoitettiin vuonna 1984 Päijälän raitin pohjoispuolelle, vuonna 1987 Rekolanvuoren alueelle, ja vuonna 1989 kaavoitettiin vanha lautatarhan alue. Myös Toritien alueen kaava uudistettiin pyrkimyksenä keskusta-alueen tehokkaampi käyttö ja liikenneturvallisuus. 1990-luvulla uusia asuinalueita kaavoitettiin Rekolaan Lammashaantien varteen ja Kuhmoisten sahan itäpuolelle. Näiden rakennuskaavojen ohjaamana asutusta on syntynyt Päijälän raitin pohjoispuolelle ja Rekolaan 1980-luvulta lähtien. Lautatarhaan rakennettiin uusia kerrostaloja vasta vuosituhannen vaihteessa. Mikään kaava-alueista ei ole rakentunut täysin, vaan alueet jatkavat edelleen rakentumistaan. Esimerkiksi Rekolanvuoren alueelle on rakennettu uusia omakotitaloja 2000-luvun aikana.

Sataman alueen uudet kerrostalot edustavat Kuhmoisten kirkonkylässä uuden vuosituhannen asuinrakentamista ja suunnitteluihanteita.

Kirkonkylän väestön kasvu ja asutokuntien koon pieneneminen oli aiheuttanut jo edellisellä vuosikymmenellä jatkuvan asuntojen lisätarpeen keskustaaajamassa. Toisaalta tilavammat asunnot olivat nousseet ajan ihanteeksi. Tätä tarvetta vastaamaan ja väestökatoa pysäyttämään kunta rakennutti kaksi uutta kerrostaloa keskustaan Jussilankujan varrelle 1980-luvun aikana ja Asunto-osakeyhtiö Nelospuiston 1990-luvun aikana. Näin keskustan alueelle muodostui 1970- ja 1990-lukujen aikana tätä aikakautta edustava kerrostalokokonaisuus, jossa näkyy betonirakennustekniikan ja kerrostaloarkkitehtuurin muutos. Viimeisimmät pienkerrostalot on rakennettu sataman, vanhojen lautatarhojen alueelle.

Palveluiden, työllisyyden ja liikenneolojen parantaminen

Edellisten vuosikymmenten palveluiden keskittäminen oli parantanut keskustaaajaman ja koko kunnan palvelutarjontaa. Vuonna 1987 valmistui Osuuspankin uusi asuin- ja liikerakennus Asunto-osakeyhtiö Hippolinna. Alun perin sen paikalle oli ollut tarkoituksena rakentaa valtion virastotalo. Liike-elämän tarpeet huomioitiin myös liikenneverkon suunnittelussa, joten huoltoasemille osoitettiin yleiskaavassa uusia paikkoja. Vuonna 1990 rakennettiin kirkonkylän pohjoispäähän uusi liikerakennus, Pohjoisportti, joka vuosikymmenen lopulla muutettiin Neste-huoltoasemaksi. Muuten liikekeskustan alue on muuttunut vähän 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Pari vanhaa rakennusta on purettu, ja Toritien alue on leventynyt. S-Market on kokenut ketjulle tyyppillisen muodonmuutoksen ja saanut uuden värityksen 2000-luvun puolella.

1970-luvun yleissuunnitelman huonona piirteenä pidettiin vetovoimaisen, yhtenäisen teollisuusalueen puutetta, minkä uskottiin olevan yksi syy väestötappioon. Teollisuustoiminnot sijaitsivat hajanaisesti keskustaaajaman alueella. 1980-luvulla yhdeksi kunnan tavoitteeksi tuli yhtenäisen ja vetovoimaisen teollisuusalueen osoittaminen kuntarakenteen kannalta edulliseen paikkaan kirkonkylän lähialueelle. Uusi, yhtenäinen teollisuusalue toteutui 1990-luvun lopulla, kun vuonna 1997 kirkonkylän pohjoispuolelle valmistui Nuutinrinteen asemakaava jo 1980-luvulla suunnitelmissa olleelle alueelle. Teollisuustonteista oli kaavaselostuksen mukaan jatkuvasti kysyntää Kuhmoisissa. Aluetta

laajennettiin vuonna 2003, mutta alueelle on rakennettu vain muutama rakennus. Teollisuusalueen vahvuutena vuoden 2009 maakuntakaavassa pidettiin teräs- ja komposiittiteknologiaa.

1980-luvulla taajamatoiminnot suunniteltiin laajennettavaksi pääasiallisesti silloisen valtatie 4:n länsipuolelle. Tämä edellytti myös liikenteen uudelleen järjestelyjä ja suunnittelua, jotta valtakunnallisen ja paikallisen liikenteen sekä autojen ja kevyen liikenteen risteämisestä johtuneita haittoja ja vaaratilanteita voitiin vähentää. 1990-luvun aikana Kuhmoisten kirkonkylän alueelta vähennettiin valtatie liittymiä, keskustan pysäköinti järjestettiin uudelleen ja rakennettiin kevyenliikenteen verkosto. Liikenneturvallisuutta paransivat erityisesti valtatie alikulkutunnelit ja esimerkiksi valtatie ja Orivedentien risteysalueen uudelleenjärjestely. Kuhmoisiin suunniteltiin myös kahta eritasoliittymää kirkonkylän pohjois- ja eteläosaan, mutta 1990-luvun puolella välissä tapahtuneen Nelostien Päijänteen itäpuolelle siirtämisen vuoksi eritasoliittymien tarve väheni. Teiden uudelleenjärjestelyjen tieltä jouduttiin kuitenkin purkamaan esimerkiksi vanhat kunnansairaalan rakennukset. Myös TVH luopui varikostaan, josta tuli Kuhmoisten kunnan varikkoalue.

Kuhmoinen 1900-luvun lopulla

Jo vuonna 1991 valmistui uusi kirkonkylän oikeusvaikutukseton osayleiskaava. Taajaman läpikulkuliikenteen huomattavan nopea kasvu ja rantavyöhykkeen lisääntynyt käyttö johtivat yleiskaavan pikaiseen tarkistukseen. Uuden osayleiskaavan tavoitteena oli kirkonkylässä kestävän kehityksen turvaaminen, uusien asuin- ja teollisuusalueiden varaaminen samalla vanhaa arvokasta kulttuuriympäristöä säilyttäen ja parantaen sekä asukkaiden viihtyvyyden ja palveluiden kehittäminen. Kunnan kehityslinjat eivät olleet muuttuneet juurikaan edellisestä yleiskaavasta, mutta huomiota kohdistettiin entistä enemmän kylärakenteen tiivistämiseen ja varsinkin matkailun edellytysten kehittämiseen.

Matkailusta haettiin piristystä Kuhmoisten kunnalle. Matkailun lisääntymisen ja matkailupalveluiden parantamisen uskottiin antavan uusia mahdollisuuksia Kuhmoisten kunnan keskustan kehitykselle. Päijänteen matkailu oli lisääntynyt huomattavasti, jolloin sataman alueesta tuli kunnan yksi kehityskohde. Vuonna

1998 valmistui kunnan omistamissa, vanhoissa Kuhmoisten Sahan rakennuksissa peruskorjaus, jonka myötä rakennuksissa alkoi toimia majatalo-, ravintola- ja satamapalveluja tarjoava yritys. Muutenkin satama-alueesta on kehittynyt viihtyisä matkailu- ja virkistysalue. Valtatie 24 pidettiin ja pidetään yhä alueelle ihmisiä tuovana valtavyöhykkeenä. Kuhmoisten kunnan tavoitteena onkin 2010-luvulla edelleen saada ihmisvirrat pysähtymään kirkonkylän alueella ja käyttämään kunnan palveluja.

1980- ja 1990-luvun yleiskaavoissa huomioitiin jo hyvin rakennettua kulttuuriympäristöä. Tärkeimpiä kohteita esitettiin merkinnöillä, jotka korostivat kohteiden maisemallista merkitystä. Näihin kohteisiin määrättiin kiinnitettävän erityistä huomiota tulevissa rakennuskaavoissa. Maisemallisesti suojeltavina pidettiin myös kauniiden peltoaukeiden muodostamia maisemakokonaisuuksia sekä perinteisen miljöön kannalta arvokkaita rakennettuja kohteita.

2010-luvulla Kuhmoisten kirkonkylä on suhteelliseen tiheään rakennettu ympäristö, jossa on säilynyt maalaismaisia piirteitä. Tämän huomaa vertaamalla kuvaa sivun 22 vastakkaiselta suunnalta otettuun kuvaan. Keskustan alueen peltoille rakennetut lukuisat kerrostalot tuovat kaupunkimaisuutta ympäristön ilmeeseen. Kuvaaja SkyFoto Group-Skylinefoto Oyl/Kuhmoisten kunta.

5. KUHMOISTEN RAKENNETTU KULTTUURIYMPÄRISTÖ

Tavanomainen kirkonkylä – erikoiset piirteet

Kuhmoisten kirkonkylä on eri vuosisatojen ja vuosikymmenten ihanteiden ja olosuhteiden muovaama kokonaisuus, jonka eri-ikäiset piirteet ovat säilyneet hyvin. Historiallisesti kerroksellinen kirkonkylä on edustava esimerkki uuden rakentamisen sijoittamisesta vanhan rakennuskannan ehdoilla. Kuhmoisten kunnan keskustaajama, kirkonkylä on omaperäinen kokonaisuus, suurempien paikkakuntien vaikutteiden ja paikallisten olosuhteiden muovaama ympäristö, jossa on kaupunkimaisia piirteitä. Keski-Suomen maakunnan alueella piirteet ovat erikoiset, kun Kuhmoisten kirkonkylää verrataan muihin samankokoisten kuntien keskustoihin.

Kuhmoisten kirkonkylän kehitys noudattelee pitkälle yleistä kirkonkylämuutosta maaseutumaisesta ympäristöstä palvelu- ja asuinkeksiksi. Maastonmuotojen ja vesistöjen lisäksi kirkonkylän muodostumiseen on vaikuttanut esimerkiksi yleinen modernisaatio, hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen valtiollisilla linjauksilla, yhteiskunnan nopea rakennemuutos, rakentamisen teollistuminen, kaupan rakennemuutos, kasvun ja tehokkuuden tavoittelu ja alati kasvaneen liikenteen huomioiminen suunnittelussa. Rakennetun kulttuuriympäristön ulkonäköön on vaikuttanut myös arkkitehtuurin eriaikaiset ihanteet sekä rakennustekniikassa ja -materiaaleissa tapahtunut kehitys. Kirkonkylän ympäristössä on havaittavissa myös paikallisten olosuhteiden ja historian vaikutus, varsinkin vanhemmassa rakennuskannassa.

1950- ja 1960-luvuilla Suomen kaupunkien ja myös maaseutujen keskustoja kohtasi modernisaation siivittämänä vanhan rakennuskannan purkaminen erityisesti liikennejärjestelyjen ja uuden liikerakentamisen tieltä. Uutta rakennusta pidettiin yleisesti parempana kuin vanhaa. Myös Kuhmoisissa purettiin vanhoja rakennuksia 1960- ja 1970-luvuilla varsinkin Toritien kauppaitin varrelta, kun kaupan kehityksen mukaisesti vanhat liikerakennukset korvattiin uusilla, betonirakenteisilla ja arkkitehtonisesti laadukkailla liikerakennuksilla. Uudet rakennukset muuttivat maalaismaista kyläkuvaa kaupunkimaisempaan suuntaan. Kuhmoisten kirkonkylässä on kuitenkin säilynyt suhteellisen

paljon kulttuurihistoriallisesti arvokasta vanhaa rakennuskantaa ja perinteisiä maaseutumaisemia, mikä johtunee kuhmoislaisten haluttomuudesta lähteä etunenässä mukaan uudistuksiin. Taloudelliset tekijät ovat aiheuttaneet pitkiä keskusteluja varsinkin suurissa rakennushankkeissa. Voimassa olevissa asemakaavoissa suojelluiksi merkityjä rakennuksia ovat kuitenkin vain Päijälänraitin vanhat asuinrakennukset (ei koko alue) ja Kirkonmäellä kirkko, tapuli ja kotiseutumuseo.

Valtion säätämät lait hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseksi ja yleiset linjaukset ovat vaikuttaneet jonkin verran Kuhmoisten kirkonkylän rakennettuun

Kuhmoisten kirkonkylässä on säilynyt paljon vanhaa rakennuskantaa. Vanha kivina ja hirsinen aitta kuvastavat hyvin vanhan rakennuskannan jakautumista näyttävään, varakkaiden talonpoikien ja liikemiesten rakennuttamiin rakennuksiin ja vaatimattomiin käyttörakennuksiin ja työläisten asuinrakennuksiin.

ympäristöön. Jo 1800-luvun puolella itsenäistyneen Kuhmoisen kunnalliset palvelut oli järjestetty suurimmaksi osaksi ennen viime sotia. Uudet linjaukset näkyivät Kuhmoisten kirkonkylässä lähinnä 1950-luvulla terveyskeskuksen, urheilukentän ja uusien koulurakennusten rakentamisena. Muuten rakentamiseen ja korjauksiin ovat vaikuttaneet pääasiassa toiminnalliset muutokset.

Keski-Suomen muihin samankokoisiin kuntiin, esimerkiksi Kinnulaan, Kyyjärveen ja Multiaan, verrattuna Kuhmoisten kirkonkylä on kaupunkimaisempi, suuremman oloinen. Kirkonkylässä on kymmenkunta kerrostaloa, lukuisia palveluja lähinnä 1960-luvun aikana muodostuneella kaupparaitilla ja edustavat kunnalliset palvelurakennukset. Varsinkin vanhemmille ihmisille on rakennettu asuntoja kunnan ja rakennusliikkeiden sekä Kuhmoisten Vanhustentalo yhdistyksen voimin 1970–1990-luvuilla. Piirre selittynee 1960-luvun rakennemuutoksesta, jonka aikana ja jälkeen muuttoliike kyliltä Kuhmoisten keskustaan oli suurta. Muissa kunnissa rakentaminen kohdistui lähinnä rivitalotuotantoon, mutta Kuhmoisissa muuttoliike synnytti suurehkon kerrostaloalueen kuntasuunnittelutoimikunnan päätösten vuoksi. Rakennemuutoksen kanssa samaan aikaan voimistui myös kesämökkikulttuuri, jonka mukanaan tuomat tuhannet kesäasukkaat ovat osaltaan pitäneet palvelutasoa yllä Kuhmoisissa.

Liikenne on 1960-luvulta lähtien vaikuttanut muiden kirkonkyläiden tapaan myös Kuhmoisten keskustaan. 1930-luvulla ja vuosina 1953–1956 rakennetulla Nelostien uudella linjauksella on ollut suuri vaikutus Kuhmoisiin ja sen kyläkuvaan. Kirkonkylän halki kulkeneesta valtatiestä tuli kunnan keskustaan rakentamista määrittävä tekijä. Uusien tiesuunnitelmien vuoksi rakennukset on vedetty katulinjasta irti ja niiden eteen on tehty parkkipaikkoja. Myös jotkut vanhat rakennukset, kuten Syrjämäen kansakoulu, vanhat kunnansairaalan rakennukset ja SOK:n puinen myymälärakennus, ovat joutuneet väistymään uusien tielinjauksien ja parkkipaikkojen lisäämisen vuoksi.

Suunnittelijat ja rakentajat Kuhmoisissa

Erikoista Kuhmoisissa on myös viime sotien jälkeisen ajan arkkitehtuurin laadukkuus. Piirre johtuu useiden nimekkäiden arkkitehtien töiden sijoittumisesta Kuhmoisten kirkonkylään ja suunnittelijoiden tietoisuudesta arkkitehtuurin

ihanteista. Kuhmoisten moderni rakennusperintö edustaa hyvin eri vuosikymmenten arkkitehtuurin ihanteita. Hämeen lääniin kuuluessaan Kuhmoisten rakennusten suunnittelijat tulivat enimmäkseen Etelä-Suomesta, muun muassa Lahdesta, Tampereelta ja Helsingistä.

Helsingiläiset Erkki ja Inkeri Linnasalmi suunnittelivat Kuhmoisiin terveys-talon ja uuden kunnansairaalan. Sairaala-arkkitehtuuriin keskittynyt arkkitehtipariskunta on suunnitellut muun muassa Meilahden Iho- ja allergiasairaalan Helsinkiin. Esimerkiksi Tampereen yliopiston päärakennuksen suunnitellut arkkitehti Toivo Korhonen oli yksi elementtiarkkitehtuurin pioneereista Suomessa. Hän käytti Kuhmoisten Liiketalon julkisivussa erikoista julkisivumateriaalia, ohutta valkobetonia elementtilaattaa. Myös lahtelainen arkkitehti Olavi Linko käytti Kuhmoisten Säästöpankille suunnittelemassaan pankkirakennuksessa 1960-luvulle tyypillistä, avoimuutta luovaa lasista rasterijulkisivua. Hämeen läänin lääninarkkitehti Hannu K. Vaino puolestaan suunnitteli Asunto Oy Sähkösyvän ulkoasun.

Kirkollisia rakennuksia Kuhmoisiin ovat suunnitelleet kirkkorakentamiseen keskittyneet suunnittelijat. Tamperelainen Mikael Nordenswan suunnitteli sotien jälkeistä romanttisempaa, luonnonläheisyyteen pyrkivää modernismia edustavan uuden kirkkoherran pappilan Kirjorantaan 1950-luvun alussa. Arkkitehti Olli Kuusen suunnittelemaa uutta, betonibrutalismia edustavaa siunauskappelia on kutsuttu jopa pohjoismaiden kauneimmaksi. Seurakuntakoti on puolestaan peräisin seinäjokelaisen arkkitehti Aulis Jääskeläisen kynästä. Hän on suunnitellut paljon seurakunnallisia rakennuksia Etelä-Pohjanmaalle.

Keski-Suomen lääniin liittymisen jälkeen 1970-luvun alussa Kuhmoisiin alkoi virrata vaikutteita ja suunnittelijoita myös Jämsästä ja Jyväskylästä päin. Muuramelainen rakennusarkkitehti Mikko Lintula suunnitteli Osuuspankin muutoksen 1970-luvulla ja seuraavalla vuosikymmenellä Asunto-osakeyhtiö Hippolinnan. Myös paikalliset suunnittelijat, kuten Kuhmoisten kunnan entinen rakennustarkastaja Leo Korhonen ja arkkitehti Kalle Nurminen, ovat jättäneet oman kädenjälkensä Kuhmoisten kirkonkylän ilmeeseen.

Maaseudun kirkonkyläiden kaavoittaminen tuli pakolliseksi vuoden 1959 rakennuslain myötä. Tämän jälkeen taajamia on kaavoitettu suhteellisen samanlaisen mallin mukaisesti. Kuhmoisissakin teitä oiottiin, keskustan ohitse rakennettiin ohitustie ja vanhoja kaupparakennuksia korvattiin kaksi- ja kolmikerroksisilla

liikerakennuksilla. Vasta 1980-luvulla kaavoituksessa alettiin kiinnittää huomiota asuinympäristöjen viihtyisyyteen.

Kaavoja Kuhmoisissa ovat laatineet enimmäkseen suuret yritykset. 1970-luvulla kaavoja laati Oy Suunnittelukeskus-MKR:n (entinen Maaseudun keskus-rakennustoimisto) arkkitehdit ja insinöörit, Suunnittelukolmio Oy Oulusta ja Arkkitehtuuritoimisto Seppo Salvo & Erkki Päiveröinen Tampereelta. 1980- ja 1990-luvulla kaavat tilattiin Insinööritoimisto Paavo Ristola Oy:ltä ja Maa ja Vesi Oy:ltä. Ainoastaan 1980-luvun lopulla vanhan lautatarhan alueen rakennuskaavan laati omistajien toiveesta professori, arkkitehti Aarno Ruusuvuori Arkkitehtitoimisto Aarno Ruusuvuori Ky:stä. 1990-luvulla kaavoja laativat myös Suunnittelu talo S. Antila Oy Virroilta ja lahtelainen Ympäristöarkkitehdit Ky, jossa työskenteli aiemmin Insinööritoimisto Paavo Ristola Oy:n palveluksessa ollut arkkitehti Bernd Müller.

Samat rakennusliikkeet ovat usein toimineet eri rakennushankkeissa Kuhmoisissa. 1950-luvulla kunnan luottorakentajia olivat jämsänkoskelainen Rakennusliike Alekski ja Onni Koskinen. Samanniminen yritys oli mukana myös terveyskeskuksen viimeisimmässä muutoksessa 2000-luvulla. Ei ole varmaa tietoa, onko kyseessä sama yritys. 1960-luvulla uuden yhteiskoulun, Asunto-osakeyhtiö Sähkösyryn ja linja-autoaseman urakoi lahtelainen rakennusliike Lauri Laaksonen. Kuhmoislainen Rakennusliike Ari Raiskio Oy oli 1990-luvulla monessa korjaus- ja uudisrakentamishankkeessa mukana. Usein rakennushankkeissa vesi- ja viemäriurakasta vastasi kuhmoislainen LVI-asennus Juhani Käki Oy.

Eri vuosikymmenten muovaama Kuhmoisten kirkonkylä

Aika ennen viime sotia

Hirsirakentaminen oli yleisin rakentamistapa maaseudulla aina viime sotiin asti. Kuhmoisten kirkonkylään alkoi kuitenkin ilmestyä lautarakenteisia rakennuksia sahatavaran helponsaatavuuden vuoksi 1920-luvulta lähtien. Kuhmoisissa on säilynyt suhteellisen paljon vanhaa rakennuskantaa. Kirkonkylän alueella on jäljellä useita kantatiloja asuinrakennuksineen. Vanhat tilakeskus-

Ikkunoista pystyy hyvin havaitsemaan rakennuksen tyylipiirteitä, vaikka kyseessä olisikin vaatimaton rakennus. Kuhmoisten kirkonkylän vanhan rakennuskannan ikkunoissa näkyy selvästi muutos vaatimattomasta, klassisesta kuusiruutu-sesta ikkunasta ensin kansallisromantiikan, sitten jugendin sävyttämään niin sanottuun T-ikkunaan.

ten asuinrakennukset ovat usein vauraita talonpoikaistaloja, joita on vuosien varrella muutettu vain vähän. 1900-luvun alun asuinrakennuksia Kuhmoisten kirkonkylässä on säilynyt varsin alkuperäisinä. Vanhan rakennuskannan erityspiirteinä on jako suureen ja pieneen, komeaan ja vaatimattomaan. Osa vanhasta rakennuskannasta on varsin edustavaa, kartanomaista ja klassismin piirteitä omaavaa. 1900-luvun alun asuinrakennuksissa on havaittavissa klassistisia, kansallisromantiikan ja jugendin piirteitä.

Jo vanhan rakennuskannan rakentamisessa Kuhmoisissa on käytetty nimekkäitä suunnittelijoita, jotka usein olivat muualta kotoisin. 1780-luvulla kirkonmäelle valmistui kuuluisan kirkonrakentaja Matti Åkerblomin suunnittelema ristikirkko, jonka myöhemmin toteutetussa ulkovuorauksessa on vaikutteita

Yksi näyttävimmistä ja kartanomaisimmista rakennuksista Kuhmoisten kirkonkylässä on John Malmbergin 1920-luvun klassismia edustava sahan asuin- ja konttorirakennus.

empirestä. Myöhemmin kirkkoa ovat muuttaneet niin ikään nimekkäät arkkitehdit, 1930-luvulla Kauno S. Kallio ja 1980-luvulla Olli Kuusi. Kauno S. Kallion veli, arkkitehti Oiva Kallio suunnitteli vuonna 1915 rakennetun Aiheilan kesähuvilan aluksi Otavan huvilakilpailua varten. 1900-luvun alussa Kokkonniemeen valmistunutta, Itä-Hämeen maanviljelysseuran rakennusmestari A. V. Niemisen suunnittelemaa kunnalliskotia kehuttiin hyvin kauniiksi rakennukseksi. Maanviljelijä Väinö Paloniemi suunnitteli kunnalliskodin viereen sairasosaston vuonna 1937, mitä ennen hän oli suunnitellut myös uuden, klassistisen kappelin Papinsaareen.

1900-luvun alussa Kuhmoisten kirkonkylän alueella uusia rakennuksia ja vanhojen korjauksia suunnitteli paikkakuntalainen puuseppä Aleksanteri Heino. Puuseppä Heino suunnittelemiin rakennuksiin lukeutuu muun muassa Heino kirjakaupan laajennus ja vuonna 1923 valmistunut työväentalo. Toisen keskustan alueen näyttävän, klassismia edustavan Kuhmolan suunnitellut helsinkiläinen arkkitehtitoimisto Tuovinen-Huttunen. Kuhmoisten Sahan uuden, 1920-luvun klassismia edustava asuin- ja konttorirakennuksen suunnitteli ulkopaikkakuntalainen John Malmberg.

Näyttävistä, suurista rakennuksista, kuten tilojen päärakennuksista, Kuhmolasta tai sahan asuin- ja konttorirakennuksesta otettiin helposti vaikutteita myös vaatimattomampaan asuinrakentamiseen. Kuhmoisten 1900-luvun alun asuinrakennuksissa näkee paljon klassistisia piirteitä, muun muassa kissanpenkkejä, päädyn kolme pientä ikkunaa sekä horisontaalista ja vertikaalista jaottelua julkisivussa.

Näyttävistä, suurista rakennuksista levisi helposti vaikutteita myös muihin rakennuksiin. Klassisten koriste- ja muotoaiheiden esiintyminen vanhemmissa asuinrakennuksissa on hyvin yleistä Kuhmoisten kirkonkylässä. Esimerkiksi sahatyöläisten, käsityöläisten ja muiden ammatinharjoittajien asuinrakennukset ovat kuitenkin pelkistettyjä ja niukasti koristeltuja. Näitä 1900-luvun alussa rakennettuja, mansardi- tai harjakattoisia rakennuksia on säilynyt siellä täällä Kuhmoisten kirkonkylän alueella.

Jälleenrakennuskausi

Sotien aikainen rakentaminen oli vähäistä Kuhmoisissa, mutta sota-ajan päätyttyä Suomi oli ennen näkemättömän jälleenrakennusurakan edessä. Sodan tuhot oli korjattava ja siirtolaiset asutettava. Rakentamista haittasivat vielä rakennustarvikkeiden puute ja säännöstely sekä varojen niukkuus. Suuren työ määrän edessä rakentamista alettiin valtiojohtoisesti tehostaa rakennusosien standardisoinnilla, tyyppiirustuksilla ja teollisen tuotannon kehittämällä. Pulasta ja kiireestä huolimatta rakentaminen oli vielä varsin käsityövaltaista sekä materiaalit ja menetelmät perinteisiä. Kuhmoisissa julkiset rakennukset rakennettiin tiilirunkoisina ja asuinrakennukset puusta.

Jälleenrakennuskauden rakennukset muodostavat runsaan, omanlaisensa kokonaisuuden rakennusperinnössämme. Julkinen ja liikerakentaminen pääsivät

Jälleenrakennuskauden arkkitehtuuri oli yksinkertaista, mutta hienovaraisista yksityiskohdista koostuvaa. Varsinkin sisäänkäynnit ovat ajan rakennuksissa tarkasti suunniteltuja pienine yksityiskohtineen. Terveystalon, kirkkoherranviraston ja Metsäkulman sisäänkäynneissä on käytetty ajalle tyypillisiä materiaaleja, roiskerappaus, puuta, tiiltä ja taivutettua metallia.

sotien jälkeen käyntiin Kuhmoisten kirkonkylässä 1950-luvulla, jolloin sinne tehtiin muun muassa uusi kunnantalo asuinrakennuksineen, kirkkoherranvirasto, Osuuskassa, SOK:n kaupparakennus, Länsi-Päijänteen Osuusliikkeen kaupparakennus ja terveystalo. Osuusliikkeiden rakennukset suunniteltiin niiden keskusrakennustoimistoissa, mutta muita rakennuksia oli suunnittelemassa Etelä-Suomesta tulleet arkkitehdit ja insinöörit. Nämä tiilirakenteiset, aukkojulkisivuiset rakennukset toivat Kuhmoisten kyläkuvaan 1950-luvun yksikertaisuuteen, luonnonmateriaaleihin ja hienovaraisiin yksityiskohtiin perustuneen arkkitehtuurin, jota on kutsuttu jälkifunktionalismiksi ja sotien jälkeiseksi romantismiksi. Sen tyypillisiä piirteitä ovat esimerkiksi roiskerappattu vaalea julkisivu, liuskekiven ja puun käyttö, terastirappaus, tiilikatteinen harjakatto ja hienovaraiset yksityiskohdat. Taloudelliseen rakentamiseen pyrittäessä hienovaraisilla detaljeilla ja muotoiluilla voitiin saada aikaiseksi koristeaiheita arkiseenkin rakennukseen.

Asuinrakentamisessa sotien jälkeistä jälleenrakennuskautta leimaa siirtolaisten, rintamamiesten ja sotaleskien asuttaminen, minkä myötä asuinrakennukseksi vakiintui eri toimistoissa suunniteltujen tyyppiirustusten mukaisesti

Kuhmoisten jälleenrakennuskauden taloissa näkee puuverhoilun ohella myös rappauspinnoja ja tiilimuuraukoristeluja.

tehty noppamainen, puolitoistakerroksinen ja harjakattoinen omakotitalo. Kuhmoisten kirkonkylässä näitä puiseen rankorakenteeseen perustuneita, useimmiten purutäytteisiä taloja tapaa erityisesti Papinsaarentien ympäristössä, mutta osassa taloista on perinteisestä maaseudun jälleenrakennuskauden puutalosta eroavia piirteitä, kuten tiilestä muurattuja ikkunanpieliä, rappauspintaisia julkisivuja ja koristeellisesti taivutettuja metallikaiteita. Suuret pihat omaavat rakennukset ryhmittyvät ajalleen tyypilliseen tapaan riveihin teiden varsille. Alue ei kuitenkaan muodosta yhtenäistä, yhtä aikakautta kuvaavaa kokonaisuutta täydennysrakentamisen ja peruskorjausten vuoksi.

1900-luvun viimeisten vuosikymmenten julkinen rakentaminen

Kuhmoisten julkiset palvelut monipuolistuivat ja laajenivat entisestään 1960-luvulta lähtien. Samalla rakentamisessa tapahtui suuria uudistuksia: kantavissa rakenteissa siirryttiin betoniseinärungon kautta betonielementtirakentamiseen. Seinistä alettiin tehdä kerrosrakenteisia, jolloin rakennuksiin alkoi ilmestyä erilaisia julkisivulevyjä. Varsinkin asuinkerrostalojen suunnittelussa arkkitehdit usein sysättiin sivuun taloudellisiin syihin vedoten. Aikakauden arkirakennuksista alkoi muodostua yhtenäinen kokonaisuus.

Uusia rakennuksia Kuhmoisiin rakennuttivat kunta, seurakunta ja valtio. Arkkitehtoniseksi merkkirakennukseksi on noussut arkkitehti Olli Kuusen suunnittelema, Papinsaaren betonibrutalismia edustava siunauskappeli (1966), jossa betonin ominaisuuksia käytettiin hyväksi pintoina, taiteellisina tehokeinoina ja erilaisten muotojen luomisessa. Rakennuksessa käytettiin ilmeisesti toista kertaa Suomessa esijännitettyä kaarikattoa.

1960-luvulla arkkitehtuuri pelkistyi entisestään ja muuttui suorakulmaisuutta, järjestelmällisyyttä ja tehokkuutta arvostavaksi. Kattomuodot loivenivat ja ihanteiksi tulivat pulpetti- ja tasakatto. Kuhmoisten rakennuksiin ja niiden julkisivuihin ilmestyivät myös uudet rakenteet ja materiaalit. Betonirakenteisissa Kaukolanmäen yläkoulun ja lukion rakennuksessa, Tie- ja vesihallituksen rakennuttamalla varikkoalueella, Asunto Oy Tehiselän ja Asunto Oy Sähkösyvän ulkomuodoissa havaitsee hyvin 1950- ja 1960-luvun vaihteen arkkitehtuuriin

1960-luvulla rakenteiden materiaaliksi muuttui teräsbetoni, josta sai aikaiseksi aikaisempaa moniulotteisempia muotoja. Betoniarkkitehtuurin mestariteoksia Kuhmoisissa on arkkitehti Olli Kuusen suunnittelema Papinsaaren uusi siunauskappeli, jossa käytettiin ensimmäisiä kertoja Suomessa esijännitettyä kaarikattoa.

1950-luvun ja 1960-luvun vaihteessa tyypillisenä piirteenä rakennuksissa oli eri materiaalien yhdistely, kuten rappauspinnan, betonipinnan, tiilimuurauksen ja julkisivulevyjen. Myös uritettu betonisokkeli oli yleinen 1950- ja 1960-luvulla. Kuvasa Asunto Oy Sähkösyvän seinäpintaa.

piirteitä, joita ovat muun muassa eri julkisivumateriaalien, kuten tiilen, julkisivulevyjen ja betonin, vuorottelu pinnoissa, uritettu betonisokkeli, nauhaikkunat ja loiva harjakatto.

Kuhmoisten Liiketalo, vanha Säästöpankin rakennus (nykyinen kirjasto), Teletalo ja kunnansairaala ovat jo vähäeleisempiä, suorakulmaisempia ja matalampia rakennuksia. Näitä kaikkia rakennuksia yhdistää myös valkoinen julkisivuväriyty. Liiketalon valkoista betonijulkisivulaattaa lukuun ottamatta rakennuksissa on käytetty julkisivumateriaalina kalkkihiekkatiiltä kehittyneen rakennustekniikan ja tiilen edullisuuden vuoksi. Vanhassa Säästöpankin rakennuksessa näkee 1960-luvulle tyypillisen metallirakenteita ja lasia yhdistävän rasterijulkisivun ja erikoisen kattomuodon, jollaisia näkee esimerkiksi Lahdessa.

Kuhmoisten 1970–1990-luvuilla syntyneitä rakennettua kulttuuriympäristöä leimaa täydennys- ja korjausrakentaminen sekä arkipäiväisyys ja tavanomaisuus. Suurempia rakennushankkeita toteutettiin vain vähän. Rakennuksissa toimintojen suunnittelu oli ensisijaista. Kuhmoisten Osuuskauppaa laajennettiin 1970-luvulla betonielementeistä rakennetulla laatikkomaisella osalla, joka toi uudenlaisen kaupparakentamisen Kuhmoisten keskustaan.

1980-luvulla arkkitehtuuri muuttui postmodernismin ja Oulun koulun regionalismin vaikutuksesta monimuotoisemmaksi ja punatiiltä suosivaksi. Rakennusarkkitehti Mikko Lintulan suunnittelemassa Asunto Oy Hippolinnan ja rakennusarkkitehti Timo Nikkasen suunnittelemassa Palo- ja järvipelastusaseman ulkoasuissa näkee näitä piirteitä. Rakennuksissa punatiiltä on ajan tapaan yhdistetty valkoiseen puuverhoukseen. Jo hieman laimentuneita postmodernistisia piirteitä kirkonkylän alueelle tuovat 1990-luvulla valmistuneet seurakuntako-

*1990-luvulla arkkitehtuurin muodot olivat vapautuneet 1960-luvun suorakulmaisuu-
ta ja järjestelmällisyyttä arvos-
taneesta arkkitehtuurista. Ai-
kakauden mukaan vaaleiksi tai
pastellisävyyiseksi maalatuissa
Päijännekodissa ja seurakunta-
kodissa on havaittavissa vapai-
ta muotoja ja klassisia koriste-
ihteitä. Myös luonnonkivestä tuli
1990-luvulla suosittu verhou-
materiaali.*

ti ja Päijännekoti. Seurakuntakodissa näkee klassistisia arkkitehtuuripiirteitä kenties rakennuksen kirkollisen aseman vuoksi. Arkkitehtitoimisto Maarit ja Aarni Holttinen Oy:n suunnittelema Päijännekoti on puolestaan 1990-luvun tapaan pastellivärinen ja monimuotoinen rakennus. Tamperelaisten Holttisten suunnitteluun vaikuttavat myös steinerilainen ajattelutapa ja orgaanisen arkkitehtuurin ihanteet.

1900-luvun viimeisten vuosikymmenten asuinrakentaminen

Kuhmoisten kirkonkylässä rakentaminen painottui asuinrakentamiseen 1970-luvulta lähtien. Omakoti- ja rivitalorakentamisessa siirryttiin 1960-luvulla matalaan, loivaharjakattoiseen ja tiiliverhottuun puutalotyyppiin, jossa räystäät olivat koteloitu. Talomalli oli hieman muunneltuna edelleen käytössä 1970-luvulla. Omakotitalon ihanteena oli vapaa pohjaratkaisu ja luonnon läheisyys, joka useimmiten toteutettiin suurella olohuoneen ikkunalla. Kuhmoisissa näitä 1960- ja 1970-luvun asuinrakennuksia on suurempina kokonaisuuksina esimerkiksi Myllykujan varrella, Rekolassa ja Kokonniemessä. Terveyskeskuksen länsipuolella sijaitsee neljä täysin samanlaista 1960-luvun asuinrakennusta. Rakennukset muodostavat ajalleen tyypillisen kokonaisuuden Rekolantien alkuun.

1970- ja 1980-luvun vaihteessa lyhyen aikaa suosittuna suuntauksena oli niin kutsuttujen käkikellotalojen rakentaminen. Näitä talotyyppisiä ei kuitenkaan tapaa Kuhmoisten kirkonkylässä. 1980-luvulla pientalojen muotokieli muuttui koristeellisemmaksi, rakennusten koko kasvoi ja katot olivat auma- tai harjakattoja. Suosituksi julkisivumateriaaliksi tuli punatiili ja Mexi-tiileksi kutsuttu röpelöpintainen julkisivutiili. Kuhmoisten kirkonkylästä tällaisia taloja löytyy esimerkiksi Päijälän raitin pohjoispuolelta, Rekolasta ja Kokonniemestä.

Kerrostaloja Kuhmoisten kirkonkylään on suuremmassa määrin rakennettu 1960-luvulta lähtien. Niissä on havaittavissa rakennustekniikassa tuolloin tapahtunut murros. Kunnantalon viereisen, perinteisen tiilimuurirunkoisen asuinkeuhkotalon jälkeen kirkonkylään valmistuivat asunto-osakeyhtiöt Sähkösyrrjä ja Tehinselkä. Kyseiset rakennukset on tehty betoniseinärunkoisina, mutta ulkoseinissä on paikoin vielä käytetty tiilimuuria.

Kuhmoisten kunnantalon viereisille peltoalueille nousi 1970-luvulla useampi ajalleen tyypillinen kerrostalo, jotka toteutettiin jo betonielementtitekniikalla. Vuosikymmenen alku oli valtakunnallisesti katsoen elementtirakenteisten asuinkerrostalojen huippukautta, kun rakennusliikkeet yrittivät vastata asuntopulaan. Aikakausi jätti jälkeensä betonilaatikoiksikin kutsuttuja kerrostaloja, joiden rakentamista määritteli asuntopulan lisäksi kova kiire ja kustannustehokkuuden ajattelu. Useimmiten kerrostalot olivat rakennusliikkeiden insinöörien suunnitteleimia ja toistensa kopioita. Kuhmoisissa tilanne oli hieman toisenlainen. Useita kerrostaloja on suunnitellut Arkkitehtuuritoimisto Maarit ja Aarni Holttinen, joten kerrostalojen ulkomuodot ovat harkittuja.

Kerrostaloalue laajeni 1980–1990-luvuilla Jussilankujalle rakennetuilla kerrostaloilla. Myös ne ovat ajalleen tyypillisiä: 1980-luvun pesubetonipintaisista elementeistä rakennetuissa kerrostaloissa on mielenkiintoiset parvekkeet, ja

Kuhmoisten keskustan alueella on useita ajalleen tyypillisiä kerrostaloja. Ne muodostavat hyvän kerrostaloarkkitehtuurin ja rakennustekniikan muutoksesta kertovan kokonaisuuden.

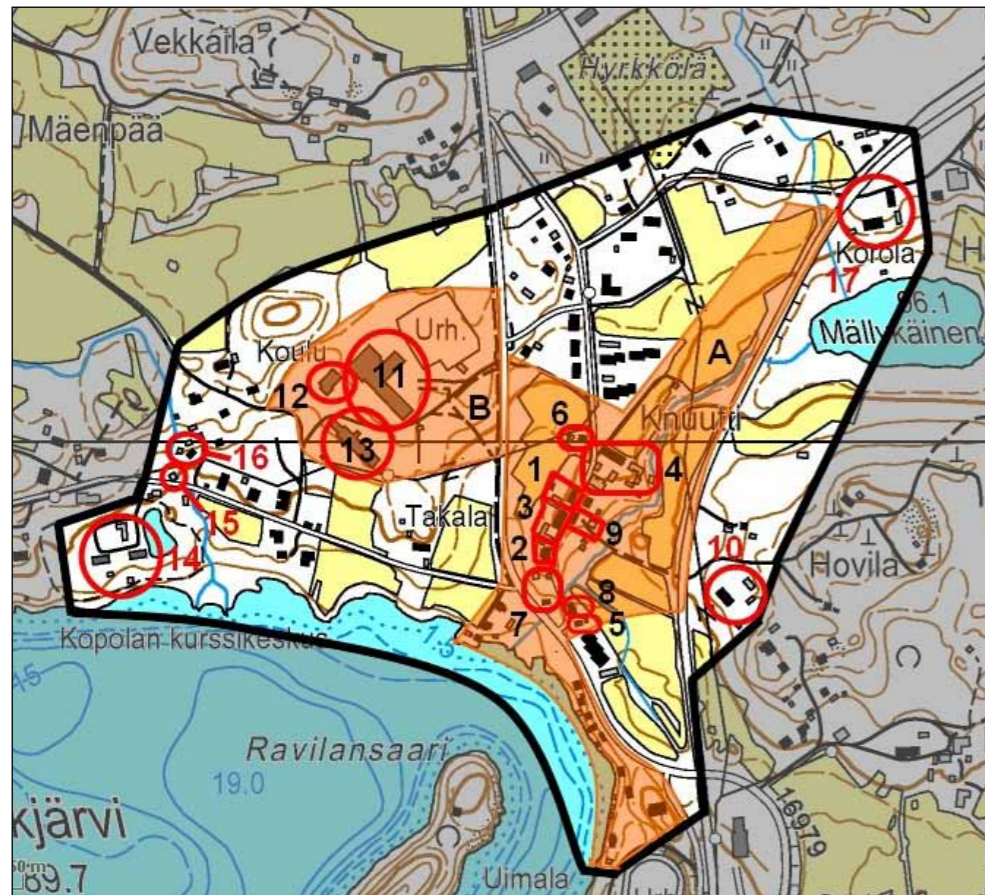
1990-luvulla rakennettu Asunto Oy Nelospuisto edustaa jo 1990-luvun monimuotoisempaa, vaaleaa asuinrakentamista. Aivan kirkonkylän keskustaan ja Toritien varteen sijoittuva 3-4 kerroksen korkuiset kerrostalot ovat huomattavasti muuta rakennettua ympäristöä kookkaampia. Omaksi kokonaisuudeksi muusta rakennuskannasta erottuvat kerrostalot edustavat tyypillisiä omien rakennusvuosikymmeniensä ihanteita ja rakennustapoja.

6. INVENTOINTIALUEET JA -KOhteET VUONNA 2012

Ala-Karkjärven pohjoisosa

Ala-Karkjärven pohjoisosa on vapaasti eriaikoina rakentunutta aluetta, jonka maisemaa määrittelevät myös vanhat peltoalueet. Alueen rakentumiseen ovat vaikuttaneet vanhat ja uudet tielinjaukset. Nykyään alueen halki kulkee Länkipohjantie, joka erkanee valtatie 24:stä. Asemakaavoitettua aluetta on vain Päijälän raitin valtakunnallisesti merkittävä alue ja sen pohjoispuolinen osa.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009)

A Päijälän raittikylä

Päijälänraitin kohteet

1. Kanerva
2. Kotila (Lehtinen)
3. Muistola (Korhosen kauppa)
4. Nuutti
5. Ruusulinna
6. Savela
7. Sillankorva-Hiirala
8. Tuorila
9. Varola (Vuorinen)

Paikallisesti merkittävät kohteet

10. Hovila
- B Kaukolanmäen koulukeskus
11. Kuhmoisten yläkoulu ja lukio
12. Kuhmoisten alakoulu
13. Pajarakennus
14. Kopolan kurssikeskus
15. Kopolan vesimylly
16. Koskenkorva
17. Pajupohja (Korola)

Tanssilava Honkahovia ei ole merkitty karttaan

Maakaupan vapauduttua 1860-luvulla perustettiin myös Päijälänraitille ensimmäiset kauppaliikkeet. 1900-luvun alussa raitista muodostui vilkas liike- ja palvelukeskus kirkonkylän keskustan ohelle. Vuosien 1876–1971 välisenä aikana alueella toimi yhteensä 18 kauppaa, kolme kahvilaa, yksi pankki sekä muutama teollisuusluontoinen yritys, muun muassa Juho Rantasen huopateh-

Kaavoitetun alueen pohjoisosaan on rakentunut 1980- ja 1990-luvuilla uusia asuinrakennuksia.

das ja Severi Lehtisen nahkatehdas. Uusi tielinjaus jätti raittikeskukseen liikenteeltä syrjään 1980-luvulla, jolloin myös alueen pohjoispuolelle kaavoitettiin uusia asuintontteja. Nykyisin alue on täysin asuinalue, jonka keskivaiheilla sijaitsee Kaukolanmäen koulukeskus ja siihen liittyvät liikuntapaikat.

Alueella sijaitsee paljon vanhempaa rakennuskantaa, joista merkittävimmät ovat Päijälänraitin talot. Niiden lisäksi alueen läpi kulkevan Länkipohjantien ja Ala-Karkjärven rantaan jää useampi vanha käsityöläisten asuinrakennus. Länteen suuntaavan Velisjärventien varteen jää puolestaan Takalan vanha tilakeskus, Kopolan leirikeskus ja Kopolan vesimylly. Vanhempien rakennusten lomaan on rakennettu sotien jälkeen myös muutamia uusia omakotitaloja. Päijälän raitin miljöön ohella yhtenäisen, 1980–1990-luvuilla rakentuneen alueen muodostaa Päijälän raitin pohjoisosaan arkkitehti Kalle Nurmisen diplomityön pohjalta vuonna 1984 laaditun rakennuskaavan myötä syntynyt pientaloalue. Asuinalueen pohjoisosissa, Muurahaispolun varrella on säilynyt vanhaa kiviäitää vanhaan pappilaan Korolaan johtaneen tien varrella.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009)

Päijälän raittikylä on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö. Ala-Karkjärven pohjoispuolella, vanhan nelostien varrella sijaitseva raittikylä muodostuu kylätien linjauksen mukaan sijoittuneista kauppiaiden, käsityöläisten ja maanviljelijöiden asuttamista pihapiireistä. Päijälänraitin perinteinen, tienvartta tiiviisti reunustava rakenne on hyvin säilynyt. Tiheään rakennetusta kylästä on nykyisinkin vielä jäljellä useita kymmeniä rakennuksia, joista vanhimmat ovat 1800-luvun puolelta ja uusimmat 1940-luvulta. Parhaiten rakennuskanta on säilynyt Nuutin, Muistolan, Kanervan ja Kotilan tiloilla. Raitti on historiallisesti ja rakennushistoriallisesti merkittävää aluetta, joka maanteille näkyessään muodostaa myös maisemallisesti merkittävän maisemallisen kokonaisuuden. Päijälänraitti-nimisen tien varren lisäksi vanhaa rakennuskantaa sijaitsee Länkipohjantien varrella. Ainoastaan Päijälänraitin varren vanhat asuinrakennukset on suojeltu rakennuskaavalla.

Kanervan päärakennus on rakennettu luultavasti 1900-luvun alussa Leissalan tilan väentuvaksi. Sen lisäksi tontilla on kaksi ulkorakennusta, liiteri (navetta) ja sauna. Päärakennuksessa on jugendaiheisin ikkuna-

vuorilaudoin koristellut kuusiruutuiset ikkunat. Sen eteläpäässä on toiminut 1920-luvulta aina 1960-luvulle useita eri liikeyrityksiä, esimerkiksi valmisvaatemymälä, ruokatavaramymälä, kahvila sekä suutarinliike ja jalkinekauppa. 1900-luvun aikana rakennuksissa on tapahtunut muutoksia, mutta kohde on edelleen edustava esimerkki 1900-luvun asuin- ja liikeympäristöstä. Yhdessä naapuritalojen kanssa Kanerva muodostaa osan Päijälänraitista. Kohteella on historiallisia ja maisemallisia arvoja, ja se on arvoltaan valtakunnallisesti merkittäväksi.

Kotilan (Lehtinen) tontti on toiminut ennen Lehtisen nahkatehtaan toimipaikkana. Tällä niin sanotulla nahkimon tontilla rakennukset ovat sijainneet alun perin molemmin puolin tietä. Tien toisella puolella sijaitsi esimerkiksi liikerakennus ja joen varressa nahkatehdas. Myös päärakennuksessa on ollut monenlaista liiketoimintaa. Rakennuksen pohjoispuolella oli tehtaan konttorihuoneet ja puoti, ja eteläpään liiketiloissa on toiminut 1870-luvulta 1900-luvun alkuvuosikymmenille useita eri kauppoja, esimerkiksi Kalholan kahvila ja vielä nykyäänkin Kuhmoisten keskustassa toimiva Piilin kellosepänliike. Nykyään asuinkäytössä olevassa kohteessa on jäljellä kaksi rakennusta, päärakennus ja suuri ulkorakennus, jotka ovat säilyneet hyvin. Päärakennuksen pohjoispäässä on hollantilaistyyllisen säterikatkon omaava kuisti. Kohteella on valtakunnallisesti merkittäviä historiallisia, rakennustaiteellisia ja maisemallisia arvoja. Rakennukset ovat osa Päijälänraitista, ja päärakennus edustaa Kuhmoisten kirkonkylän vanhinta säilynyttä liikerakennuskantaa.

Muistolassa (Korhosen kauppa) toimi Päijälänraitin merkittävin liikeyritys Korhosen kauppa vuodesta 1879 aina 1970-luvun alkuun asti. Raitin keskivaiheilla si-

jaitsevan luultavasti 1870-luvulla rakennetun nykyisen rakennuksen matalampaa osaa laajennettiin 1920-luvulla kaksikerroksisella jatkolla, jossa kauppa toimi tämän jälkeen. Muutospiirustukset laati lahtelainen A. W. Nieminen, joka on Kuhmoisiin suunnitellut myös Kunnalliskodin 1910-luvulla. Päärakennuksen lisäksi tontilla sijaitsee saunan ja liiterin sisältävä rakennus sekä varastomakasiini. Päärakennuksen vanhimmas-osa osassa on säilynyt yksityiskohtia, kuten hyvin koristeelliset ikkunoiden listoitukset ja uusrenessanssiin viittaavat julkisivun vyöhykevuoraus ja pylväsaiheet. Yksityisessä asuinkäytössä nykyään oleva Muistola eli Korhosen kauppa on historiallisesti merkittävä kohde esimerkkinä vanhasta kaupparakennuksesta. Eteläpäädyssä sijanseen kaupan sisustus on edelleen alkuperäisessä asussaan: kiintokalusteet ovat osa olohuoneen sisustusta ja hyllyillä on vielä vanhaa kauppatavaraa. Historiallisten arvojen lisäksi valtakunnallisesti merkittävällä kohteella on rakennustaiteellisia ja maisemallisia arvoja.

Nuutti eli Knuutti eli Muurahainen on Kuhmoisten vanhimpia kantataloja. Se on ollut varmuudella asuttu jo 1660-luvulla, mutta nimi saattaa olla vanhempikin. Kuhmoisten suurkylä hajosi vuosien 1753 ja 1783 palojen jälkeen, mutta Knuutiksi muuttunut Muurahaisen tila jäi paikalleen Päijälänraitin pohjoisosaan. Nuutin pihapiirissä sijaitsee kymmenkunta rakennusta: muun muassa päärakennus, maitohuone, navetta, hevostalli ja työkaluvaja, puuliiteri, sauna, rivi- ja jyvääitja ja lato. Päärakennuksen pirttipuoli on rakennettu suuren tulipalon jälkeen 1700-luvun lopulla tai 1800-luvun alussa. Rakennusta jatkettiin 1800-luvulla. Ulkorakennukset ovat pääasiallisesti 1800-luvulta; navetta on rakennettu vuonna 1920. Tilan rakennukset ovat

säilyneet hyvin 1800-luvun asussaan, ja niistä on pidetty huolta. Nuutti kuuluu olennaisesti Päijälänraitin vanhaan miljööseen ja näkyy hyvin valtatielle. Nykyään asuinkäytössä olevalla kohteella on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja valtakunnallisella tasolla.

Ruusulinna on luultavasti 1930-luvulla rakennettu asuinrakennus, joka sijaitsee aivan Päijälänraitin eteläpäässä Tuorilan naapurissa. Rakennuksessa asui vierisen Lehtisen nahkatehtaan rukkasmestari Ruusulinna. Poikkipäädyn omaava asuinrakennus oli alkuaan yhdenperheen asunto, mutta jaettiin myöhemmin kahdeksi asunnoksi. Nykyään keltaisen päärakennuksen ja pienen ulkorakennuksen omaava kohde on vapaa-ajan käytössä. Paikallisesti merkittävällä rakennuksella on historiallisia ja maisemallisia arvoja sen ollessa osa Päijälänraittia.

Savela on kaksikerroksinen, kuistillinen ja harjakattoinen asuinrakennus, joka sijaitsee Päijälänraitin pohjoisosassa, Nuuttia vastapäätä. Rakennuksen on rakennuttanut työmies Oiva Nummelin ilmeisesti vuoden 1943 jälkeen, jolloin rakennuksen tontti on ostettu. Hyvin säilyneessä asuinrakennuksessa on havaittavissa klassistisia piirteitä (päätykolmio, kissanpenkit), jotka viittaavat aikaisempiin vuosikymmeniin, mutta mittasuhteet ovat 1940-luvulta. Asuinrakennuksen lisäksi tontilla sijaitsee ulkorakennus. Paikallisesti arvokas kohde edustaa hyvin säilyneenä 1940-luvun asuinrakentamista Kuhmoisissa, ja sillä on historiallisia ja maisemallisia arvoja osana Päijälänraittia.

Sillankorva-Hiirla sijaitsee Päijälänraitin eteläosassa Länkipohjantien ja Päijälänraitin välissä. Hiirla-nimisellä tontilla on ennen sijainnut Kutilan tilan rakennuksia, joista jäljellä on vielä 1800-luvulta olevat päära-

kennuksen osa ja luhtiaitta. Kuttilan tila oli alun perin maanviljelystila, mutta myöhemmin siinä on harjoitettu liiketoimintaa. Rakennuksissa on ollut esimerkiksi suutarinverstas, suutarinliike ja autokorjaamo. Pienen puron pohjoispuolella, Sillankorvan tontilla sijaitsevan kaksikerroksisen asuinrakennuksen rakennustyöt aloitettiin 1930-luvun lopulla, mutta sota-ajan vuoksi rakennus valmistui vasta vuonna 1946. Vaatimattoman näköiset asuinrakennus, luhtiaitta ja osa Kuttilan päärakennusta ovat paikallisesti merkittäviä, historiallisia ja maisemallisia arvoja omaavia rakennuksia. Ne ovat osa Päijälänraittia.

Tuorila sijaitsee Päijälänraitin alussa Ruusulinnan ja Sillankorva-Hiirlan naapurissa. Se on vanha asuin- ja liikerakennus, joka tehtiin asuinrakennukseksi 1800-luvun lopulla. Vuonna 1923 Mandi Tuorinen rakennutti taloon toisen kerroksen ja itäsivun kuistin, jonka jälkeen hän alkoi pitää kahvila- ja leipomoliikettä alakerrassa. Yläkerta oli asuinkäytössä. Liike toimi rakennuksessa aina 1960-luvulle saakka. Tuorilalla on historiallisia ja maisemallisia arvoja sen ollessa osa Päijälänraittia. Kohde on paikallisesti merkittävä.

Varola (Vuorinen) on ollut alun perin pieni hirsinen asuinrakennus, jonka Kuhmoisten ensimmäinen virallinen taksiautoilija Artturi Vuorinen kunnosti nykyiseen muotoonsa 1930-luvun alussa. Vuonna 1935 valmistuneessa rakennuksessa ei vanhasta asuinrakennuksesta ole jäljellä kuin hirsikehikko. Klassistisen yksikertaisen, kissanpenkit omaavan asuinrakennuksen lisäksi tontilla sijaitsee ilmeisesti 1960-luvulla tehty ulkorakennus, jossa on muun muassa sauna ja autotalli. Osana Päijälänraittia ja hyvin säilyneenä kohteena Varolalla on historiallisia ja maisemallisia arvoja. Paikallisesti merkittävä kohde edustaa myös 1930-luvun asuinrakennusta.

Paikallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt ja kohteet

Kaukolanmäen koulukeskus sijaitsee Ala-Karkjärven pohjoisosassa, Länskipohjantien ja Velisjärventien risteuksen lähellä. Kuhmoisten yhteiskoulu perustettiin kannatusyhdistyksen voimin vuonna 1954. Kaukolanmäellä koulutoiminta alkoi vuonna 1956 vanhassa, nykyisin jo puretussa Kaukolan tilan päärakennuksessa. Koulukeskuksen alueella sijaitsee yläaste ja lukiorakennus, kansakouluksi rakennettu ala-aste sekä verstastiloja ja erityisluokkia sisältävä pajarakennus. Koulukeskuksen alueelle on rakennettu liikuntahallien lisäksi paljon urheilu- ja leikkialueita, jolloin alueesta on muodostunut myös urheilun ja vapaa-ajan aluetta. Kaukolanmäen koulurakennukset peruskorjattiin 1990-luvulla, jolloin muun muassa tasakatot muutettiin harjakatoiksi ajan vallinneiden käytäntöjen mukaisesti. Muuten muutokset on toteutettu alkuperäistä arkkitehtuuria kunnioittaen. Maisemallisesti merkittävään alueeseen liittyy paljon Kuhmoisten sivistyshistoriaa sekä urheilun ja vapaa-ajan historiaa. Lisäksi yhteiskoulurakennuksella on rakennushistoriallisia arvoja. Kohde arvotettiin paikallisesti merkittäväksi. Arvio täsmentyy inventointihankkeen päätyttyä vuonna 2014, jolloin muihin maakunnan koulurakennuksiin vertaamalla voidaan todeta kohteen mahdolliset maakunnalliset arvot.

Kaukolan koulukeskus kuvattuna luultavasti 1970–1980-luvulla. Kuvaaja tuntematon/Kuhmoisten kunta.

Yhteiskouluksi (aluksi keskikoulu, myöhemmin lisäksi lukio) vuonna 1960 valmistuneen **Kuhmoisten yläkoulu ja lukion** koulurakennuksen on suunnitellut arkkitehdit Kauko ja Olavi Reima. Heidän suunnitelmiensa mukaan tehtiin myös kaakkoon suuntaava laajennusosa, joka valmistui kolme vuotta koulun rakentamisen jälkeen. Rakennusta on laajennettu myöhemmin uudella punatiilipintaisella liikuntahallilla, joka valmistui alkuperäisen kouluosan luoteispuolelle vuonna 1998 kuhmoislaisen arkkitehti Kalle Nurmisen piirustuksin. Yhteiskoulurakennus on vinkkelirakennus, jonka kahden kerroksen korkuiset siipiosat yhdistyvät yhden kerroksen korkuisella aulatilalla. Rakennus on tyypillinen 1950- ja 1960-luvun vaihteen koulurakennus. Julkisivumateriaaleina rakennuksessa on käytetty uudistettua liikuntasiipeä lukuun ottamatta 1950- ja 1960-luvun vaihteen materiaaleja ja ratkaisuja: vaihtelevasti maalattua betonipintaa, puhtaaksi muurattua tiiltä ja rappausta. Pohjakaava lukeutuu keskeiskäytävämalliin, ja aulatilat ja raput ovat valoisa ikkuna-seinien vuoksi. Korjauksista huolimatta rakennuksen ajalleen ominainen ilme on säilynyt suhteellisen hyvin. Lisäksi rakennuksessa on säilynyt joitain erityisiä yksityiskohtia, kuten turkoosit klinkkerilaatat ruokalan sisäänkäynnin yhteydessä sekä pääjulkisivun tammirunkoiset lasiovet ja tuulikaapit.

Vuonna 1969 valmistunut **Kuhmoisten alakoulu** on alun perin toiminut kansakoulurakennuksena. Koulun rakentaminen toi Kuhmoisten koulutoiminnot jälleen lähelle toisiaan. Ennen rakennuksen valmistumista alakansakoulu toimi kirkonkylässä Syrjämäen kansakoulun naapurissa. Rakennuksessa on nykyään 3-6-luokkien opetustiloja ja opettajien huoneita.

Vuonna 1968 valmistunut **pajarakennus** muodostuu kahdesta suorakulmaisesta rakennusmassasta, joita yhdistää katettu käytävä. Suuremmassa osassa sijaitsee puu- ja metallityöluokat sekä 1-2 luokkien ja erityisopetuksen tiloja. Matalammassa osassa on sijainnut alun perin koulun henkilökunnan asunnot, joista toinen toimii nykyään pienryhmätilana ja toinen on juuri jäänyt tyhjilleen. Sisätiloissa verastilojen aulassa on suuret käsiensuualtaat, jotka lienevät alkuperäiset.

Alakoulu ja pajarakennus ovat muuttuneet alkuperäisestä hahmostaan 1990-luvun peruskorjauksen yhteydessä, mutta rakennuksessa on kuitenkin vielä 1960-luvun piirteitä jäljellä: betoninen sokkeli, puhtaaksi muurattu tiilipinta, nauhaikkunat julkisivussa.

Honkahovi on valtatie 24:n varrella, Nuutinrinteen teollisuusalueen pohjoisosassa sijaitseva tanssilava. Kuhmoisten kunnan rakennustarkastajan, rakennusmestari Leo Korhosen suunnittelema lavarakenus valmistui vuonna 1967. Yksinkertaista, punaista ja pulpettikattoista rakennusta laajennettiin tasan kaksikymmentä vuotta myöhemmin toiminnallisten muutosten vuoksi. Honkahovi on kulttuurihistoriallisesti arvokas sen edustaessa Kuhmoisten kirkonkylässä suomalaista tanssilavakulttuuria, joka voimistui erityisesti sotien jälkeen. Alkuperäinen ja mielenkiintoinen piirre maisemallisesti merkittävässä rakennuksessa on vilvoittelukatos tulisijoihin.

Hovila on valtatie 24:n varrella, metsän siimeksessä sijaitseva vanha tilakeskus, josta on enää jäljellä vanha päärakenus. Vuoden 1989 inventoinnissa mukana oleva aittarakennus on palanut. Muuten pihapiirissä sijaitsee kaksi uutta ulkorakennusta. Perimätiedon mukaan Hovilan nimi juontuisi Päijälän liivinmaalai-

sen aatellisen Fabain von Adriaksen läänityksen ajoilta 1600-luvulta. Hovilan tilakeskus on siirretty nykyiselle paikalleen ilmeisesti vuoden 1783 jälkeen. 1800-luvun alussa tehtiin uusi päärakennus, jota on myöhemmin laajennettu ja muutettu. Päärakennuksessa on säilynyt kuitenkin rakennuksen yleishahmo, vaakavuoraus, T-puitteiset ikkunat ja hieman koristeelliset ikkunalistat. Hovilalla on historiallisia arvoja yhtenä Kuhmoisten vanhana tilana.

Kopolan kurssikeskus on Kuhmoisten vanha pappila, joka sijaitsee Ala-Karkjärven rannassa järven pohjoispuolella. Nykyisin valtakunnallisen kansalaisjärjestö Kuuloliiton omistamassa kohteessa sijaitsee vuonna 1878 rakennetun päärakennuksen lisäksi vanha ulkorakennus, rantasauna (1979) ja majoitusrakennus (1983) sekä maakellareita. Kopolan tila on ollut olemassa jo 1500-luvulla. Kuhmoisten seurakunnan itsenäistyessä 1870-luvulla seurakunnan ensimmäinen kappalainen osti tilan itselleen asuinkäyttöön. Kuuloliitolle Kopola siirtyi vuonna 1973. Vanha päärakennus ja ulkorakennus peruskorjattiin ja muutettiin kurssikeskusta palvelviksi tiloiksi. Rakennukset ovat säilyneet suhteellisen hyvin: ulkorakennukseen, rantasaunaan ja majoitusrakennukseen ei ole tehty suuria muutoksia vuoden 1989 jälkeen. Päärakennuksen rakennushistorialliset arvot ovat heikentyneet 1970-luvulla ja sen jälkeen tehtyjen muutosten myötä. Rakennuksen yleishahmo ja koristeaiheet kuvastavat kuitenkin vielä 1800-lukua. Kopolalla on historiallista ja maisemallista merkitystä.

Kopolan vesimylly sijaitsee Kopolan kurssikeskuksen lähellä, Velisjärventien ja Ala-Karkjärveen laskevan Kopolanjoen varrella. Kopolanjoki muodostaa myllyn kohdalle vehreän ja koskimaisen ympäristön. Vuonna 1990 yksinkertainen, luonnonkiviperustainen

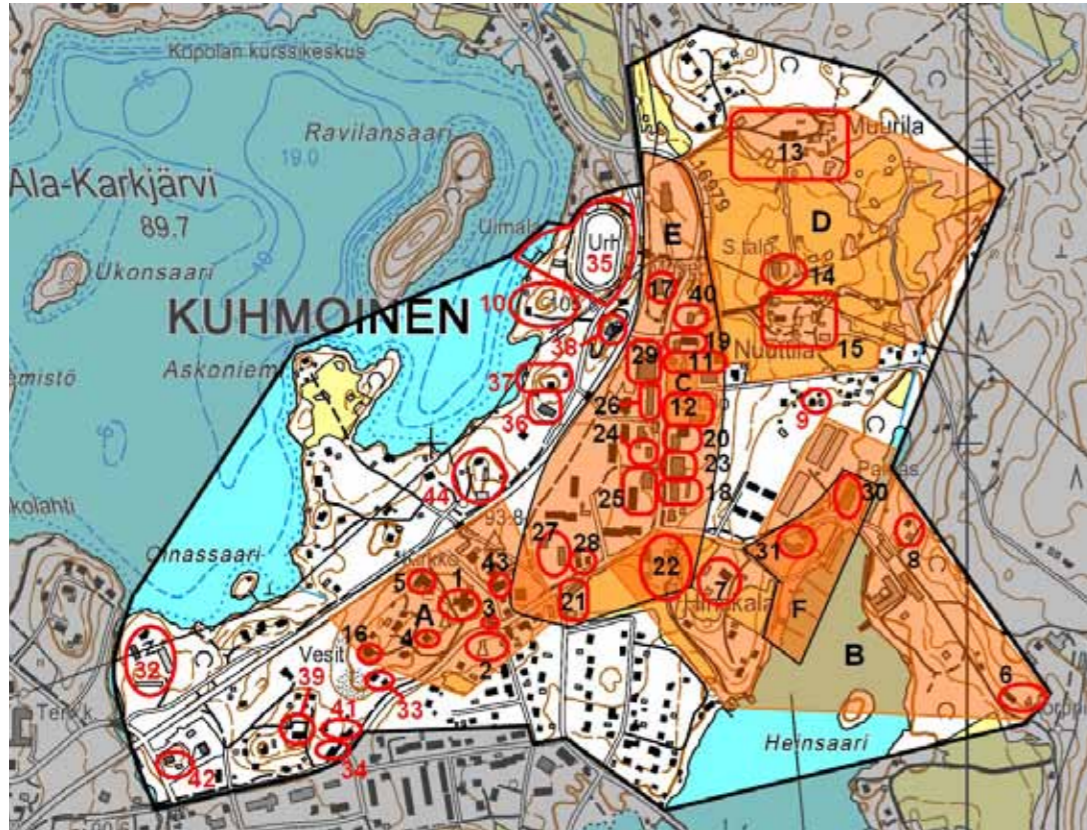
ja harjakattoinen puurakennus inventoitiin häviävän myllyperinteen esimerkkinä ja arvioitiin rakennushistoriallisesti ja historiallisesti merkittäväksi.

Koskenkorva sijaitsee myös Kopolanjoen varrella, sen länsipuolella, lähellä Kopolan vesimyllyä. Kohteessa sijaitsee 1800-luvulta peräisin oleva käsityöläisen asuinrakennus, joka nykyään toimii vapaa-ajan asuntona. Rakennus on vuorattu ilmeisesti 1930-luvulla, jolloin myös kuisti luultavasti rakennettiin. Asuinrakennuksen takana on pieni puuvaja ja uusi hirsinen ulkorakennus. Kohde on säilynyt hyvin ja se on rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokas.

Pajupohja eli Korolan entinen isopappila sijaitsee näkyvällä paikalla valtatie 24:n varrella Mällykäinenjärven pohjoispuolella. Pihapiirissä on kaksi asuinrakennusta, keltainen hieman empirehenkinen ja vaatimattomampi punainen, sekä matala ulkorakennus. Korola hankittiin jo 1600-luvulla kappalaisen virkataloksi, mutta sitä asuttivat pitkään lamput seurakunnan työntekijöiden sijasta. Vasta vuonna 1837 valmistui vanhan asuinrakennuksen viereen uusi pappilarakennus, ja Kuhmoisten seurakunnan itsenäistyttyä 1870-luvulla Korolasta tuli kirkkoherran virkatalo. Kuhmoisten kirkonkylään 1950-luvulla valmistuneen uuden kirkkoherranviraston myötä rakennus siirtyi yksityiseen omistukseen. Asuinrakennuksia on muutettu paljon niiden alkuperäisestä asusta, mutta niissä on säilynyt vanhoja yksityiskohtia, kuten ikkunan vuorilautoja ja koristelutoituksia. Korolalla on jonkin verran rakennushistoriallisia arvoja, mutta se on ennen kaikkea historiallisesti ja maisemallisesti arvokas.

Askonniemi-Keskusta-Satama-Kyminmäki

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009)

A Kirkonmäki

1. Kirkko ja tapuli
 2. Sankarihautausmaa
 3. Kotiseutumuseo
 4. Kanttorila
 5. Seurakuntakoti
- #### B Kuhmoisten sahanlahti
6. Korppila
 7. Sahan asuin- ja konttorirakennus
 8. Sahanhoitajan asunto, Ahtela
 9. Sahatyöläisen mökki, Heinosen talo

Maakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt ja kohteet

10. Aihelan kesähuvi
- C Heinon Kirjakauppa (11) ja Kuhmola (12)
- D Muurila (13), Työväentalo (14), Katajamäki-Nuuttila (15)
16. Vesitorni

Paikallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt ja kohteet

- #### E Liikekeskustan alue
17. Ase- ja varusmuseo, entinen linja-autoasema
 18. Asunto Oy Hippolinna
 19. Asunto Oy Sähkösyryjä
 20. Asunto Oy Tehinselkä
 21. Entinen Länsi-Päijänteen osuusliikkeen liikerakennus

22. Hinskala
23. K-Kauppa Kippari
24. Kiinteistö Oy Kuhmoisten Tori, entinen Osuuskassa
25. Kirjasto, vanha Säästöpankki, ja asuinkeuhkasto
26. Kuhmoisten Liiketalo
27. Kunnantalo ja asuinrakennus
28. Laitorannan talo
29. S-Market, entinen Osuuskauppa

F Sataman alue

30. Paloasema
31. Gasthouse Sahanranta

Muut paikallisesti merkittävät kohteet

32. Entinen Tie- ja Vesihallituksen varikko
33. Haapamäki
34. Ilolan talo
35. Keskusurheilukenttä ja uimala
36. Kirkkoherranvirasto, Kirjorannan pappila
37. Kirjorannan asuintalo
38. Kuhmoisten seurahuone
39. Kunnanlääkärin talo
40. Nuorisotalo
41. Rauhala
42. Suvantola (Salmela)
43. Teletalo
44. Ylä-Puukila

Askonniemen, Keskustan, Sataman ja Kyminmäen alueelle sijoittuu Kuhmoisten kirkonkylän tiheimmin rakennettu ympäristö. Alueen länsireunalla kulkee valtatie 24, jonka itäpuolelle sijoittuu keskiaikaisen kulkuväylän tienoille syntynyt Toritie. Kuhmoisten kirkonkylän keskusta on muodostunut Toritien ympärille, sen pohjoispäähän. Valtatien länsipuolella on asutusta ja joitakin palveluita, kuten kirkkoherranvirasto ja urheilukenttä.

Alueen historia ulottuu keskiajalle saakka. Vielä jäljellä olevia kantatiloja ovat Ylä-Puukila, Hinskala, Katajamäki-Nuuttila ja Muurila. 1700-luvulla kirkonkylän rakennettiin nykyinen ristikirkko. 1800-luvulla Päijälän ohella kirkonkylän jakokunnan alueelle alkoi muodostua myös liike-elämää, ja Toritien varresta kehittyi vilkas kauppapaikka. Toiminta aloitettiin koko tien alueelle sijoittuneissa vanhoissa rakennuksissa, ja usein niissä sijaitsi myös kauppiaan asuintilat. 1900-luvun alussa keskustassa aloittivat toimintansa myös erikoisliikkeet ja osuuskaupat. Keskustan maisema oli 1900-luvun alussa vielä varsin maalaismainen: muutamien liike- ja asuinrakennusten lisäksi siellä sijaitsi suuria maatilakeskuksia peltoalueineen.

Viime sotien jälkeen yritykset alkoivat uusia vanhoja liikerakennuksiaan, ja keskustan ilme muuttui uusien betonirakenteisten rakennusten myötä 1960-lu-

Kuhmoisten keskusta alue on ajallisesti hyvin kerroksellista. Kuvan vasemmassa reunassa on entinen Säästöpankin rakennus, nykyinen kirjasto, keskellä Heinon kirjakauppa ja oikealla kohoaa Asunto Oy Tehinselkä. Tehinselän edessä on K-Kauppa Kippari ja Asunto Oy Hippolinna kulma.

vulla. Liikekeskustan eteläpuolelle, Päijänteen rantaan syntyi suurehko tyyppitaloista muodostunut asuinympäristö, joka ei ole säilynyt yhtenäisenä. 1970-luvulta lähtien keskustan toimintoja keskitettiin Toritien pohjoisosaan. Nykyään Toritien molemmille puolille rakentuneet, nimekkäiden arkkitehtien suunnittelemat modernistiset liikerakennukset ja kerrostalot luovat mielikuvaa suuresta kyläkeskuksesta. Toisaalta keskustassa on säilynyt tilakeskusten lisäksi myös vanhoja liikerakennuksia ja seurantaloja muistuttamassa entisaikojen elämästä.

Päijänteen höyrylaivaliikenteen alettua 1800-luvun lopussa satamasta alkoi muodostua vilkas kohtaamispaikka. Sataman alueeseen liittyy myös paljon teollista historiaa. 1910-luvulla siellä aloitti toimintansa 1920-luvulla nimensä Kuhmoisten Saha Oy:ksi muuttanut yritys. Sahan toiminnan laajetessa sen lautatarhat ja rakennukset nousivat tasaisessa maastossa myös maisemalliseksi piirteeksi kirkonkylässä. Yrityksen lopetettua toimintansa 1980-luvulla Kuhmoisten kunta alkoi kehittää sataman aluetta matkailu- ja virkistysalueeksi.

Kirkonmäen miljööstä etelään päin jatkuva Kyminmäen alue on ollut perimätiedon mukaan kuhmoislaisten virkistäytymispaikkana sen lukuisten lähteiden vuoksi. Nykyään sen maisemallista ilmettä hallitsee puiden välistä pilkottava betoninen vesitorni, joka kilpailee maisemallisen kiintopisteen asemasta kir-

SATAMA: Satama on ollut 1980-luvulta lähtien yksi Kuhmoisten kunnan kehittämisalueista. Nykyisin alueella sijaitsee ravintolapalveluita ja veneily-satama.

kon kanssa. Kyminmäen alueen asuinrakennuskanta muodostaa perinteisen ja pienipiirteisen rakennetun miljöön. Pienistä ja vaatimattomista asuinrakennuksista poikkeaa kokonsa ja koristelujensa osalta 1930-luvulla rakennettu kunnanlääkäriin vastaanotto- ja asuinrakennus.

Valtatie 24 rajaa osittain myös asemakaavoitettuja alueita: Askonniementien tuntumasta pohjoisen risteysalueen välistä aluetta ei ole liitetty asemakaavoituksen piiriin. Ensimmäinen rakennussuunnitelma keskustan alueelle valmistui vuonna 1955, mutta vasta vuoden 1966 rakennuskaava antoi suuremmat suuntalinjat keskustan kehitykselle. Rakennuskaava uusittiin jälleen vuonna 1972, jonka seurauksena keskustan alueelle alkoi nousta yhä enemmän kerrostaloja. Tämän jälkeen Askonniemen, keskustan, sataman ja Kyminmäen alueelle on tehty lukuisia pieniä ja hieman suurempia rakennuskaavoja, joilla on pyritty tiivistämään ja eheyttämään kirkonkylän rakennetta sekä luomaan uusia rakennuspaikkoja ja turvallisia liikenneyhteyksiä. Mainitsemisen arvoisena voidaan pitää Kuhmoisten sahan vanhan lautatarhan alueelle 1980-luvun lopulla tehtyä uutta rakennuskaavaa, jonka teki professori, arkkitehti Aarno Ruusuvoori Arkkitehtitoimisto Aarno Ruusuvoori Ky:stä.

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY 2009)

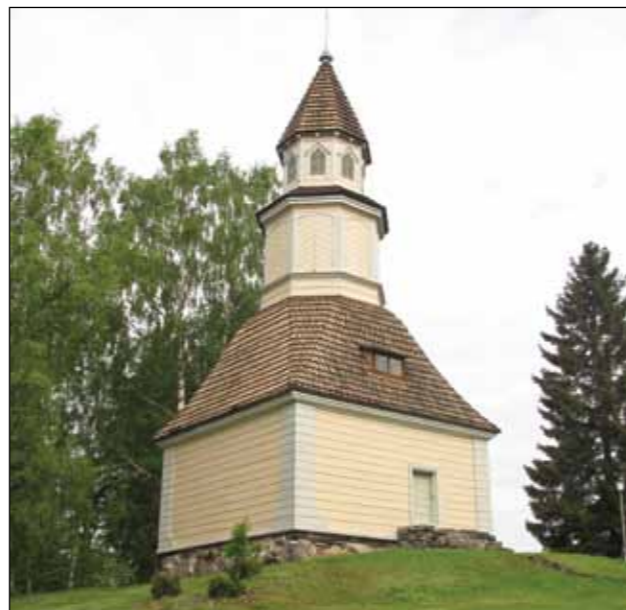
Kuhmoisten kirkonmäki puukirkkoineen ja tapuleineen muodostaa kylän maisemallisen kohokohdan ja yhdessä kylätien varrella olevien muiden kirkollisten kohteiden kanssa edustavan kirkkomiljöön. Kirkonmäellä sijaitsee kirkollisten rakennusten lisäksi kaksi muistomerkkiä. Korkeimmalla paikalla, kirkon ja seurakuntakodin välissä on vuoden 1918 valkoisten sankaripatsas. Tapulin vieressä, etelärinteessä on Kuhmoisten karjalaisten muistomerkki, joka on pystytetty vuonna 1963. Kuhmoisten hautausmaainventoinnin mukaan kellotapulin vieressä on myös lähes maahan painuneena kivi, joka on peräisin Isovihan (1713–1721) ajoilta. Toritentien rinteellä sijaitsee 1950-luvun kanttorila. Kirkon länsipuolelle on valmistunut seurakuntakoti 1997. Alue on historiallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä. Kirkko ja tapuli ovat Kirkkolaila (1993) suojeltuja. Nämä keskustan korkeimmalla pai-

kalla sijaitsevat rakennukset sekä kotiseutumuseo ovat rakennuskaavalla suojeltuja. Inventointikartan rajaus noudattaa Museoviraston RKY-alueajausta.

Kuhmoisten kirkko on Suomen 1700-luvun jälki-puoliskon merkittävimpiin kirkkorakentajiin kuuluvan Matti Åkerblomin rakentama. Vuonna 1785 valmistunut kirkko on pohjamuodoltaan sisäviisteinen risti-kirkko. Suhteikkaan kirkkorakennuksen ulkoseinissä on empiretyylinen ulkokuoraus korostettuine kulmapilastereineen. Paanukaton keskeltä kohoaa korkea paanupeitteinen viirintanko. Kirkkosalia leimaa 1930-luvulla tehty uudistus, jonka on suunnitellut arkkitehti Kauno S. Kallio. 1980-luvulla kirkon peruskorjauksen suunnitteli arkkitehti Olli Kuusi.

Kirkon lounaispuolelle vuonna 1786 rakennettu erillinen **kellotapuli** on kolminivelinen. Sen suunnitteli Matti Åkerblomin sisarenpoika Matti Åkergren. Lounaissuomalaisista tapulityyppeistä edustavan kellotapulin huipussa ollut tyypillinen sipulikupoli on myöhemmin korvattu kahdeksankulmaisella kartiolla. Tapulissa on samanlainen empiretyyppinen vuoraus kuin kirkossa.

Kirkonmäkeä vastapäätä, tien toisella puolella, sijaitseva **sankarihautausmaa** on Kuhmoisten seurakunnan vanha hautausmaa. Hautausmaata kiertää kivinen aita, joka rakennettiin vuonna 1874 puisen aidan tilalle. Kirkkotarhaan johtava leveärunkoinen porttihuone, ns. paarihuone, on rakennettu vuonna 1875. Hautausmaahan haudattiin aina 1890-luvulle saakka, jolloin valmistui uusi hautausmaa Papinsaareen. Viime sotien jälkeen alueelle suunniteltiin sankarihautausmaa. Heti talvisodan jälkeen vuonna 1940 suunnittelijoina olivat kuvanveistäjä Gunnar Finne ja taitelija Ilmari Virkkala. Lopulliseen muotoonsa sankarihautausmaan suunnitteli Tampereen kaupunginarkkitehti Bertel Ström-

mer jatkosodan päätyttyä. Muistomerkki paljastettiin vuonna 1949. Sankarihautausmaan alue määriteltiin maakunnallisesti arvokkaaksi kohteeksi.

Kirkonmaisemaan kuuluu myös hirsinen 1860–1873 rakennettu lainamakasiini, joka 1950-luvulla muutettiin **kotiseutumuseoksi**. Kohde on maakunnallisesti arvokas.

Kanttorila on Kuhmoisten seurakunnan työntekijöilleen rakennuttama asuinrakennus. Vuonna 1957 valmistunut arkkitehti Tauno Niemiojan suunnittelemana rakennuksella on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja. Ulkoasultaan hyvin säilyneenä Kanttorila edustaa 1950-luvun asuinrakennuksia. Sen ajalleen tyypillisiä piirteitä ovat roiskerapattu vaalea julkisivu, tuuletusikkunalliset standardi-ikkunat, terassin metallikaide ja sisäänkäynnin tiilimuuraus.

Seurakuntakoti jatkaa kirkollisia perinteitä Kuhmoisissa. Vuonna 1997 valmistunut rakennus on yksi harvoja 1990-luvun uudisrakennuksia Kuhmoisten kirkonkylässä ja se tuo alueelle postmodernistisia piirteitä. Seurakuntakodin on suunnitellut useita vastaavia rakennuksia, terveyskeskuksia ja kouluja suunnitellut seinäjokelainen arkkitehti Aulis Jääskeläinen. Rakennus sijaitsee maisemallisesti merkittävällä paikalla valtatie 24 varrella ja kuuluu Kirkonmäen valtakunnallisesti merkittävään rakennettuun kulttuuriympäristöön. Seurakuntakoti arvotettiin paikallisesti merkittäväksi, mutta arviointi voi muuttua maakunnallisesti merkittäväksi inventointihankkeen valmistuttua vuonna 2014.

Kuhmoisten Sahan lahden alueella sijaitsee 1900-luvun ajan muotoutunut ja sataman maisemaa hallinnut Kuhmoisten Saha rakennuksineen. Korppilan tilan omistaja Kaarle Hirvensalo rakennutti yksikehäisen höyrysahan tilansa maille vuonna 1912. Vuodesta 1925 lähtien saha tunnettiin Kuhmoisten Saha Oy:nä, jonka toiminta loppui vuonna 1985. Maamerkinä kohoava lautarakenteinen saha on valmistunut vuonna 1949 tulipalossa tuhoutuneen vanhan sahan paikalle. Kuivaamo ja höyläämö ovat 1950- ja 1960-lukujen vaihteesta. Sahan lisäksi alueella oli lautatarhat, kuurit, satama, telakka ja konepaja. Sahan alueeseen liittyy myös näyttäviä asuinrakennuksia. Osa rakennuksista, varsinkin asuinrakennuksista on purettu, mutta osa on otettu uuteen käyttöön. Vuonna 2012 suurin osa entistä sahalahtea on veneilysatamana; rakennuksia on kunnostettu ravintola- ja majoituskäyttöön (katso Satama).

Kirkonkylän lahdelle, Päijänteen rantaan muotoutunut teollisuusympäristö on säilynyt suhteellisen yhtenäisenä ja ehjänä alueen käytön muuttumisesta ja uudistumisesta huolimatta. Saha korkeine piippuineen on edelleen hallitseva elementti sahan lahden ympäristössä. Sen monipuolinen rakennuskanta koneistuksineen on merkittävä osa Suomen teollisuushistoriaa. Monet suursahat ovat tuhoutuneet tulipaloissa, joten Kuhmoisten säilynyt saha on tärkeä sahateollisuuden muistomerkki. Jälleenrakennuskaudelta olevaan saharakennukseen liittyvän voima-aseman laitteisto on erityisesti arvokas.

Kuhmoisten Sahalla on ollut myös huomattava kulttuurihistoriallinen vaikutus Kuhmoisten kirkonkylässä.

Inventointiaineiston aluerajaus ei noudata Museoviraston RKY-alueen rajausta. Tämän inventoinnin yhteydessä sahan alueen rajausta on suurennettu käsittämään myös sataman alueen ja vanhat lautakuurit. Rajauksen sisällä sijaitsee Kuhmoisten sataman alue, josta on muodostettu oma aluekokonaisuutensa (esitely erikseen).

Korppila on osa vanhaa kantatilaa, josta on mainintoja jo 1400-luvulta. Kartanomainen kookas päärakennus on rakennettu vuonna 1874 ja tyyliltään se edustaa koristeellista uusrenessanssia, joskin näyttävät kuistit

vaikuttavat empiretyylisiltä. Pihapiirin muut rakennukset ovat 1990-luvulta. Taloa ovat hallinneet useat paikalliset merkkimiehet, kuten valtiopäivämies ja kuntakokouksen esimies Juho Brander sekä Kaarlo Hirvensalo, joka perusti läheisen höyrysahan ja sähkölaitoksen. Korppila on maakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö.

Sahan asuin- ja konttorirakennus on rakennettu vuosina 1926–1927. Kaksikerroksinen kartanomainen rakennus on rakennusmestari John Malmbergin suunnittelema. 1920-luvun klassisismia edustavassa asuinrakennuksessa toimi myös Kuhmoisten sahan konttori, josta on muistona kyltti päädyn sisäänkäynnin yhteydessä. Suunnitellulla pihamaalla sijaitsee asuinrakennuksen lisäksi ulkorakennus, vuosina 1929–1930 rakennettu leikkimökki ja 1960–70-luvulla tehty saunarakennus. Kohde kuuluu olennaisesti vanhan sahan miljööseen. Rakennuksella on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Sahanhoitajan asuintalo, Ahtela on saha-alueella Ansiolahdentien varressa sijaitseva sahanhoitajan asunto, joka ilmeisesti on rakennettu vuosina 1924–1925. Rakennus edustaa aikakaudelle ominaista asuinrakennustyyppiä jugendin sävyttämien klassistisine piirteineen, joita ovat muun muassa julkisivun symmetrisyys, jyrkkä katto, ikkunatyypit, päätyjen räystäiden koristaiheet ja ikkunoiden ”roikkuvat” listoitukset. Olennaisesti sahan miljööseen kuuluvalla ja alueen yhtenä vanhimmissa rakennuksista Ahtelalla on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Sahatyöläisen mökki eli Heinosen talo on Ansiolahdentiellä sijaitseva 1920-luvulla rakennettu sahatyöläisen asuinrakennus. Puolitoistakerroksinen, mansardikattoinen ja lautarakenteinen rakennus on säilyttänyt

alkuperäiset piirteensä suhteellisen hyvin. Paikallista työläisrakentamista edustavalla Heinosen talolla on historiallisia ja maisemallisia arvoja.

Maakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt

Aihelan kesähuvila on arkkitehti Oiva Kallion suunnittelema kaksikerroksinen hirsihuvila vuodelta 1915. Aihelan piirustukset on tehty alun perin painotalo Ota- van järjestämään huvilasuunnittelukilpailuun, missä ehdotus sai ylimääräisen palkinnon. Huvilassa on pylväiden kannattelema kuisti ja aumattu taitekatto, jossa on kattoikkunoita. Arkkitehtuurissa on havaittavissa hillityn jugendin ja alkavan klassismin tyyli- piirteitä. Lisäksi pihapiirissä on sauna 1910-luvulta ja ulkorakennus. Aihelaa ympäröi suuri, hyvin hoidettu puistomainen pihapiiri. Aihelalla on rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja esimerkkinä 1900-luvun alun arkkitehtuurista ja huvilarakentamisesta.

Heinon kirjakauppa ja Kuhmola muodostavat Kuhmoisten keskustaan maakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden, jolla on historiallisia, rakennushistoriallisia ja -taiteellisia sekä maisemallisia arvoja. Myös rakennukset ovat maakunnallisesti merkittäviä.

Heinon kirjakauppa on keskeisellä paikalla kyläraitin varrella uudempien liiketalojen seassa. Heinon talon vanhin osa on peräisin vuodelta 1895. Taloa on laajennettu 1920-luvulla osittain kaksikerroksiseksi puuseppä Aleksanteri Heinon suunnitelmin. Tyyliltään rakennus edustaa jugendia, mistä on osoituksena ulko- asun laudoituksen vyöhykevuoraukset ja pieniruutuiset ikkunat. Kirjakaupan pito aloitettiin talossa vuonna

1908. Lisäksi pihapiirissä ovat sauna- ja aittarakennus, navetta ja pihan läheisyydessä kaksikerroksinen puuseppänpöytä 1920-luvulta. Heinon kirjakauppa on yksi harvoista vanhoista säilyneistä liikerakennuksista Kuhmoisten kirkonkylässä. Historiallisten ja rakennushistoriallisten arvojen lisäksi rakennuksella on maisemallista merkitystä osana Kuhmoisten keskustan ilmettä.

Kuhmolan seurantalo sijaitsee näkyvällä paikalla torin laidalla. Kuhmola on rakennettu suojeluskunnan ja nuorisoseuran taloksi vuonna 1930 ja sen suunnittelusta vastasi arkkitehtitoimisto Tuovinen-Huttunen. Tyyliltään rakennus edustaa 1920-luvun klassismissa, joka näkyy muun muassa sisäänkäynnin pylväikköissä, julkisivun pilastereissa ja päätyikkunan korostamisessa. Rakennuksen alaosa on tiiltä ja toinen kerros hirttä. Kuhmolalla on edessä olevine torialueineen ja suihkulähteineen historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Kuhmoisten kirkonkylän suuret tilakeskukset Muurila ja Katajamäki-Nuuttila sekä näiden välissä sijaitseva Työväentalo muodostavat Kuhmoisten keskustan pohjoisosaan Toritien itäpuolelle maakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön. Yhtenäisen maatalousmaiseman muodostavalla kokonaisuudella on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Muurilan kantatalo on ollut olemassa jo 1500-luvulla, ja samalla suvulla se on ollut 1700-luvun alusta lähtien. Kuhmoisten vuoden 1783 palo sai alkunsa Muurilasta. Hinskalan vieressä sijainnut tilakeskus siirrettiin palon jälkeen nykyiselle paikalleen. Pihapiirissä olevan kookkaan päärakennuksen 1800-luvun alkupuolelta olevaa pirttiosaa on jatkettu vuonna 1914. Päärakennuksen lisäksi pihapiirissä sijaitsee maitohuone 1800-luvun lopusta, lohkokivinen navetta 1900-luvun alusta, kaksikerroksinen luhtiaitta 1800-luvulta, yksinäisäitä, karjarakennus vuodelta 1912, aittarivi, puimala ja vanha kiviaita. Muurilalla on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Kirkonkylän työväentalo on rakennettu vuonna 1923 puuseppä Aleksanteri Heinon suunnitelmien mukaisesti. Rakennuksessa näkyy ajalle tyypillisiä klassismin piirteitä. Työväentalo on kaksikerroksinen rakennus, jossa on laaja aumattu taitekatto sekä isot moniruutuiset ikkunat. Työväentalona rakennuksella on myös suuri kulttuurihistoriallinen merkitys Kuhmoisten kirkonkylässä. Suhteellisen hyvin alkuperäisenä säilyneenä sen on edustava esimerkki. Rakennus sijaitsee maisemallisesti hyvin merkittävällä paikalla pienellä kumpareella Muurilan ja Katajamäki-Nuutilan peltoalueiden keskellä.

Katajamäki-Nuutila on Kuhmoisten kirkonkylän kantatiloja, ja samalla suvulla se on ollut 1700-luvulta saakka. Muurilan kanssa se on muodostanut yhtenäisen maatalousmaiseman jo 1700-luvulta saakka. Nuutilan pihapiiriin kuuluu päärakennus 1860-luvulta, kaksikerroksinen aitta 1800-luvulta, luhdillinen riviaitta 1700–1800-lukujen vaihteesta, navetta 1930-luvulta, riihi ja kaksi latoa. Katajamäki-Nuutilalla on myös paikallisia historiallisia ja maisemallisia arvoja.

Lisäksi tilan säilyneillä aitoilla on paikallisia rakennushistoriallisia arvoja.

Vesitorni on historiallisesti merkittävä osana Kuhmoisten kunnallistekniikan ja vesihuollon kehitystä. Vuonna 1982 valmistunut rakennus on myös valtakunnallisesti merkittävä toisena Suomessa rakennettuna kartionmallisena MJ-vesitornina. Diplomi-insinööri Matti Janhunen 1970-luvun alussa kehittämä elementtivesitorni on jäänyt erikoisuudeksi maailmassa. Muista maailman elementtivesitorneista sen erottaa säiliön sisällä oleva ja vesitiiveydestä huolehtiva pussimainen kermi. Vesitorni sijaitsee maisemallisesti erittäin tärkeällä paikalla valtatie ja Toritien varressa mäen päällä. Se luo Kuhmoisten keskustaan maisemallisen kiintopisteen. Kohde arvoitettiin inventoinnin yhteydessä maakunnallisesti merkittäväksi, mutta arvio varmistuu inventointihankkeen valmistuttua vuonna 2014.

Paikallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt ja niiden kohteet

Kuhmoisten **liikekeskustan alue** on keskiaikaisen tien kohtaan tehdyn kadun varrelle syntynyt, vielä nykyäänkin raittimainen liike-elämän keskittymä, joka sijaitsee valtatie 24:n itäpuolella. Alue on kirkonkylän keskeisimpiä paikkoja, ja sinne on sijoittunut julkinen hallinto ja suurin osa kaupallisista palveluista. Keskustan alueella sijaitsee useita liikerakennuksia, joista vanhimmat ovat 1800-luvulta. Varhaisinta kerrostumaa keskustan alueella edustavat Laitorannantalo, Hinskalan talouskeskuksen rakennukset, Heinosen kirjakauppa ja Kuhmola. Moni muu niiden aikainen liikerakennus on purettu, kuten esimerkiksi SOK myymälä Heinosen kirjakaupan eteläpuolelta. Keskustan ilme uudistui paljon 1960-luvulta, miltä ajalta on myös moni uusi liikerakennuskin. Liikerakennusten lisäksi alueella sijaitsee kunnantalo, kirjasto, nuorisotalo ja

Ase- ja varusmuseo. Liikekeskustan etelä- ja länsipuolelle sijoittuvat Kuhmoisten kirkonkylän kerrostaloalue, jossa sijaitsee ajalleen tyypillisiä kerrostaloja aina kunnantalon asuinrakennuksesta (1955) Asunto Oy Nelospuistoon (1990-luku). Omaksi kokonaisuudeksi muusta rakennuskannasta erottuvat kerrostalot edustavat hyvin omien rakennus ajankohtiensa ihanteita ja rakennustapaa. Kuhmoisten keskusta muodostaa omanleimaisen kokonaisuuden, jolla on paikallista kulttuurihistoriallisia, elinkeinohistoriallisia ja hallintohistoriallisia arvoja ja maisemallista merkitystä rakennushistoriallisesti kerroksellisena keskusta-alueena. Keskusta-alueen moderni rakennusperintö on arkkitehtuuriltaan laadukasta. Liikerakennuksia on suunnitellut moni nimekäs arkkitehti, joten liikerakennuksissa voi havaita ajalleen tyypillisiä arkkitehtonisia piirteitä ja materiaaleja.

Ase- ja varusmuseo, entinen linja-autoasema on Kuhmoisten kirkonkylässä liikennehistoriallisesti merkittävä rakennus, joka rakennettiin linja-autoliikenteen kasvaneisiin tarpeisiin. Vuonna 1962 valmistuneen rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Laila Niemioja. Ulkomuodoltaan rakennus edustaa 1960-lukua: rakennuksen mataluus ja vaakasuuntaisuus, peltinen loivaharjakatto, umpinaiset päätyräystäät ja tiiliverhous ovat ajalle tyypillisiä piirteitä. Kohde arvotettiin paikallisesti arvokkaaksi, mutta arvio tarkentuu hankkeen päätyttyä 2014. Arvotus saattaa nousta maakunnalliseksi riippuen muiden kuntien inventointituloksista.

Asunto Oy Hippolinna on historiallisesti merkittävä osana Kuhmoisten Osuuskassan ja -pankin historiaa ja se kuuluu oleellisesti keskustan liikerakennusten joukkoon. Vuonna 1987 valmistunut, rakennusarkkitehti Mikko Lintulan suunnittelema rakennus edustaa 1980-luvun punatiiliarkkitehtuuria. Rakennuksen tunnusomaisia piirteitä ovat valkoisen puupaneloinnin yhdistäminen punatiiliseen julkisivuun, tummat, kolmeen osaan jaetut ikkunat, luhtikäytävä ja sen porraskäytävä sekä suorakulmaisuudesta vapautunut muotokieli.

Asunto Oy Sähkösyry on historiallisesti merkittävä Kuhmoisten liikekeskustan 1960-luvun ensimmäisenä asuin- ja liikekerrostalona. Hämeen läänin lääninarkkitehti Hannu Vainion ja insinööri Väinö Leppäsen suunnittelema rakennus on toinen kerrostalo Kuhmoissa kunnantalon asuinrakennuksen jälkeen. Vuonna 1961 valmistunut rakennus on tyypillinen 1950- ja 1960-luvun vaihteen kerrostalo. Sen ajalleen tyypillisiä piirteitä ovat muun muassa roiskerappauksen, tiiliverhouksen ja rakennuslevyn yhdistäminen julkisivussa, rappukäytävän sisäänkäynti sekä poimutetulla peltilevyllä vuoratut ulokeparvekkeet.

Asunto Oy Tehinselkä on historiallisesti merkittävä Kuhmoisten liikekeskustan 1960-luvun toisena asuin- ja liikekerrostalona. Yhdessä Asunto Oy Sähkösyryn kanssa se on esimerkki kaupungista maaseudulle levinneestä asuin- ja liikerakentamisesta. Vuonna 1962 valmistunut rakennus on tyypillinen 1960-luvun alun kerrostalo, jonka piirteitä ovat muun muassa nauhaikkunat pellitetyin osin, roiskerapattu julkisivu yhdistettynä julkisivulevyihin ja puhtaaksi muurattuun julkisivuun sekä ratakiskojen varaan rakennetut ulokeparvekkeet, jotka on verhottu poimutetulla pellillä ja joissa kaiteena on ohut, pyöreä metallikaide.

Entinen Länsi-Päijätteen Osuusliikkeen liiketalo valmistui Toritien varrelle kunnantalon läheisyyteen vuonna 1952. Asuin- ja liikerakennus yhdessä vanhan varastorakennuksen kanssa muodostavat liikehistoriallisesti merkittävän kokonaisuuden risteysalueelle. Kulutuskuntien Keskusliitossa suunniteltu liike- ja asuinrakennus edustaa 1950-luvun modernia arkkitehtuuria, jonka piirteitä rakennuksessa ovat muun muassa yksinkertaisuus, tiilikatteinen harjakatto, terastirappauksen laattaimointi sekä terastirappauksen

ja sileän rappauksen vaihtelu. Vanha varastorakennus on vaatimattomampi ulkomuodoltaan, mutta siinäkin näkyy viime sotien jälkeisen ajan tyypillisiä piirteitä.

Hinskala on historiallisesti merkittävä kokonaisuus Kuhmoisten kirkonkylässä sen ollessa yksi alueen kantatiloista. Tilakeskuksen alueella sijaitsee useita rakennuksia: päärakennus (1900-luvun alusta), punatiilinen karjasuoja (1938), hirsisauna ja puuliiteri, viljankuivamo, riihi-puimalarakennus, 1950-luvulla uusittu tiilinen viljamakasiini ja 1900-luvun alussa rakennettu pyöreä huvimaja. Päärakennuksen muutoksista huolimatta tilakeskus muodostaa näyttävän ja eheän kokonaisuuden Toritien varteen. Sillä on eteläpuolella olevien peltojen kanssa maisemallista merkitystä Kuhmoisten kirkonkylässä ja se muodostaa tunnetun maamerkin, Hinskalan mutkan. Tilakeskuksen eri rakennukset ovat esimerkkejä eriaikaisista maatalousrakennuksista. Hinskala sijaitsee valtakunnallisesti merkittävässä rakennetussa kulttuuriympäristössä Kuhmoisten Sahanlahden alueella.

K-Kauppa Kippari on oleellinen osa Kuhmoisten keskustan ilmettä. Kuhmoisten rakennustarkastaja Leo Korhosen suunnittelema, vuonna 1977 valmistunut rakennus on liikehistoriallisesti merkittävä Kuhmoisten kirkonkylässä sen edustaessa 1970-luvulle tyypillistä laatikkomaista myymäläarkkitehtuuria. Yksikerroksinen, matala ja vaakasuuntainen rakennus nauhaikkunoinen toi tämän rakennustyyppin Kuhmoisten kirkonkylään yhdessä Kuhmoisten Osuuskaupan laajennuksen kanssa. K-Kauppa Kipparin ulkomuoto on muuttunut 1990-luvun julkisivun muutoksessa. (kuva K-Kauppa)

Kiinteistö Oy Kuhmoisten Tori, entinen Osuus-kassa, valmistui vuonna 1951 ensimmäisenä uutena, sotien jälkeisen ajan liikerakennuksena Kuhmoisten

keskustaan. Helsinkiläisen insinööri Sulo J. Hannukalan suunnittelema rakennus kertoo osaltaan myös Kuhmoisten Osuuskaassa toiminnasta ja kasvusta yhdessä Asunto Oy Hippolinnan kanssa. Kaksikerroksinen rakennus on tyypillinen 1950-luvun talo, jonka ajalleen tunnusomaisia piirteitä ovat muun muassa keltainen roiskerappaus, tiilinen aumakatto ja metallinen, taivutettu tuuletusparvekkeen kaide. Rakennuksen etujulkisivua hallitsee 1970-luvulla rakennusarkkitehti Mikko Lintulan suunnittelema tumma sisäänkäynti suurine ikkunoineen. Vanhalla Osuuskaassa on myös maisemallista merkitystä sen ollessa osa Kuhmoisten liikekeskustan ja Toritien ilmettä.

Kirjasto (entinen Säästöpankki) ja Asunto-osakeyhtiö Kuhmoisten Toritie 40 muodostavat keskustassa Toritien varteen arkkitehtonisesti yhtenäisen kokonaisuuden. Vuonna 1965 valmistuneet rakennukset on suunnitellut arkkitehti Olavi Linko Maaseudun keskus-rakennustoimistosta. Kohde on liike- ja asuinhistoriallisesti merkittävä sen ollessa Kuhmoisten Säästöpankin rakennuttama pankin liikekiinteistö ja 1960-luvun puolenvälin tyypillinen kerrostalo. Nykyään vanha pankki on kunnan omistama rakennus, jossa toimii kirjasto. Käyttötarkoituksen muutoksesta huolimatta entinen pankkirakennus on säilynyt hyvin. Rakennuksen ajalleen tyypillisiä piirteitä ovat puhtaaksi muuratun tiilijulkisivun yhdistäminen lasiseen etufasadiiniin, valoisa ja avoimet sisätilat sekä suorakulmaisuuksien ja valetasakaton luoma vaikutelma vaakasuuntaisuudesta. Rakennuksissa on käytetty Keski-Suomessa erikoista kattomuotoa. Asuinkerrostalon piirteitä tiilisen julkisivun ja valetasakaton lisäksi ovat nauhajulkisivut, suorakulmaisuuksien ja pieliseinien kannattelemaat parvekkeet. Kohde arvoitettiin paikallisesti merkittäväksi, mutta

arviointi voi muuttua maakunnallisesti merkittäväksi inventointihankkeen valmistuttua vuonna 2014.

Kuhmoisten Liiketalo on vuonna 1963 valmistunut Kansalli-Osake-Pankin rakennuttama liikekiinteistö, jossa on kolme asuntoa. Kaksikerroksisen, osittain maan sisään rakennetun liiketalon on suunnitellut ansioitunut arkkitehti Toivo Korhonen. Hän oli yksi elementtiarkkitehtuurin pioneereja, ja hänen suunnittelemaansa rakennuksia ovat mm. Lauritsalan kirkko, Tampereen yliopiston päärakennus ja Pukevan tavaratalo Helsingissä. Kuhmoisten liiketalo edustaa 1960-luvun modernia arkkitehtuuria, jonka piirteitä ovat suorakulmaisuus, mataluus ja vaakasuuntaisuus, joita korostaa siniset nauhaikkunat ja tasakatto. Rakennuksen julkisivumateriaalina on käytetty erikoista materiaalia, ohutta valkobetoni-laattaa mustin saumoin. Liiketalolla on elinkeino- ja pankkihistoriallisia ja arvoja Kuhmoisten kirkonkylässä. Rakennushistoriallisesti merkittävä liiketalo on säilyttänyt hyvin 1960-luvun ilmeensä, vaikka sen julkisivuihin on kohdistunut muutoksia. Rakennus on myös oleellinen osa liikekeskustan alueen katukuvaa ja maisemaa. Kohde arvotettiin paikallisesti merkittäväksi, mutta arviointi voi muuttua maakunnallisesti merkittäväksi inventointihankkeen valmistuttua vuonna 2014.

Kunnantalo ja asuinrakennus muodostavat arkkitehtonisesti yhtenäisen kokonaisuuden, jolla on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja Kuhmoisten keskustassa kunnan toimitalona ja asuinrakennuksena. Maaseudun keskusrakennustoimistossa arkkitehti Erkki Rautialan suunnittelemat rakennukset valmistuivat vuonna 1956. Kunnantaloon tulivat toimistotilat, kirjasto ja palokunta. Asuinrakennus oli Kuhmoisten kirkonkylän ensimmäinen kerrostalo. Kun-

nantalo ja asuinrakennus ovat edustavia esimerkkejä 1950-luvun modernista arkkitehtuurista, jonka piirteitä rakennuksissa ovat muun muassa vaalea roiskerappaus, tiilinen harjakatto, taivutettu metallikaide ja tiiliset yksityiskohdat. Rakennukset ovat muuttuneet kunnan toimintojen järjestelyiden ja henkilökunnan määrän mukaisesti, mikä näkyy vielä esimerkiksi rappauksen eroavaisuutena entisten paloaseman halliovien kohdalla. Muutokset on toteutettu rakennuksien alkupeleistä arkkitehtuuria kunnioittaen. Kohde arvotettiin paikallisesti merkittäväksi, mutta arviointi voi muuttua maakunnallisesti merkittäväksi inventointihankkeen valmistuttua vuonna 2014.

Laitorannan talo on yksi harvoista Kuhmoisten vanhasta 1800-luvun raittikylästä säilyneistä liike- ja asuinrakennuksista. Ilmeisesti 1890-luvulla valmistuneen rakennuksen ulkomuoto on peräisin 1900-luvun alun muutoksesta. Rakennuksessa toimi ensin kelloseppä Laitoranta aina 1920-luvulle saakka. Tämän jälkeen rakennuksessa on toiminut muun muassa Pylvänäisten kahvila, kunnan kantakirjasto, Julia Simolan Pukimo ja Kaiholan leipomo. Laitorannan asuinrakennuksen lisäksi tontilla sijaitsee toinen entinen liike- ja asuinrakennus sekä ulkovarasto. Toritien varrella, Kunnantalon naapurissa sijaitsevalla Laitorannan talolla on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja Kuhmoisten kirkonkylässä.

S-Market, entinen Osuuskauppa on liikehistoriallisesti merkittävä rakennus Kuhmoisten kirkonkylässä. Siihen liittyy paljon SOK:n historiaa ja kehitystä. Myymälä on myös oleellinen osa Toritien maisemaa tornimaisine sisäänkäynteineen. Rakennus on esimerkki liikerakentamisesta eri vuosikymmeninä: kaupan alan kehitys ja jatkuva muutos kuvastuvat rakennuksessa

hyvin. Nykyinen ulkoasu on seuraus eri vuosikymmeninä tehdyistä laajennuksista ja muutoksista, jolloin rakennuksesta muodostuu historiallisesti kerroksellinen. Vuoden 1955 alkuperäinen liikerakennus on kadonnut julkisivuista. Betonirakenteinen laajennusosa toi Kuhmoisten keskustaan yleisen hallimaisen myymälätyypin vuonna 1970 saaden jatkoa 1980-luvun lopussa. Osassa julkisivua puolestaan erottuu 2000-luvun yleisesti käytettävä erilaiset levytuotteet ja lasipinnat sekä S-Market myymäläketjulle tyypillinen väriyty. Kohde arvioitiin paikallisesti merkittäväksi historiallisista syistä ja esimerkkinä S-ryhmän rakentamisesta. Vähäisten muiden arvojen vuoksi arvio saattaa alentua inventointihankkeen päätyttyä vuonna 2014.

Kuhmoisten satama-alue sijaitsee Päijänteen rannalla, Sahan lahdella liikekeskustan itäpuolella. Paikallisesti arvokas alue kuuluu valtakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) Sahan lahden kulttuurimaisemaan. Sahan lopetettua toimintansa 1980-luvun puolessa välissä Kuhmoisten kunta ja paikalliset yrittäjät alkoivat kehittää hiljentynyttä satama-alueutta matkailu- ja palvelualueeksi. Ensin Päijänteen laivaliikennettä pal-

vellut ja nuorison ajanviettopaikkana toiminut, sittemmin yksinomaan Sahan käytössä ollut ja nykyisin erinäisiä palveluita tarjoava ranta-alue on kulttuurihistoriallisesti merkittävää aluetta, johon liittyy Päijänteen laivaliikenteen, veneilyn ja nuorisokulttuurin historiaa sekä osittain Kuhmoisten sahan historiaa. Alueella on myös maisemallisia arvoja

Sahanrannan ravintola-, majoitus- ja satamapalvelurakennuksilla on historiallisia arvoja Kuhmoisten sahan vanhoina rakennuksia. Vanhat rakennukset peruskorjattiin uutta käyttöä varten vuosina 1997–1998. Vuonna 1934 rakennettu pajarakennus toimii ravintolarakennuksena ja on yhdistetty 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa rakennettuun trukkihalliin eteis- ja terassialueella. Vanha 1940-luvun lopulla rakennettu autosuojarakennus muutettiin majoitustiloiksi. Vanhalla pajarakennuksella on rakennushistoriallisia arvoja 1930-luvun tiilirakenteisena pajarakennuksena, jossa on klassistisia arkkitehtuuripiirteitä. Maakunnallisesti arvokkaaksi määritelty rakennuskokonaisuus kuuluu oleellisesti valtakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009) Sahan lahden vaikutuspiiriin ja kulttuurimaisemaan. Kohteen arvotus varmistuu inventointihankkeen päätyttyä vuonna 2014.

Palo- ja järvipelastusasema sijaitsee Kuhmoisten satama-alueella. Rakennuksen paikalla on myös historiallista ulottuvuutta: palolaitos palasi 1990-luvulla alkuperäiselle sijaintialueelleen Kuhmoisten sahan läheisyyteen. Vuonna 1993 valmistunut osittain kaksikerroksinen rakennus on historiallisesti merkittävä Kuhmoisten paloasemana. Hämeenlinnalaisen Arkkitehtuuritoimisto Timo Nikkanen Ky:n suunnittelema paloasema on tyypillinen 1990-luvun alun rakennus, jonka tunnusomaisia piirteitä ovat monimuotoisuus, aumakatto ja julkisivun jäsentely punatiilellä ja vaalealla laudoituksella. Rakennus sijaitsee myös maisemal-

lisesti merkittävällä paikalla Kuhmoisten satamassa, ja on siten oleellinen osa sataman miljöötä.

Muut paikallisesti merkittävät kohteet

Entinen Tie- ja Vesihallituksen varikkoalue rakennuksineen on historiallisesti merkittävä kohde sen ollessa osa valtiollisen tielaitoksen toimintaa ja osa Kuhmoisten liikenneolosuhteiden muutosta: uuden valtatie neljän myötä Kuhmoisiin tuli parempien liikenneyhteyksien lisäksi myös valtiollista rakentamista ja toimintaa yleisten teiden huoltamiseksi. 1960-luvun alkupuolella rakennetut asuinrakennus TAL, Autosuojarakennus P/6, Varastorakennus V ja Huolto- ja toimistorakennus H luovat yhtenäisen 1960-luvun käyttörakennusten suunnitteluihanteita, rakennustekniikkaa ja -materiaaleja edustavan kokonaisuuden, joka on säilynyt hyvin. Pihamaalla on säilynyt myös alkuperäisiä toimintaan liittyneitä kohteita, kuten polttoainepumput. Rakennukset on toteutettu arkkitehti Matti Hakurin suunnittelemissa tyyppiirustuksilla pienin muutoksin. Samankaltaisia valtiollisen tahon rakennuttamia rakennuksia löytynee myös muualta Suomesta. Kohde arvioitiin paikallisesti merkittäväksi, mutta arviointi voi tarkentua maakunnallisesti merkittäväksi inventointihankkeen valmistuttua vuonna 2014.

Haapamäki on alun perin niin sanotuksi kupaslaakarin torpaksi 1880-luvulla rakennettu asuinrakennus. Asuinkäytössä olevan kohteen omistajana on ollut myös A. Alhström Oy. Asuinrakennuksen lisäksi pihapiirissä sijaitsee 1900-luvulla rakennettu saunarakennus. Maisemallisesti merkittävällä paikalla, Kymimäen hyvin säilyneessä ympäristössä sijaitseva Haapamäki

on säilynyt hyvin. Se on edustava esimerkki vanhasta asuinympäristöstä Kuhmoisissa.

Iolan talo kuuluu Kuhmoisten vanhaan, keskeiseen kauppapaikkaan Kuhmoisten kirkonkylässä yhdessä Rauhalan kanssa. Pihapiirissä on kaksi 1900-luvun asuinrakennusta, joissa sijaitsi myös liiketoimintaa. Väinö Wirman, Niilo Heikkinen ja A. I. Ijäs pitivät rakennuksissa kauppaa 1920-luvulta aina 1970-luvulle saakka. Toritien varressa maisemallisesti merkittävällä paikalla sijaitsevat rakennukset kuuluvat myös Kymimäen hyvin säilyneeseen ympäristöön.

Keskusurheilukenttä ja uimala sijaitsevat maisemallisesti merkittävällä paikalla valtatie 24:n varrella. Keskusurheilukentän ja uimalan alue on historiallisesti merkittävä Kuhmoisten kirkonkylän liikuntaympäristö. Sotien jälkeen urheilupaikkojen rakentamisesta tuli seuratyön sijasta kunnallista toimintaa uuden ajatusmaailman myötä. Urheilua pidettiin nuorison kasvatustajana, ja kansalaisia kannustettiin terveellisempään elämäntapaan. Vuonna 1956 valmistuneesta, Heikki Valjakan suunnittelemana rakennetusta urheilukentästä on muotoutunut tunnusomainen ja nykyaikainen huolto- rakennuksineen sekä yleisurheilu- ja nurmikenttineen. Kentän avajaisissa vuonna 1956 Soini Nikkinen heitti uuden keihäänheiton maailmanennätyksen. Keskusurheilukenttä ja uimala arvioitiin paikallisesti merkittäväksi, mutta arvio tarkentuu inventointihankkeen valmistuttua vuonna 2014. Kohde on ehdolla maakunnallisesti arvokkaaksi.

Kirjarannan pappila eli Kirkkoherranvirasto on historiallisesti merkittävä sen ollessa Kuhmoisten seurakunnan vanha pappila ja virasto. Kirkkoarkkitehtina tunnetun arkkitehti Mikael Nordenswanin suunnittelema ja hyvin säilynyt rakennus on edustava esimerkki

1950-luvun romanttisesta modernismista. Suorakulmaisen, roiskerapatun ja harjakattoisen rakennuksen julkisivuja elävöittää ajalleen tyypilliset piirteet ja materiaalit, muun muassa punatiili, liuskekivi ja tavutettu metalli. Kohde sijaitsee myös näkyvällä paikalla valtatie 24:n varrella, joten sillä on maisemallista merkitystä. Kohde arvoitettiin paikallisesti merkittäväksi, mutta arviointi voi muuttua maakunnallisesti merkittäväksi inventointihankkeen valmistuttua vuonna 2014.

Kirjorannan asuintalo edustaa Jugendtyylistä asuinrakennusta Kuhmoisten kirkonkylässä. Kuhmoisten seurakunnan omistaman kohteen rakennutti kauppias Niilo Heikkinen vuonna 1928. Pihapiiriin kuuluu asuinrakennuksen lisäksi varistorakennus ja rantasauhana. Kuhmoisten seurakunta vaihtoi vanhan kirkkoheran asuintalon Korolan Kirjorantaan, jonka viereen rakennettiin 1950-luvun alussa uusi Kuhmoisten pappila.

Kuhmoisten seurahuone, entinen rukoushuone ja seurakuntakoti sijaitsee erittäin näkyvällä paikalla valtatie 24:n varrella pienellä kumpareella. Kirkonkylän Nuorten Kristillisen yhdistyksen rukoushuoneena, myöhemmin Kuhmoisten seurakunnan seurakuntakotina toiminut rakennus on valmistunut vuonna 1915. Rakennuksen ulkonäkö muuttui merkittävästi 1960-luvun peruskorjauksessa, mutta vanhasta ulkonäöstä on säilynyt muun muassa julkisivun vyöhykejaottelu, kolmion muotoiset frontonit, pieni torni ja tympanon koristeet päädyissä. Nykyisin juhlatilana toimivalla rakennuksella on maisemallisten arvojen lisäksi historiallisia arvoja.

Kunnanlääkäriin taloksi vuonna 1934 rakennettu nykyinen Asunto Oy Kuhmoisten Toritie 14 on historiallisesti merkittävä kunnanlääkäriin asuintalo, jossa oli myös vastaanottotilat uuden kunnansairaalan valmistu-

miseen saakka. Pihapiirissä sijaitsevista rakennushistoriallisista arvoista omaavissa asuin- ja piharakennuksissa on viitteitä 1920-luvun klassismiin, josta piirteinä on säilynyt rustikoidut pylväsaiheet, tiilinen aumakatto ja lappeen puolipyöreät ikkunat. Kohteen maisemalliset arvot ovat hieman heikentyneet ympärille kasvaneen kasvillisuuden vuoksi.

Nuorisotalo on Kuhmoisten kunnan entinen alakansakoulu, joka valmistui vuonna 1929 helpottamaan samalla tontilla sijainneessa Syrjämäen kansakoulussa vallinnutta tilanahtautta. Kaukolanmäelle valmistui vuonna 1969 uusi koulurakennus alakansakoulua varten, joten vanha koulurakennus muutettiin vuonna 1972 nuorisotaloksi. 1980-luvulla rakennuksessa tehtiin ulkonäköä muuttanut peruskorjaus. Nuorisotalo on sivistyshistoriallisesti merkittävä rakennus Kuhmoisten kirkonkylän alakansakouluna. Toritien varrella, valtatie 24:n näkyvällä paikalla sijaitsevalla rakennuksella on myös maisemallisia arvoja. (kuva nuorisotalo)

Rauhala on Kuhmoisten kirkonkylän vanhimpia liike- ja asuinrakennuksia. 1800-luvun alusta olevaa päärakennusta on jatkettu luultavasti viime vuosisadan vaihteessa. Rakennus liittyy oleellisesti Kuhmoisten kunnallis-, sivistys- ja liikehistoriaan. Rauhalassa aloitti toimintansa Kuhmoisten ensimmäinen kansakoulu vuonna 1881, ja talossa on pidetty kunnalliskokouksia vuosina 1909–1921. Kuhmoisten Säästöpankki toimi talossa vuosina 1908–1921, minkä jälkeen siinä on toiminut useita liikeyrityksiä, kuten apteekki, kelloseppä, parturi ja kukkakauppa. Toritien varrella sijaitsevalla Rauhalalla on historiallisten ja rakennushistoriallisten arvojen lisäksi maisemallista merkitystä. Se muodostaa naapurissa sijaitsevan Ilolan talon kanssa jäänteiden kirkonkylän entisestä kauppakeskittymästä, ja kuuluu

Kyminmäen hyvin säilyneeseen ympäristöön.

Suvantola (Salmela) on liikemies Albert Pietiläisen matkustajakodiksi 1920-luvun alussa rakennuttama asuinrakennus. Kuhmoisten kunta osti rakennuksen vuonna 1964, jonka jälkeen se on toiminut muun muassa kutomona. Urakoitsija Osmo Virtanen säilytti pu-rettavaksi aiotun rakennuksen 1990-luvulla. Nykyään asemakaavalla suojeltu rakennus on säilyttänyt hyvin 1920-luvun muotokieleensä ja ulkomuotonsa, jossa on havaittavissa jugend piirteitä. Suvantolalla on historiallisten ja rakennushistoriallisten arvojen lisäksi maisemallista merkitystä, koska se sijaitsee aivan valtatie 24 läheisyydessä.

Teletalo kuuluu valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuuriympäristöksi katsotun Kuhmoisten Kirkonmäen alueeseen. Se on historiallisesti merkittävä valtion rakennuttama, ja siihen liittyy puhelinliikenteen historiaa. Rakennus on esimerkki puhelinliikenteen järjestelyistä automatisoinnin aikaan. Arkkitehtonisesti helsinkiläisen arkkitehdin Pekka Ojosen vuonna 1976 suunnittelema rakennus on merkittävä yhtenä paikkakunnan 1970-luvun rakennuksista. Teletalo on hyvin tyypillinen ajalleen ulkomuodoltaan, materiaaleiltaan ja rakenteiltaan.

Ylä-Puukila on yksi Kuhmoisten kirkonkylän kantatiloista. Pihapiirissä sijaitsee vanha asuinrakennus, navetta, yksinäisäitä ja 1950-luvulla rakennettu uusi asuinrakennus. Omistajien mukaan 1700-luvulta peräisin oleva vanha asuinrakennus olisi Kuhmoisten kirkkoa vanhempi. Nykyiselle paikalleen Kuhmoisten paloista pelastunut rakennus on siirretty 1750-luvulla tai vuonna 1783. Tielinjauksilta pelastunut vuonna 1899 rakennettu kivinavetta sijaitsee maisemallisesti merkittäväällä paikalla valtatie 24:n varrella. Yksi-

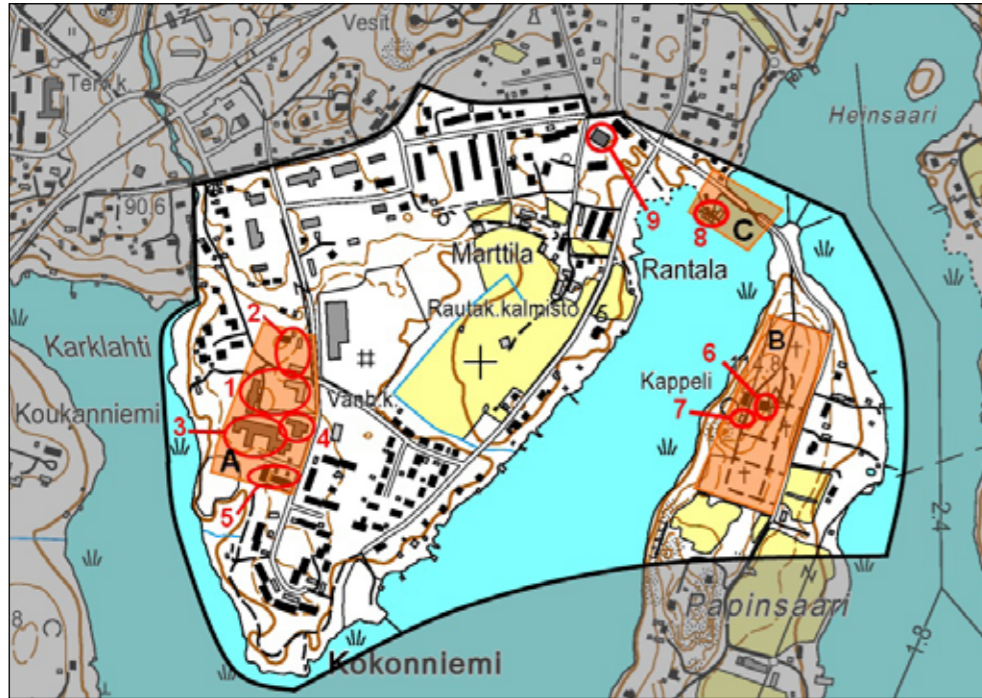

näisäitassa on vuoden 1989 inventoinnin mukaan koristeelliset konsolit. 1950-luvun lopussa valmistunut uusi asuinrakennus on hyvin säilyneenä edustava esimerkki kyseisen vuosikymmenen asuinrakentamisesta. Ylä-Puukilalla on maisemallisten arvojen lisäksi historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja.

Muut inventoidut kohteet

Pohjoisportti jatkaa Kuhmoisten ainoana palveluhoitamona Kuhmoisten 1920-luvulla alkanutta polttoaineen jakelua ja 1950-luvulla alkanutta huoltoasemien historiaa. Rakennuksen muututtua vuosituhannen vaihteessa huoltoasemaksi toi se kuntaan jälleen jo siellä lakanneen huoltoasematoiminnan. Rakennus sijaitsee maisemallisesti merkittäväällä paikalla pohjoisen risteysalueen tuntumassa.

Kokonniemi-Papinsaari

Maakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt ja kohteet

A Kokonniemen sosiaali- ja terveysalan kokonaisuus
 1. Entinen kunnalliskoti
 2. Suvantola
 3. Päijännekoti
 4. Veljestupa
 5. Kiurukujan rivitalot

B Papinsaaren hautausmaa
 6. Uusi kappeli
 7. Vanha kappeli

8. Kurjeluodon venetalaat

Paikallisesti merkittävät alueet ja kohteet

C Papinsaaren sillan ympäristö
 9. Entinen osuusmeijeri

Kokonniemi ja Papinsaari muodostavat kirkonkylän eteläisimmät alueet. Niillä sijaitsee pääasiallisesti asuinympäristöjä, mutta hieman myös teollisuutta sekä kunnallisia ja seurakunnallisia palveluita. Kokonniemen ja Papinsaaren alueille sijoittuvat myös useat rautakautiset muinaisjäännökset.

Kokonniemi on ollut pitkään suurimmaksi osaksi rakentumatonta peltomaata. Alueella sijainneista kantatiloista jäljellä ovat Mylly-Suutolan, Marttilan ja Rantalan tilat. Muuten vanhaa rakennuskantaa sijoittuu lähinnä Päijänteen rannalle Kokonniemen itäpuolelle ja Toritien eteläpuolelle Karjukosken ranta-alueelle. Mylly-Suutolan tila muuttui 1900-luvun alussa Kuhmoisten kunnan kunnalliskodiksi, jonka alueelle on vuosisadan lopussa rakennettu uusia vanhustenpalveluita tarjoavia rakennuksia. Marttilan ja Rantalan maa-alueet peltoineen ovat puolestaan määritelleet alueen rakentumista. Kaavoituksesta huolimatta peltoalueet ovat pysyneet rakentumattomina ja ne muodostavat tilakeskusten kanssa Kokonniemen alueelle varsin maalaismaisen maiseman.

Alueen ensimmäinen rakennuskaava astui voimaan vuonna 1972, jonka jälkeen Myllykujan seutuville on rakentunut omakoti- ja rivitaloja lähinnä 1970–1980-luvuilla. Osa rivitaloista on väestöpoliittisten linjausten mukaan kunnan rakentamia. Kaavan myötä alueen pohjoisosaan, Toritien eteläpuolel-

le syntyi myös teollisuusrakennuksia. Teollisuusaluetta laajennettiin vuonna 1977 kunnan väestöpolitiikan antamien suuntaviivojen mukaisesti koko Kokonniemeä koskeva rakennuskaavakaavan laatimisen yhteydessä. 1970-luvun lopulta lähtien Kokonniemen kärkeen on rakentunut suuri rivitaloalue sekä omakotitaloja kunnalliskodin alueen pohjoispuolelle ja Marttilan peltoalueen eteläpuolelle. Kokonniemen alueella sijaitsee myös vanhaa teollisuutta, kuten vanha osuusmeijeri. Osuusmeijeri ja sen viereiset kerrostalot muodostavat Papinsaaren sillan tienoille korkeampaa rakennuskantaa.

Myllykujan 1970-luvun rivitalo ja Kuovikujan 1970- ja 1980-luvun vaihteen omakotitalot kuvastavat hyvin Kokonniemen alueen uudempaa rakennuskantaa.

Papinsaari on ollut jo esihistoriallisella ajalla uskomus- ja kulttipaikkana sieltä löytyneiden uhripaikkojen ja kivirykelmien perusteella. Papinsaarella on myös kalmistoja. Katolisella ajalla Papinsaarella on ilmeisesti sijainnut Kuhmoisten ensimmäinen pappila, kappalaisen asuttama torppa ja sen peltoalueet. Maat kuitenkin palautuivat yksityisille maaomistajille. Papinsaaren pohjoispäähän perustettiin Kuhmoisten seurakunnan uusi hautausmaa 1800-luvun lopussa. Saaren eteläosassa sijaitsee asuinrakennuksia, laajoja peltoalueita ja Kuhmoisten kunnan vedenpuhdistamo.

Maakunnalliset merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt ja kohteet

Kokonniemen sosiaali- ja terveysalan kokonaisuus

Keski-Suomen maakuntakaavassa vanhan kunnalliskodin ympäristö on arvotettu maakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi. Vuonna 2012 aluetta laajennettiin uusilla inventointikohteilla. Alueen arvotus varmistuu Keski-Suomen modernin rakennusperinnön inventointihankkeen päätyttyä 2014. Vanha kunnalliskoti, Suvantola, Kiurukujan rivitalot, Päijännekoti ja Veljestupa muodostavat Kokonniemen luonnonkauniiseen Päijänteen

rantamaisemaan historiallisesti merkittävän kokonaisuuden. Rakennukset kuvastavat sosiaali- ja vanhustenhuollon eri vaiheita Kuhmoisissa aina vuoden 1866 kunnallisasetuksesta lähtien nykypäivään saakka. Alueella on arkkitehtuuripiirteitä ja rakennustekniikkaa 1900-luvun alusta ja kyseisen vuosisadan viimeiseltä vuosikymmeneltä. Kunnalliskoti ja Suvantola ulkorakennuksineen muodostavat 1900-luvun alun arkkitehtuurin ihanteita ja rakennustekniikkaa edustavan kokonaisuuden. Arkkitehtuuritoimisto Maarit ja Aarni Holttinen Oy:n suunnittelemat Veljestupa, Päijännekoti ja Kiurukujan rivitalot luovat oman 1900-luvun lopun arkkitehtuuria ja rakentamista edustavan kokonaisuuden.

Entinen kunnalliskoti valmistui Itä-Hämeen maanviljelysseuran rakennusmestari A. W. Niemisen suunnitelmin eri lähteiden mukaan vuosina 1917–1922. Hän suunnitteli Kuhmoisissa samoihin aikoihin muutoksia ja korjauksia eri rakennuksiin, kuten Korhosen kauppaan. Suvantolan tilasta muutettu kunnalliskoti oli omavarainen, ja maanviljelystä harjoitettiin aina 1960-luvulle saakka. Kunnalliskodin alueella oli päärakennuksen lisäksi mielisairaalarakennus ja keuhkotautiosasto omassa rakennuksessa. Alueella säilyneet kunnalliskoti ja sen navettarakennus ovat historiallisesti merkittäviä niiden kuvastaessa kunnan sosiaali- ja vanhustenhuollon syntyä ja kehityksen alkuvaiheita. Lisäksi näillä maakunnallisesti merkittävillä rakennuksilla on rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Suvantola on entinen kunnalliskodin keuhkotautiosasto, joka toimii nykyään sosiaalihuollon asuntolana. Pihapiirissä sijaitsee vuonna 1937 valmistunut, maanviljelijä Väinö Paloniemen suunnittelema asuinrakennus sekä kaksi ulkorakennusta ja maakellari. Paloniemi on myös suunnitellut vanhan kappelin Papinsaaren hautausmaalle. Maakunnallisesti arvokkaaseen rakennettuun kulttuuriympäristöön kuuluvalla paikallisesti arvokkaalla kokonaisuudella on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Päijännekoti on vuonna 1992 valmistunut vanhainkoti, jossa on myös muutama palveluasunto ja päiväkeskustoimintaa. Yksikerroksisen, värikkään ja monimuotoisen rakennuksen on suunnitellut tamperelainen Arkkitehtuuritoimisto Maarit ja Aarni Holttininen Oy. Monia Steiner-kouluja ja päiväkoteja, vanhainkoteja ja palvelukeskuksia suunnitellut Arkkitehtuuritoimisto Holttininen on kiinnostunut orgaanisesta arkkitehtuurista, jossa rakennus kasvaa toimintojensa ympärille ja luonnonmateriaalit ovat pääosassa. Päijännekodin ulkoasussa muodoilla, rakennusmateriaaleilla ja väreillä leikkittely viittaa myös 1980-luvun postmodernismiin. Tosin moni koristeaihe, muotoilu ja materiaalit, kuten ikkunoiden yläosan jaotus, kaarevat muodot, luonnonkiven käyttö, postmodernististen historiallisten lainojen mukaisesti muistuttavat 1900-luvun alun kansallisromantiikasta ja jugendista. Päijännekodilla on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja. Se määriteltiin maakunnallisesti merkittäväksi kohteeksi. Arvio varmistuu inventointihankkeen päätyttyä vuonna 2014.

Veljestupa on Kuhmoisten Vanhustentaloyhdistys Ry:n vuonna 1997 rakennuttama palveluasumista vanhuksille tarjoava rakennus. Kuhmoisten Vanhustentalot Ry:n lisäksi rakennuksen käytöstä vastaa Kuhmoisten Sotainvalidit Ry. Veljestuvan on suunnitellut Arkkitehtuuritoimisto Maarit ja Aarni Holttininen Tampereelta. Arkkitehtuuriltaan rakennus liittyy läheisesti Päijännekotiin. Rakennus on tyypillinen 1990-luvun monimuotoinen, epäsymmetrinen ja harjakattoinen rakennus. Ajasta kertovat myös rakennuksen pastelliväriyty, tiiliverhouksen lomaan sijoitetut puupaneloinnit ja erikokoiset standardi-ikkunat. Veljestuvalla on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia ar-

voja. Rakennus on yhdessä Päijännekodin kanssa ehdolla maakunnallisesti arvokkaaksi kohteeksi. Arvio tarkentuu inventointihankkeen päätyttyä vuonna 2014.

Kiurukujan rivitalot ovat Päijännekodin takana, eteläpuolella sijaitseva kahdesta rivitalosta ja ulkorakennuksesta muodostuva kokonaisuus. Maakunnallisesti merkittävään rakennettuun kulttuuriympäristöön kuuluvat rivitalot ovat Iltaruskon, Päijännekodin Veljestuvan ohella esimerkki Kuhmoisten vanhenevan väestön palveluiden ratkaisusta. Vuonna 1989 valmistuneet, Kuhmoisten Vanhustentaloyhdistyksen rivitalot liittyvät maakunnallisesti merkittävään Kokonniemen sosiaali- ja vanhustenpalveluiden kokonaisuuteen. Ulkomuodoltaan tamperelaisen Arkkitehtuuritoimisto Maarit ja Aarni Holttininen Oy:n suunnittelemat rakennukset ovat yksinkertaisia asuinrakennuksia, joissa on piirteitä 1980- ja 1990-luvun vaihteen asuinrakentamisesta. Esimerkiksi julkisivuissa puhtaaksi muurattu tiiliverhous, jota rytmittää vaakasuuntainen lautaverhous. Kiurukujan rivitalot määriteltiin paikallisesti arvokkaiksi.

Kurjeluodon (Papinsaaren) venetalaat muodostavat hyvin säilyneen kokonaisuuden, joka on edustava esimerkki vesiliikenteeseen liittyvistä, jo harvinaistuneista ranta-alueiden rakennuksista. Useamman venetalaan kokonaisuuksia löytyy Keski-Suomesta enää harvoista paikoista. Yksittäisten talojen omistamat talaat ovat perinteisiä lautarakenteisia ja harjakattoisia venevajoja. Vanhimmat rannassa sijaitsevista viidestä talaasta ovat 1920–30-luvuilta. Suurin, puupaalujen varaan rakennettu talas on 1940–1950-lukujen vaihteesta. Venetalaiden läheisyydessä sijaitsee myös vanhaa rakennuskantaa, muun muassa entinen käsityöläisen asuinmökki piha-

piireineen. Maakunnallisesti merkittävällä rakennetulla kulttuuriympäristöllä (2009) on kulttuurihistoriallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Papinsaaren hautausmaa sijaitsee Päijänteessä olevassa Papinsaassa aivan Kuhmoisten kirkonkylää vasta päätä. Vuonna 1890 käyttöön vihitty hautausmaa on erittäin luonnonkauniilla paikalla ja se on hyvin hoidettu, puistomainen ja maisemallisesti merkittävä alue. Papinsaaren hautausmaalla on huomattavia historiallisia arvoja. Se sisältää useita eri aikakausien uskomuksiin ja tapoihin liittyviä paikkoja ja rakennuksia aina esihistorialliselta ajalta 1900-luvulle. Papinsaari on muinainen kalmisto, ja sieltä on kaivaustöiden yhteydessä löydetty muinaismuistoksi luokiteltuja uhripaikkoja, rajakiviä ja esineitä, kuten käätyjä ja solkia. Varsin vahvasti alueella on läsnä kristinuskon ympäristöt ja tilat. Hautausmaan ohella Papinsaassa on kaksi siunauskappelia, jotka muodostavat alueelle historiallisen jatkumon. Papinsaaren hautausmaan alue arvotettiin maakunnallisesti arvokkaaksi kulttuuriympäristöksi, mutta arvio varmistuu inventointihankkeen päätyttyä vuonna 2014.

Papinsaaren **uusi kappeli** on historiallisesti, rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä rakennus. Kasvillisuuden ympäröimä ja siitä ikään kuin nouseva

betoninen siunauskappeli rappuineen ja patioineen on arkkitehti Olli Kuusen suunnittelema. Hän on piirtänyt esimerkiksi Korson ja Leppävaaran kirkot. Jo nähtävyydeksi muodostunut vuonna 1966 valmistunut rakennus on rakennustaiteellisesti merkittävä yhtenä harvoista betonibrutalismen esimerkeistä Keski-Suomessa. Rakennustekniikan kehittyessä pystyttiin tekemään monimutkaisempia rakenteita, mikä synnytti betoniarkkitehtuurin. Veistokselliset valut jätettiin näkyviin ja käsittelemättömiksi. Hyvin säilynyt rakennus on arkkitehtonisesti erittäin onnistunut ja siinä on monia yksityiskohtia, kuten seinäpintojen käsittely, kiinteät, betoniset alttarilaitteet, ilmassa leijuvat saarnipenkit ja Jaakko Somersalon lasimaalauksen sisältävä, vaikuttava itäinen ikkunaseinä. Papinsaaren uusi siunauskappeli on myös rakennusteknisesti merkittävä sen ollessa ensimmäisiä rakennuksia Suomessa, jossa on käytetty esijännitettyä kaarikattoa. Papinsaaren uudella siunauskappelilla on huomattavia kulttuurihistoriallisia arvoja, joten se voisi olla valtakunnallisesti merkittävä kohde. Arvio varmistuu myöhemmin.

Vanha Kappeli sijaitsee Papinsaaren hautausmaan länsilaidalla, uuden siunauskappelin takana. Se on maanviljelijä Väinö Paloniemen suunnittelema tiilirakenteinen kappeli, joka valmistui vuonna 1930. Ulkoasultaan yksikerroksinen kappeli on varsin klassistinen ja vanhaa kirkkoarkkitehtuuria kuvastava. Siinä on muun muassa vanhojen kirkkoarkkitehtuurin tapaan jyrkkä satulakatto ja pyörökaarisia aukkoja. Papinsaaren vanhan siunauskappelin alkuperäinen asu on säilynyt hyvin. Kappelilla on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja. Se arvotettiin maakunnallisesti arvokkaaksi kohteeksi, mutta arvio varmistuu inventointihankkeen päätyttyä vuonna 2014.

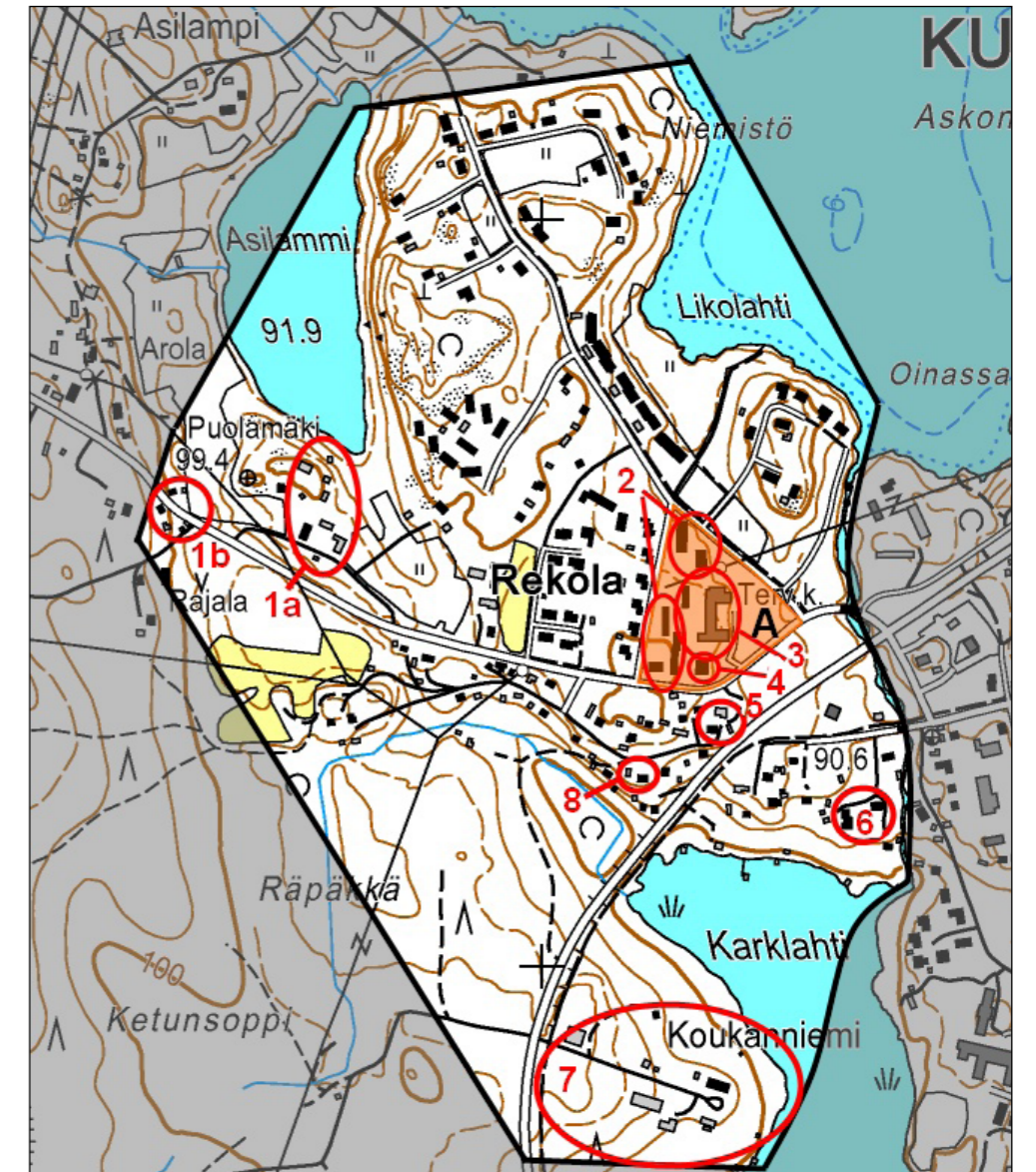
Paikallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt ja kohteet

Papinsaaren silta ympäristöineen on perinteinen maa- ja vesiliikenteen alue. Alueeseen kuuluu puurakenteisen, 1960-luvulla viimeksi uusitun Papinsaaren sillan ohella eri-ikäisiä veneilyyn liittyviä rakennuksia. Alueen eteläosassa sijaitsee maakunnallisesti merkittävät Kurjeluodon venetalaat, Papinsaaren sillan pohjoispuolella on myös venetalaita ja Papinsaaren pohjoisosassa ovat uudenaikaiset venelaiturit. Lisäksi mantereen puolella on jäänteitä Papinsaaren sillan ympäristön vanhasta mökkiasutuksesta. Muun muassa Kurjeluodon venetalaiden edessä sijaitsee pieni käsityöläismökki. Pohjoisemmassa sijaitsevien venetalaiden lähellä on niin kutsuttu Ruusa Äkäsen mökki, joka on valokuvien perusteella ollut olevassa jo vuonna 1882. Alun perin mökki on ollut ilmeisesti Korppilan mäkitupa. Papinsaaren sillalla ympäristöineen on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Entinen Osuusmeijeri on tiilirakenteinen, kaksikerroksinen ja harjakattoinen rakennus, joka rakennettiin vuonna 1906 Kuhmoisten Osuusmeijeriksi. Meijeri siirtyi 1970-luvulla Lahden Seudun meijeriosuuskunnalle, joka sittemmin lopetti toiminnan Kuhmoisissa. Tämän jälkeen rakennuksessa on toiminut eri yrityksiä, kunnes 1980-luvun lopussa rakennus muutettiin yrityksenä asuinkäyttöön. Meijeriin on tehty useita muutoksia liiketoiminnan aikana ja myöhemmin. Esimerkiksi korkea savupiippu on purettu. Meijerillä on elinkeinohistoriallisia arvoja Kuhmoisten kirkonkylässä.

Rekola

Maakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt ja kohteet

1. Puolamäen pihapiiri (a) ja Puolamäen torpat (b)

Paikallisesti merkittävät alueet ja kohteet

- A. Rekolan sosiaali- ja terveysalan kokonaisuus
2. Kiinteistö Oy Iltarusko
3. Terveyskeskus ja asuinrakennus
4. Terveystalo
5. Koivisto
6. Koivunäki eli Metsäkulma
7. Koukanniemi
8. Päiväkumpu

Rekolan alue on Kuhmoisten kirkonkylän läntisin osa. Alue sijaitsee Ala-Karkjärven, Asilammen ja Karklahden välisellä maa-alueella. Ala-Karkjärvi yhdistyy Karjukosken avulla Päijänteeseen. Aluetta halkoo myös valtatie 24 ja Orivedentie. Alue on ollut 1900-luvulle saakka pienipiirteistä, vaatimatonta asuinalueita. Rakennukset keskittyivät nauhamaisesti maantien virkaa toimittaneen nykyisen Toritien länsipään ja Vanhantien kohdille sijoittuneen kulkuväylän varrelle. Tämä piirre on edelleen näkyvissä Rekolan alueen eteläosissa. Rekolan pohjoisosassa oli puolestaan kyläläisten yhteislaidun alueena.

1930-luvulla Rekolassa ollut Niemelän tila ostettiin Kuhmoisten kunnansairaalaan varten. Suuremmaksi terveydenhuollon alueeksi Niemelän ja Rekolan tilan alueet alkoivat muodostua, kun vanhan kunnansairaalan viereen rakentui 1950-luvulla terveystalo ja 1960-luvulla uusi kunnansairaala. Kunnansairaalan viereen rakennettiin asuntoja vanhuksille. Nykyisin terveyskeskuksena toimivaa entistä kunnansairaalaan laajennettiin 1970-luvun lopulla. Kunta rakennutti 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa Rekolan alueelle leirintäalueen Likolahden rannalle. Kannattamattomuuden vuoksi kunta kaavoitti sen alueen pientaloille 1990-luvulla. Vastaanottokioskin, mökkejä ja telttailualueen sisältäneestä leirintäalueesta on jäljellä enää vain grillikota mäen rinteessä, puiden keskellä.

1970-luvulla Kuhmoisten kunnan maakäyttösuunnitelman mukaan terveyskeskuksen alueelle osoitettiin uusia rakennuspaikkoja pientaloille. Vuonna 1975 sai lainvoiman terveyskeskuksen länsipuolelle sijoittunut, Orivedentien, Niemeläntien ja Niemistöntien rajaamaa aluetta koskenut rakennuskaava. Alueelle oli jo rakennettu viisi omakotitaloa ja kaksi rivitaloa, jotka ulkonäkönsä perusteella sijoittuvat 1960- ja 1970-luvuille. Uudet omakotitalot rakentui-
vat ulkonäkönsä perusteella alueelle vasta 1980-luvun puolella. Vuonna 1987 kaavoitettiin Rekolan pohjoispuolelle sijoittunut Rekolanvuoren alue, jonne

Kotimäen rakennuksessa lähellä terveyskeskuksen aluetta toimi ennen viime sotia kulkutautisairaala.

Rekolantien varren neljä täysin samanlaista omakotitaloa muodostavat 1960-luvun asuinrakentamisesta kertovan kokonaisuuden.

laadittiin myös rakennustapaohjeet ainoana alueena Kuhmoisten kunnassa. Vuoden 1992 rakennuskaavan jälkeen Lammanhaantien alueelle rakennettiin uusia omakotitaloja.

Maakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt

Puolamäen tila on syntynyt isojaon uudelleen järjestyiden yhteydessä vuonna 1800. Orivedentien varteen, mäen päälle sijoittuvaan pihapiiriin kuuluu useita rakennuksia. Päärakennus, aitta ja navetta sekä pihatien toisella puolella sijaitseva sauna rajaavat neliönmuotoisen pihan. Pääpihan pohjoispuolella sijaitsee maatalousrakennuksia, kuten latoja, maakellari, makasiinirakennus ja riihi, ja järven rannassa savusauna. Hirsisen, leveillä laudoilla vaakavuoratun päärakennuksen hyvin säilynyt tupaosa on rakennettu 1800-alussa; muu osa rakennuksesta on 1800-luvun lopulta. Vuosina 1905–

1906 savesta ja tiilistä rakennettu aumakattoinen navetta on harvinainen. Maatilapihapiirillä ja sen rakennuksilla on kulttuurihistoriallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja, ja se muodostaa pienialaisen kulttuuriympäristön vanhan Orivedentien varteen.

Puolamäen torpat sijaitsevat hieman Puolamäen maatilapihapiiristä länteen päin nousevan mäen rinteessä. Soppelan ja Kulmalan tilojen rakennukset ovat 1900-luvun alusta. Entiset torpat ovat säilyneet suhteellisen hyvin, mutta Kulmalan vanha päärakennus on purettu huonokuntoisena. Puolamäen entiset torpat kuuluvat Puolamäen tilan pienialaiseen kulttuuriympäristöön ja niillä on historiallisia ja maisemallisia arvoja.

Paikallisesti merkittävät alueet ja kohteet

Rekolan sosiaali- ja terveydenhuollon kokonaisuus muodostuu terveystalosta, terveyskeskuksesta ja Iltarusko-nimisestä vanhusten palveluasumista tarjoavasta kiinteistöosakeyhtiöstä. Kuhmoisten kirkonkylän eteläosassa Rekolan asuinalueella, lähellä valtatie 24:n sijaitseva alue muodostaa sosiaali- ja terveyshistoriallisesti kerroksellisen kokonaisuuden. Yhdessä Kokonniemen kokonaisuuden kanssa se kertoo Kuhmoisten kunnan sosiaali- ja terveyspalveluiden kehityksestä ja muutoksesta. Myös rakennushistoriallisesti merkittävällä alueella yhdistyy rakennustaiteelliset ja rakennustekniset arvot rakennusten ollessa suhteellisen hyvin säilyneitä. Kokonaisuus sijaitsee maisemallisesti merkittävällä paikalla valtatie ja seututien risteysalueen tuntumassa. Alue arvoitettiin paikallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi, mutta arvio varmistuu inventointihankkeen päätyttyä vuonna 2014. Muiden kuntien inventointituloksista riippuen kokonaisuuden arvo voi olla maakunnallinenkin. Rakennukset arvoitettiin paikallisesti merkittäviksi, mutta terveyskeskuksen asuinrakennuksineen ja terveystalon arvio voi muuttua maakunnallisesti arvokkaaksi inventointihankkeen päätyttyä vuonna 2014.

Kiinteistö Oy Iltarusko on Kuhmoisten Vanhustentaloyhdistys Ry:n 1970-luvulla rakennuttama kokonaisuus, missä on huoltorakennus ja neljä rivitaloa. Ainakin huoltorakennuksen on suunnitellut tampere-lainen Arkkitehtuuritoimisto Maarit ja Aarni Holttinen Oy. Rivitalot A ja B valmistuivat samaan aikaan huoltorakennuksen kanssa vuonna 1972. Rivitalot C ja D rakennettiin neljä vuotta myöhemmin. Kiinteistö Oy Iltarusko on historiallisesti merkittävä kokonaisuus, koska se liittyy Suomen 1960-luvulla alkaneeseen yhteiskunnalliseen muutokseen ja sen synnyttämään sosiaaliseen asuntotuotantoon. Rakennukset edustavat 1970-luvun vaatimatonta asuinrakentamista, ja ajalle tyypillisiä piirteitä ovat rakennusten väriytyminen, loiva harjakatto (joissakin muutettu), koteloidut räystäävät sekä tiilen ja puun käyttö julkisivuissa. Iltaruskon rakennukset sijaitsevat maisemallisesti merkittävällä paikalla ja ne liittyvät oleellisesti Rekolan sosiaali- ja terveydenhuollon alueeseen. Kohde määriteltiin paikallisesti arvokkaaksi.

Terveyskeskus ja asuinrakennus sijaitsevat Rekolan sosiaali- ja terveydenhuolto alueen keskellä. Alun perin vuonna 1964 kunnansairaalaaksi rakennettu ja myöhemmin laajennettu ja peruskorjattu rakennus toimii Kuhmoisten terveyskeskuksena. Samaan aikaan kunnansairaalan henkilökunnalle rakennettu rivitalo on Kuhmoisten ensimmäinen rakennustyypissään. Vuonna 1964 valmistuneet rakennukset on suunnitellut sairaala-arkkitehtuuriin erikoistunut helsinkiläinen Arkkitehtitoimisto Linnasalmi Oy (Erkki ja Inkeri Linnasalmi). Vuonna 1980 valmistuneen muun muassa Kuhmoisten kunnalliskodin sairausosaston käsittäneen laajennusosan ja vuonna 1991 valmistuneen laboratorion sisältäneen laajennusosan on suunnitellut Suo-

men ensimmäiseltä rakennusarkkitehtien vuosikursilta valmistunut rakennusarkkitehti Veikko Voutilainen Helsingistä. Pohjakaavaltaan U-kirjaimen muotoinen, arkkitehtuuriltaan yhtenäinen terveyskeskus ja sen viereinen asuinrakennus edustavat 1960-luvun modernia arkkitehtuuria, jonka piirteitä rakennuksissa ovat vaakasuuntaisuus, mataluus, valkoinen tiilijulkisivu, nauhaikkunat, ikkunoiden väliset paneloinnit, uritettu ja harmaa betonisokkeli/-seinä ja pulpettikatto. Laajennusosa on suunniteltu alkuperäistä kunnioittaen ja sen piirteitä jatkaen. Terveyskeskuksella ja asuinrakennuksella on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Terveystalo sijaitsee Orivedentien varrella terveyskeskuksen eteläpuolelle ja Iltaruskon itäpuolella. Se on betonista valetun kellarikerroksen omaava kaksikerroksinen, tiilirunkoinen rakennus, jossa on toiminut Kuhmoisten neuvola. Vuonna 1952 valmistuneen rakennuksen on suunnitellut helsinkiläinen arkkitehtipariskunta Erkki ja Inkeri Linnasalmi. Lainsäädännön vauhdittamana ja ruotsalaisen Munktorpin kunnan lahjoituksen avulla rakennettu Terveystalo on tyypillinen 1950-luvun rakennus. Ajalle tyypillisiä piirteitä rakennuksessa ovat yksikertaisuus, roiskerappaus, liuskeki-visokkeli, puurakenteiset ovet ja ikkunat, ikkunoiden koko ja malli, tuuletusilmaventtiilit, puun käyttö yksityiskohdissa (sormipaneloinnit), metallista taivutetut kaiteet (parveke, rappukäytävä) ja mosaiikkibetoninen rappukäytävä. Myös neuvolatilojen säilyneet yksityiskohdat, kuten tuulikaappi, paneloinnit ja muistolaatta kertovat osaltaan rakennuksen historiasta. Suhteellisen alkuperäisenä säilyneellä Terveystalolla on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Koivisto on ilmeisesti 1800-luvun puolivälissä rakennettu asuinrakennus, jota on muutettu oleellisesti 1900-luvun alussa ilmeisesti puuseppä Aleksanteri Heinon suunnitelmin. Kohde inventoitiin vuonna 1989 esimerkkinä paikkakunnan käsityöläisrakentamisen kohteena vuosisadan alkupuolelta. Koivistolla on historiallista ja maisemallista merkitystä osana Vanhantien hyvin säilynyttä pientalomiljöötä.

Koivumäen eli Metsäkulman pihapiirissä on kaksi asuinrakennusta: asioitsija ja kunnallislautakunnan esimies J. E. Lehmuksen 1890-luvulla rakennuttama, yksikerroksinen hirsirakennus ja Yhtyneiden Paperitehtaiden rakennuttama tiilirunkoinen, puolitoistakerroksinen rakennus 1950-luvulta. 1940-luvulta lähtien kohde on ollut Yhtyneiden Paperitehtaiden omistuksessa. Kumpikin rakennus on toiminut Yhtyneiden Paperitehtaiden piiripäällikön asuin- ja konttorirakennuksena. 2000-luvulla yksityiskäyttöön siirtyneellä rakennuksella on historiallisia arvoja metsäyhtiön toimipisteinä Kuhmoisissa. 1950-luvun asuinrakennus on edustava esimerkki aikakauden asuinrakennuksesta.

Koukanniemi on nimikkoniemessään Kuhmoisten kirkonkylän eteläpuolella sijaitseva tilakeskus. Se on ensimmäinen säätyläisten omistama tila Kuhmoisissa. Sen perusti rovasti Aron Limatius 1700-luvun puolivälissä Uotilan ja Keikkalan tilojen osista. Rovastin leski siirsi tilakeskuksen nykyiselle paikalleen Kuhmoisten vuoden 1783 suurpalon jälkeen. Nykyisellä suvulla tila on ollut 1880-luvulta lähtien. Säveltäjä, Jyväskylän seminaarin lehtori ja mieskuoro Sirkkojen perustaja P. J. Hannikainen vietti kesiään Koukanniemessä 1800-luvun lopulla. Hän sävelsi siellä muun muassa Karjalaisten laulun vuonna 1899, mistä kertoo muistolaatta päärakennuksen seinässä. Suuri pihapiiri käsiti-

tää vuonna 1910 rakennetun asuinrakennuksen, vuonna 1909 rakennetun entisen tallirakennuksen, suuren graniittilohkoista rakennetun navetan, 1800-luvun aittarakennuksen sekä useita muita maatalouteen liittyviä rakennuksia, kuten viljasiilon, riihen ja aittoja. Kaksi rakennusta on vuoden 1989 jälkeen purettu tai rakennettu uudelleen. Hyvin hoidetulla pihapiirillä on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja.

Päiväkumpu on vuonna 1889 rakennettu hirsinen, yksikerroksinen asuinrakennus. Rakennushirret tuotiin muistitiedon mukaan vanhasta torpasta. Asuinrakennuksen lisäksi pihapiirissä sijaitsee 1960-luvulla rakennettu saunan ja varastotilan käsittävä piharakennus. Ennen kesäasunnoksi muuttumistaan rakennuksessa asui paikkakunnalla tunnettu perinnekutoja, sairaanhoitaja Lyydia Sievänen. Kuhmoisten yhtenä vanhimmista säilyneistä asuinrakennuksista Päiväkummulla on rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja. Rakennus sijaitsee myös Vanhantien hyvin säilyneellä vanhalla pientaloalueella.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Keski-Suomen museon tutkimusarkisto.

Kuhmoisten rakennusinventointi vuosilta 1989–1990. Inventoijina Pekka Vähäkangas ja Sirkka-Liisa Ranta.

Kuhmoisten hautausmaainventointi 1991. Inventoija Teija Ahola.

Keski-Suomen museon valokuva-arkisto. Kuhmoisten valokuvat.

Kuhmoisten kunnan arkisto.

Rakennusluvut vuosilta 1949–2012

Yleiskaavat, rakennuskaavat ja asemakaavat vuosilta 1966–2012

Vanhat valokuvat

Suullisia tiedonantoja touko-kesäkuussa 2012.

Kuhmoisten kunnan työntekijät. Esimerkiksi rakennustarkastaja Matti Lerssi, kunnossapitotyöntekijä Matti Vataja, sihteeri Leena Lahti.

Kuhmoisten seurakunnan talouspäällikkö Arja Lehtinen 6.6.2012.

Inventointikohteiden omistajat ja isännöitsijät.

Internet-lähteet

Kuhmoisten kunnan verkkosivut. 2011. <<http://www.kuhmoinen.fi/>>

(viitattu elo-syyskuussa 2012)

Keski-Suomen Liitto. 2009. Keski-Suomen maakuntakaava 2009. Vahvistettu

14.4.2009, lainvoimainen 10.12.2009. <<http://www.keskisuomi.fi/maakuntakaava>> (viitattu elo-syyskuussa 2012)

Kaavaselostus. <http://www.keskisuomi.fi/filebank/10826-kaavaselostus_ym_www.pdf> (viitattu elo-syyskuussa 2012)

Alueluettelo. <http://www.keskisuomi.fi/filebank/10827-alueluettelo_ym_www.pdf> (viitattu elo-syyskuussa 2012)

Maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt Keski-Suomessa. alueluettelon liite. Sivut 46–50. <http://www.keskisuomi.fi/filebank/10825-kulttuuri_ym_www.pdf> (viitattu elo-syyskuussa 2012)

Maanmittauslaitos. 2012. Kiinteistötietojärjestelmä-selaintietopalvelu. <<http://www.maanmittauslaitos.fi/aineistot-palvelut/verkkopalvelut/kij-selaintietopalvelu>> (viitattu elo-syyskuussa 2012).

Muhonen, Matleena. 2005. Keski-Suomen maakunnallinen maisemaselvitys: maisemallinen osa-aluejako. Keski-Suomen Ympäristökeskus. <<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=44660&lan=fi>> (viitattu elo-syyskuussa 2012).

Museovirasto (2012). Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY 2009. <http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_list.aspx> (viitattu elo-syyskuussa 2012).

Ympäristöministeriö. 1.7.2010. Laki rakennusperinnön suojelemisesta. Säädos 498/2010. Finlex – ajantasainen lainsäädäntö. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100498>> (viitattu syyskuussa 2012).

Kirjallisuus

- Janhunen, Petri (2008). Elementtivesitornit – suomalainen erikoisuus. *Betoni-lehti*. Numero 3/2008. Sivut 94-99.
- Jäppinen, Jussi toim. (2006) *Viestejä maisemassa – keskisuomalainen kulttuuriympäristö*. Minerva Kustannus Oy.
- Keski-Suomen teillä (1997). *Keski-Suomen tiepiiri 50 vuotta*. Tiemuseon julkaisu- ja 16. Gummeruksen Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Kuhmoinen palvelee 2012–2013. *Kuhmoisten kunnan palvelulehti*.
- Päijät-Hämeen Liitto (2011) *Päijät-Hämeen kuntien terveystoiminnan toimenpidesuunnitelmat*. Paketti – Päijät-Hämeen kuntien palvelurakenteiden kehittämisprojekti. Sivu 61.
- Ranta, Sirkka-Liisa (1999). *Kirkonkylä Päijänteen kainalossa*. Kuhmoisten keskustajaman muutos 1900-luvulla. *Kansantieteellinen arkisto 44*. Suomen muinaismuistoyhdistys. Gummeruksen Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Standertskjöld, Elina (2011). *Arkkitehtuurimme vuosikymmenet 1960–1980*. Suomen rakennustaiteen museo, Rakennustietosäätiö RTS, Rakennustieto Oy.
- Suvanto Seppo (1965) *Kuhmoisten historia*. Kuhmoisten kunta ja seurakunta. Lahden Kirjapaino- ja Sanomalehti-Osakeyhtiö, Lahti.
- Viita, Ossi (2000). *Kuhmoisten historia II vuosina 1917–1973*. Metsäpitäjä maakuntien rajalla. Kuhmoisten kunta. Gummeruksen Kirjapaino Oy, Jyväskylä.